

**Зиёвуддин Раҳим,
Одилхон қори Юнусхон ўғли**

КЕНГ РИЗҚ ВА БАРАКА ОМИЛЛАРИ

«Тошкент ислом университети»
нашриёт-матбаа бирлашмаси
Тошкент – 2011

УДК:297

ББК 87.7

Р33

Раҳим, Зиёвуддин

Кенг ризқ ва барака омиллари / З. Раҳим, Одилхон қори Юнусхон ўғли. – Т.: «Тошкент ислом университети» нашриёт-матбаа бирлашмаси, 2011. – 168 6.

ББК 87.7

*Мусаннифлар: Зиёвуддин Раҳим,
Одилхон қори Юнусхон ўғли*

*(Шайхонтаҳур тумани бош имом хатиби, Шайх
Зайниддин жомеъ масжиди имоми)*

Муҳаррир: Бобомурод Эрали

*Тақризчи: Анвар қори Турсунов
(Тошкент шаҳар бош имом хатиби)*

Ҳар бир инсон умри давомида яхши еб-ичишни ва фаровон ҳаёт кечиришни истайди, аммо у фақат ризқ-насибадан ортигига муюссар бўлмайди. Шу маънода айтиш мумкинки, диний-маърифий мавзуда битилган ушбу рисола ризқ тушунчаси, ризқни ҳосил қиласиган касб-хунар ва шу ризқ кўпайиб-камайишига сабаб бўладиган омиллар хусусида атрофлича мушоҳада қилиш ва фикр юритишга ундайди. Шу боис қўлингиздаги рисола шу мавзуга қизиқкан барча ўқувчиларни бефарқ қолдирмайди, деган умиддамиз.

Мусаннифлар руҳсатисиз ушибу китобни чоп этиши ва сотии шаръян ҳаром ва қонунан ман этилади! Илм йўлида иқтибос олиши жоиз.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридан Дин шилари бўйича қўмитасининг 1323-раҳамли тавсияси билан нашир этилди

ISBN 978-9943-390-21-8

№1031-5831

© «Тошкент ислом университети»
нашриёт-матбаа бирлашмаси, 2011

© Зиёвуддин Раҳим

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

СҮЗ БОШИ ЎРНИДА

Махлукотларни яратиб, ризқларини муттасил етказиб турувчи, чексиз раҳмат ва фазлу карам соҳиби Аллоҳ таолога ҳамду санолар айтамиз! Башариятни тўғри йўлга йўллаган хотамул анбиё Мұхаммад Мустафога, у зотнинг оила аъзолари ва саҳобаларига салавот ва саломларимиз бўлсин!

Ризқ излаш ва тирикчилик инсон ҳаётида муҳим ўрин тутиб, бу нарса ҳар доим унинг диққат марказида туради. Бироқ одамлар эътиқодига қараб, ризқ топиш ва бойлик тўплашга ҳар хил ёндашадилар. Мўмин киши бу борада энг аввал ниятини тўғрилаб олгани учун оддий деб қараладиган ишларни бажариш орқали ҳам катта ажр-савобларга эришади. Кофир эса фақат шу дунёни мақсад қилгани учун беш кунлик дунё неъмати ва лаззатларидан иложи борича кўпроқ баҳраманд бўлишга интилади. Афуски, аксарият мўмин-мусулмонлар Аллоҳнинг тақдирига ишонсаларда, ризқ ва бойлик масаласида тўғри қарашга эга эмаслар. Ҳатто баъзилар динимиз аҳкомларига амал қилиш, Аллоҳ ва Расули буюрган амр-қайтариқларни адo этиш инсонни моддий имкониятга эга бўлишдан тўсади, ризқини камайтиради, деб нотўғри ўйлайдилар. Аслида-чи? Агар шариатга тўғри амал қилинса, дунёда ҳам, охиратда ҳам бахт-саодат топишига шубҳа йўқ.

Ушбу китобда ризқ ва бойлик билан боғлиқ айрим масалалар, нотўғри тасаввур ва тушунчаларни баҳоли қудрат таҳлил қилишга ҳаракат қиласиз. Мўмин кишининг ризқ ҳақидаги қарashi қандай бўлиши керак? Динимизда бойлик

тўйлашга қандай қаралади? Нега Аллоҳ ҳамма бандалари ризқини кенг ва ўзини бой-бадавлат қилиб қўймайди? Қандай йўл тутилса, ризқа барака киради? Мўмин киши дунёда ҳам, охиратда ҳам баҳтли, осуда ва фаровон ҳаёт кечириши учун нима қилиши керак? Ашуро куни оиласига сахийлик ва бағрикенглиқ қилишнинг ризқа қандай таъсири бор? Бир неъматта эришгач, унинг узлуксиз келиб туриши учун нималарга эътибор қаратиш лозим? Ҳақиқий бойлик нима? Шу каби саволларга жавоб топасиз, деган умиддамиз. Аллоҳ таоло барчаларимизга дунё ва охиратда баҳтли ва саодатманд бандалардан бўлишимизни насиб айласин, омийн!

“РИЗҚ” СЎЗИ ҲАҚИДА

“Ризқ” сўзи араб тилида “ато, эҳсон, тухфа, неъмат” каби бир қанча маъноларни ифодалайди. “Мухторус сиҳоҳ” лугатида “ризқ” лафзига “маҳлуқотлар фойдаланадиган нарса” дея изоҳ берилган.

Ризқ икки хил – зоҳирий ва ботиний бўлади. Зоҳирий ризқ бадан ва шунга ўхшаш моддий нарсаларни билдиrsa, ботиний ризқ қалб, нафс, илм ва маърифат кабиларни қамраб олади. Бундан келиб чиқадики, кўпчилик ўйлаганидек, ризқ фақат моддий нарсадан иборат эмас, балки ақд-заковат, зеҳн, иқтидор, қобилият ва илм кабилар ҳам Аллоҳ тарафидан берилган ризқ ҳисобланади.

Қуръони каримнинг баъзи оятларида “ризқ” сўзи “ёмғир” маъносида келади. Аллоҳ таоло айтади:

“Яна кеча ва кундузнинг алмашиниб туришида ва Аллоҳ осмондан ёғдириб, унинг ёрдамида “ўлган” Ерни тирилтирган ризқ (ёмғир)да ҳамда шамолларнинг йўналтирилишида ақл юргизадиган қавм учун оят-ibratлар бордир” (Жосия, 5).

Яна бошқа бир оятда шундай дейилади:

“Осмонда эса сизларнинг ризқингиз (Ерда мўлҳосил бўлишига сабаб бўлувчи ёмғир) **ва сизларга ваъда қилинаётган** (жаннат) **бордир**” (Зориёт, 22).

Мужоҳид раҳматуллоҳи алайҳ: “Бу оятдаги “ризқ”дан мурод ёмғирдир”, дейди.

Аллоҳ таолонинг гўзал исмлари ичида ризқ ва неъмат билан боғлиқ “Ар-Раҳмон”, “Ал-Ваҳҳоб”, “Ар-Раззоқ”, “Ал-Босит”, “Ал-Муқийт”, “Ал-Восеъ” ва “Ар-Розиқ” сифатлари мавжуд. “Ар-Раҳмон” сифати мўминга ҳам, кофирга ҳам, яхшига ҳам, ёмонга ҳам баробар ризқ берувчи, “Ал-Ваҳҳоб” неъматларни беҳисоб ато этувчи, “Ар-Раззоқ” барча маҳлуқотларини ризқлантирувчи, ризқларини яратиб, уларга етказувчи, “Ал-Босит” хоҳлаган бандасининг ризқини кенг қилувчи, “Ал-Муқийт” барча моддий ва маънавий ризқларни яратувчи, маҳлуқотларининг насибасини етказиб беришга кафил бўлган Зот, “Ал-Восеъ” хоҳлаган банданинг ризқини кенг қилувчи, “Ар-Розиқ” эса маҳлуқотларига ризқ берувчи каби маъноларни англатади.

МЎМИН КИШИ РИЗҚНИ ҚАНДАЙ ТУШУНАДИ?

Ҳар бир соҳада бўлганидек, ризқ борасида ҳам мўмин киши ўз қарашига эга. Ризқнинг манбаи қаерда? Ризқни ким яратиб, уни маҳлуқотларга ким етказади? Мўмин банда ризқ, неъмат, касб-кор ҳақида қандай эътиқодда бўлиши керак? Ризқнинг келишида касб-кор қанчалик аҳамиятга эга? Келинг, бу саволларга жавобни Қуръони карим ва ҳадиси шарифлардан излайлик.

Аллоҳ таоло айтади:

“Ерда ўрмалаган нарса борки, барчасининг ризқи Аллоҳнинг зиммасидадир. У Зот уларнинг турар

жойларини ҳам, борар жойларини ҳам билур. Ҳамма нарса очиқ-равшан Китобда бордир” (Худ, 6).

Таржимада “ўрмалаган нарса” деб келтирилган сўз аслиятда “дааббатун” калимаси билан ифодаланади. Ана шу сўз хоҳ эркак, хоҳ аёл, хоҳ ақлли, хоҳ ақлсиз бўлсин, ҳар бир тирик мавжудот борки, ҳаммасини ўз ичига олади. Аллоҳ таолонинг құдрати ва илми бутун борлиқни қамраб олганидек, еру осмонда, сув тубию ер остида қимирлаган жонзот борки, Аллоҳ уларнинг ризқини яратишдан ташқари етказиб беришни ҳам Ўз зиммасига олган. У Зот ўзи яратган маҳлуқотларнинг қаерга бориб, қаерга қайтишлари, қай гүшани макон тутиб, қай тариқа озуқа топишларидан ҳам хабардор. Ҳар бир нарса Аллоҳнинг ҳузуридаги Китоб – Лавҳул Маҳфузда илгаридан тақдир қилиниб, ёзиб қўйилган. Хусусан, жонзотлар ризқи, миқдори ва унинг қанча бўлиши ҳам ўша Китобда битилган.

Айрим уламолар: “Ризқ фақат ҳалолдан бўлади, ҳаром нарсалар бандага ризқ эмас”, дейишган. Аммо аҳли сунна вал жамоа олимлари ушбу оятни далил қилиб, ҳаром нарсалар ҳам бандага ризқ бўлади. Акс ҳолда, умр бўйи ҳаромдан тирикчилик қилганилар (масалан, ўгри, рибохўрлар) ризқдан маҳрум бўлар эдилар, дейди.

Ривоят қилинишича, Мусо алайҳиссаломга ваҳий нозил қилинаётганида қалби аҳли-оиласига чалғиганида Аллоҳ таоло унга қўлидаги асо билан бир харсангни уришни буюради. Мусо буйруқни бажарганида харсанг ичидан иккинчи бир харсанг чиқади. Унисини ҳам асо билан урганида учинчи харсанг, учинчи харсангни ҳам урганида уни ичидан митти қурт чиқади. Ана шу қурт оғзида озуқаси бор эди. Шунда Мусо алайҳиссалом Аллоҳ таолонинг изни ва құдрати билан қуртнинг: “Мени унутиб юбормай эслаб турган Зот ҳар қандай айбу нуқсондан

покдир”, деб айтганини эшитади (“Тафсиур Розий”, “Тафсиур Алусий”).

Аллоҳ таоло айтади:

“Үз ризқини күтара олмайдиган қанчадан-қанча жонзотлар бордир. Аллоҳ уларга ҳам, сизларга ҳам ризқ беради. У Эши туувчи, Билгувчи дир” (Анкабут, 60).

Анкабут сурасининг 59-оятида сабр қилиб, Аллоҳ таолога таваккул қиласидиган зотлар зикр қилинган бўлса, ушбу оятда таваккулга ёрдам берадиган нарса – ризқ хусусида сўз боради.

Ибн Уйайна айтади: “Инсон, чумоли ва сичқондан бошқа бирон жонзот ўз ризқини йигиб, сақлаб қўймайди”. Ҳасан Басрий “ризқини күтара олмайдиган” иборасини “йигиб, сақлаб қўя олмайдиган” деб тушунтирган. Ибн Аббос розийаллоҳу анхудан ривоят қилинишича, мушриклар Маккадаги оз сонли мусулмонларга азият етказганларида, Расулуллоҳ алайҳисаллом Мадинаға ҳижрат қилишни буюрдилар. Аммо улар: “Бизлар учун у ерда уй-жой ҳам, ер-мулк ҳам йўқ”, деб унашмади. Ана шунда Аллоҳ таоло юқоридаги оятни нозил қилган экан.

Аллоҳ таолонинг ризқ бериши муайян ҳудуд ёки макон билан хосланмайди, балки қаерда бўлишидан қатъий назар, ўз маҳлуқларига ризқларини етказиб туради. Кўпчилик жонзотлар заифлиги туфайли ўз ризқини топа олмайди ёки йигиб, тўплай олмайди, қанчадан-қанча жонзотлар егулиги йўқ ҳолда тонг оттиради. Аллоҳ ҳеч бирини ризқсиз қолдирмайди. Чунки Аллоҳ таоло нафақат бандаларининг сўzlари, дуою илтижоларини эшитади, дунёдаги жамиики маҳлуқларининг нимага муҳтож эканидан тўлиқ хабардор Зотдир.

١ - عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ الرِّزْقَ لِيَطْلُبُ الْعَبْدَ كَمَا يَطْلُبُهُ أَحَدُهُ . رَوَاهُ ابْنُ حِبَّانَ فِي صَحِيحِهِ وَالْبَيْرَارِ وَالظَّبَرَانِيُّ بِإِسْنَادٍ جَيِّدٍ إِلَّا أَنَّهُ قَالَ: إِنَّ الرِّزْقَ لِيَطْلُبُ الْعَبْدَ أَكْثَرَ مِمَّا يَطْلُبُهُ أَحَدُهُ .

1 – Абу Дардо розийаллоху анху ривоят қиласи: “Расумуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Албатта ризқ бандани худди ажали қидирганидек қидиради”, дедилар” (Ибн Ҳиббон, Баззор ва Табароний ҳасан санади билан ривоят қилган. Имом Табароний келтирган ривоятда: “Албатта ризқ бандани ажалидан ҳам кўпроқ қидиради”, дейилган).

Гўдак ҳали она қорнида эканида унга ризқ, ажал, умр ва шу каби нарсалар тақдир қилинади. Дунёга келгач эса, ёзилган ризқи хоҳласа-хоҳламаса, унга насиб этади. Умр паймонаси тўлганда ризқи узилиб, ажал қидириб топади. Худди шундай, ризқи ҳам бандани ажали излаганидек излаб топади. Бу Аллоҳ таоло томонидан азалда битиб қўйилган тақдирdir.

2 – وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلَيٍّ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: صَبَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمِنْبَرَ يَوْمَ غَرْوَةَ تَبُوكَ فَحَمَدَ اللَّهَ وَأَتَّسَى عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ: إِيَّاهَا النَّاسُ، إِنِّي وَاللَّهُ مَا أَمْرُكُمْ إِلَّا بِمَا أَمْرَكُ اللَّهُ بِهِ وَلَا أَنْهَا كُمْ إِلَّا عَمَّا نَهَا كُمُ اللَّهُ عَنْهُ فَأَجْهَلُوا فِي الْطَّلَبِ فَوَالَّذِي نَفْسُ أَبِي الْقَاسِمِ بَيْدَهِ إِنَّ أَحَدَكُمْ لَيَطَلَّبُهُ رِزْقُهُ كَمَا يَطَلَّبُهُ أَحَدُهُ فَإِنْ تَعْسَرُ عَلَيْكُمْ شَيْءٌ مِّنْهُ فَاطْلُبُوهُ بِطَاعَةِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ. رَوَاهُ الطَّبرَانِيُّ فِي الْكَبِيرِ.

2 – Абдуллоҳ ибн Ҳасан ибн Али отасидан ривоят қиласи: “Расумуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Табук газоти куни минбарга кўтарилиб, Аллоҳга ҳамду сано айтдилар ва: “Эй одамлар, Аллоҳга қасамки, мен сизларни фақат Аллоҳ буюрган нарсагагина буюриб, Аллоҳ қайтарган нарсадан қайтараман. (Ризқларингизни) чиройли суратда изланглар! Абулқосимнинг жони қўлида бўлган Зотга қасамки, ҳар бирингизнинг ризқи ажали уни қидирганидек қидиради. Агар ундан бирон нарса сизларга кечикса, уни Аллоҳ азза ва жалланинг тоати билан талаб қилинглар!” дедилар” (Имом Табароний “Кабийр”да ривоят қилган).

Ушбу ҳадис мусулмонлар учун жуда оғир кечган Табук газотида айтилган. Ўшанда мусулмонлар ҳаво ниҳоятда

иссиқ, шароит оғирлигидан озуқа, сув ва бошқа масалаларда қийналиб қолища.

Расууллоҳ алайхиссаллам сүзлари аввалида Аллоҳ таолога ҳамду сано айтиб, кейин: “**Эй одамлар, Аллоҳга қасамки, мен сизларни фақат Аллоҳ буюрган нарсага буюриб, Аллоҳ қайтарган нарсадан қайтараман**”, дедилар. Бундан мақсад шуки, Аллоҳнинг амрига кўра яхши амалларга буюриб, ёмон ишлар, яъни ҳаром амаллардан қайтардилар. “(Ризқларингизни) чиройли суратда изланглар!”, дейишдан мақсад эса ризқни чиройли тарзда, шариат аҳкомларига амал қилган ҳолда, ҳалол йўл билан топишдир. “**Абулқосимнинг жони қўлида бўлган Зотга қасамки, ҳар бирингизнинг ризқи ажали уни қидирганидек қидиради**”. Бу ерда Набий алайхиссаллом Аллоҳ таолонинг номи билан қасам ичиб айтмоқдаларки, ҳар бир бандани ризқи худди ажали каби ортидан таъқиб қилиб юрар экан. Бу нарсани Аллоҳ номи билан қасам ичиб айтилиши бунинг нақадар муҳим ва айни вақтда шак-шубҳасиз эканини билдиради. “**Агар ундан бирон нарса сизларга кечикса, уни Аллоҳ азза ва жалланинг тоати билан талааб қилинглар!**” Агар Аллоҳ тақдир қилган ризқ бирон сабабга кўра кечикса, шошқалоқлик, сабрсизлик қилиб, уни ҳар хил гуноҳ ва ношаръий йўллар билан эмас, балки Аллоҳ амрига итоат этиш ва ҳалол воситалар орқали излаш лозимлиги билдирилмоқда. Ризқда танглик юз бериши ҳаром йўлларга ундумасин!

٣ - وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْحُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَوْ فَرَأَ أَحَدُكُمْ مِنْ رِزْقِهِ أَذْرَكَهُ كَمَا يُذْرِكُ الْمَوْتُ. رَوَاهُ الطَّبرَانِيُّ فِي الْأَوْسَطِ وَالصَّغِيرِ بِإِسْنَادٍ حَسَنٍ.

3 – Абӯ Саид Худрий розийаллоҳу анҳу Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қиласи: “**Агар биронтангиз ризқидан қочмоқчи бўлса ҳам, албатта (ризқи) уни худди**

ўлими таъқиб этганидек қувиб етади” (Имом Табароний “Авсат” ва “Согийр”да ҳасан санади билан ривоят қилган).

Аллоҳ таоло: **“Қаерда бўлсангиз, ҳатто мустаҳкам қалъалар ичида бўлсангиз ҳам ўлим сизларни албатта топиб олур”,** деган (Нисо, 78).

Олдинги икки ҳадисда ризқ бандани худди ажалидек қувиб етиши айтилса, ушбу ривоятда шунга ўхшаган бошқа бир мисол келтирилмоқда. Ҳеч бир бандा ўзига келаётган ризқ-насибадан кўз юмиб, ундан қочишга уринмайди. Мабодо шундай бўлган тақдирда ҳам ўлимдан қочиб қутилиб бўлмаганидек, тақдирга битилган насиба-ризқдан ҳам қоча олмайди. Ҳар ким ўз ризқ-насибасини олмасдан иложи йўқ. Шу орқали ҳар бир бандага белгиланган ўз ризқи борлигини англатиб, хотиржамлик билан ризқ қидириш ва ҳаром йўлларга кириб кетмасликни чиройли ва таъсирли усуlda тушунтирилмоқда.

٤ – وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ الْعَبْدَ لَهُ رِزْقٌ فَلَوْ أَجْتَمَعَ عَلَيْهِ الشَّقَائِقُ الْجِنُّ وَالْإِنْسُ أَنْ يَصُدُّوا عَنْهُ شَيْئًا مِنْ ذَلِكَ مَا اسْتَطَاعُوا. رَوَاهُ الطَّبَرَانِيُّ فِي الْأُوْسَطِ يَإِسْنَادِ لَيْلٍ.

4 – Абдуллоҳ ибн Масъуд розийаллоҳу анҳу ривоят қилади: Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам дедилар: **“Албатта банданинг ўз ризқи бор. Агар жин ва инсонлар у (rizq)дан бирон нарсани ун(га келиши)дан тўсиш учун йиғилсалар, бунга қодир бўлмайдилар”** (Имом Табароний “Авсат”да лайин (заифга яқин) санади билан ривоят қилган).

Юқоридаги ҳадиси шарифларда ризқ бандани ажали каби қувиб етиши ҳақида сўз борди. Бу ўринда эса ҳеч ким ва ҳеч нарса бандага тақдир қилган ризқ келишига тўққинлик қила олмаслиги таъкидланмоқда. **“Албатта банданинг ўз ризқи бор”**. Хоҳ мўмин, хоҳ кофир бўлсин, ҳар бир банданинг ўз ризқ-насибаси бўлиб, бу нарса Аллоҳ тарафидан белгилаб қўйилган улушдир. Шу нарса бандага етмасдан қолмайди ва унинг етиб боришига ҳеч нарса қаршилик кўрсата олмайди. **“Агар жин**

ва инсонлар у (ризқ)дан бирон нарсани ун(га келиши) дан тўсиш учун йигилсалар, бунга қодир бўлмайдилар". Мабодо инс ва жин тоифаларининг аввалгилари охиргилари бир жойга тўпланиб, биргаликда ҳаракат қилишган тақдирда ҳам, улар бандага фақат Аллоҳ тақдир қилган дараражада фойда ёки зиён етказа оладилар. Шунингдек, бандага ёзиб қўйилган ризқдан зигирча камайтириш ёки бутунлай маҳрум қилиш биронталарининг қўлидан келадиган иш эмас. Демак, Аллоҳ ва охират кунига имон келтирган бандага ризқи ҳақида қалби хотиржам бўлиши, ризқни фақат Аллоҳ рози бўладиган тарзда ҳалол йўл билан излашга ҳаракат қилиши керак.

٥ - وَعَنْ حَبَّةَ وَسَوَاءِ ابْنِي خَالِدَ قَالَا: دَحَلْنَا عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يُعَالِجُ شَيْئًا فَأَعْنَاهُ عَلَيْهِ فَقَالَ: لَا تَبْيَسْنَا مِنْ الرِّزْقِ مَا تَهَزَّزْتُ رُءُوسُكُمْ فَإِنَّ الْإِنْسَانَ تَلَدُّهُ أُمُّهُ أَحْمَرَ لَيْسَ عَلَيْهِ قُشْرٌ ثُمَّ يَرْزُقُهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ. رَوَاهُ ابْنُ مَاجَهَ وَالْطَّبَرَانِيُّ وَالْبُخَارِيُّ فِي الْأَدَبِ الْمُفْرَدِ وَابْنُ حِبَّانَ فِي صَحِيحِهِ.

5 – Холиднинг икки ўгли Ҳабба¹ ва Савоъ розияллоҳу анҳумолар ривоят қиласидилар: “Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳузурларига борсак, у зот бир нарсани тузатаётган эканлар. Шунда биз у зотга ёрдамлашиб юбордик. Сўнгра у зот: “Токи ҳаёт экансизлар, зинҳор ризқдан ноумид бўлманглар. Чунки инсонни онаси қизил ҳолида туққанида, унинг устида либос бўлмайди. Кейин Аллоҳ уни ризқлантиради”, дедилар” (Ибн Можа, Табароний, имом Бухорий “Адабул муфрад”да ва Ибн Ҳиббон “Саҳих”да ривоят қиласан).

Ривоятга кўра, Ҳабба ва Савоъ розийаллоҳу анҳумо Расулуллоҳ алайҳисалломнинг олдиларига боришганида, у

¹ Ҳадис ровийларидан бирининг тўлиқ исми Ҳабба ибн Холид ал-Асадийдир. У саҳобий саналади. Савоъ ибн Холид ал-Асадий ҳам саҳобий бўлиб, бу икки саҳобий ривоят қиласлар Имом Бухорийнинг “Ал-Адабул муфрад”ида, Ибн Можанинг “Сунан”ида келтирилган. Савоъ ибн Холид розийаллоҳу анҳу томонидан ёлғиз шу ҳадис ривоят қилинган.

зот бир юмуш билан машғул эканлар. Имом Бухорий ривоят қилган ҳадисда “у зот девор ёки уйларини тузатаётган эдилар” деб келтирилган. Ҳа, Расууллоҳ алайҳисаллом Аллоҳ таолонинг улуғ пайғамбари, энг мукаррам ва энг суюкли бандаси бўлишларига қарамай, ўта камтар ва мутавозеъ зот эдилар. Уйда рўзгор ишларини ўзлари бажариб, ҳатто муҳтарама оналаримизга ҳам бу борада ёрдам берар эдилар. Набий алайҳисалломнинг бир юмуш билан банд эканларини кўрган Ҳабба ва Савоъ розийаллоҳу анҳумо у зотга қарашиб юборишиди. Шунда Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам у иккисига қаратада: **“Токи ҳаёт экансизлар, зинҳор ризқдан ноумид бўлманглар”**, дедилар.

Яъни, бундан ризқ ҳақида кўнглингиз хотиржам бўлсин, ҳеч қачон Аллоҳнинг ризқ беришидан ноумид бўлманглар, ҳар бир банданинг ўз ризқ-насибаси бор. Ахир инсон онаси қорнидан қип-қизил бир парча гўшт ҳолида тушгач, Аллоҳ унга ризқ бериб, инсон ҳолига келтиради-ку! Бас, ризқдан ноумид бўлманглар ва касб-корни чиройли суратда олиб бориб, ҳалол йўллар билан ризқ талаб қилинглар, деган маъно тушунилади.

Мўмин киши ризқ ҳақида қўйидаги қарашда бўлиши керак:

1 – Ризқ азалда Аллоҳ тарафидан тақдир қилиб қўйилган. Ана шу ризқ бандага етмай қолмайди.

2 – Ризқ ўз эгасини худди ажали каби қидириб юради.

3 – Ризқ келишида касб-хунар бир восита бўлиб, унга ортиқча баҳо бериб, касбим орқасидан нон топаяпман, шу ҳунарим мени боқаяпти, деб эътиқод қилиш ширкка олиб боради. Шуни унутмаслик керакки, Аллоҳ белгилаб қўйган ризқ ана шу касб-кор сабабли бандага етиб туради.

4 – Ер ва сув ҳам ризқ келишида воситадир. Аммо кўпчиликда ердан олинган маҳсулотларни “табиат инъомлари”, “табиат бизни боқади” деган нотўғри фикр шаклланган. Аслида

ер ҳам, сув ҳам Аллоҳнинг изни билан бандаларга ризқларини чиқаради. Бу иккиси ризқланиш учун бир восита эканини, ризқ эса Аллоҳнинг даргоҳидан нозил бўлишини яхши англаб этишимиз зарур!

РИЗҚНИ ЧИРОЙЛИ СУРАТДА ТОПИШ ЛОЗИМЛИГИ

٦ - عَنْ حَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَئُهَا النَّاسُ ، اتَّقُوا اللَّهَ وَأَحْمِلُوا فِي الظَّلَبِ فَإِنْ نَفْسًا لَنْ تَمُوتَ حَتَّى تَسْتَوْ فِي رِزْقَهَا وَإِنْ أَيْطَأَ عَنْهَا فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَحْمِلُوا فِي الظَّلَبِ ، خُذُونَا مَا حَلَّ وَدَعُونَا مَا حَرُّمَ . رَوَاهُ ابْنُ مَاجَهَ.

6 – Жобир ибн Абдуллоҳ розийаллоҳу анҳу Расууллоҳу соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қиласи: “Эй одамлар, Аллоҳга тақво қилинглар ва (ризқни) чиройли суратда изланглар! Зоро, бирон нафс токи ризқини тўла олмагунича ўлмайди. Агар у (ризқ) кечикса, бас, Аллоҳга тақво қилинглар ва уни гўзал тарзда талаб қилинглар, ҳалолни олиб, ҳаромни тарк этинглар!” (Ибн Можа ривояти).

Юқорида ҳар бир жонзотнинг ризқи Аллоҳ тарафидан кафолатлангани айтилса, ушбу бобда тақдирга ёзилган ризқни чиройли суратда, ҳалол йўллар билан топишга тарғиб қилинмоқда.

“Эй одамлар, Аллоҳга тақво қилинглар ва (ризқни) чиройли суратда изланглар! Зоро, бирон нафс токи ризқини тўла олмагунича ўлмайди”.

Яъни, эй мўминлар, Раббингиз Аллоҳга тақво қилинглар, У Зот буюрган амалларни ихлос билан бажариб, қайтарганидан қайтинглар. Сизлар ризқ талаби ва касб-кор қилишини гўзал

суратда, Аллоҳ рухсат берган йўллар орқали олиб боринглар. Чунки Аллоҳ ҳар бир жоннинг ризқини азалдан тақдир қилиб, у ўша ризқини охиригача олмасдан дунёдан ўтмайди. Бас, ризқ борасида қалбингиз хотиржам бўлсин. Бу ўринда ҳалол ризқ топишга тарғиб этишдан олдин Аллоҳдан қўрқишига амр қилиндики, агар Аллоҳдан қўрқиши ҳисси – тақво бўлсагина банда ҳалол йўл билан ризқ излаб, ҳаромдан узоқлашади.

“Агар у (ризқ) кечикса, бас, Аллоҳга тақво қилинглар ва уни гўзал тарзда талаб қилинглар, ҳалолни олиб, ҳаромни тарқ этинглар!”

Агар бирон сабабга қўра тақдир қилинган ризқ келиши кечикса, шошилманг, ҳаром йўллар билан тезроқ унга эришишга ошиқманг, балки Аллоҳга тақво қилинг, ризқни гўзал суратда талаб қилинглар.

Демак, мўмин банда қийинчилик ва оғир кунларда, ризқида танглиқ юз берган вақтларда ҳам ҳалол йўл билан касб-кор қилишни унутмаслиги ва Аллоҳга доимий тарзда тақво қилиши керак экан.

٧ - وَعَنْ أَبِي أُمَّامَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: نَفَثَ رُوحُ الْقُدْسِ فِي رُوعِي أَنَّ نَفْسًا لَنْ تَخْرُجَ مِنَ الدُّنْيَا حَتَّى تَسْتَكْمِلَ أَجَلَهَا وَتَسْتَوْعِبَ رِزْقَهَا فَأَجْمَلُوا فِي الطَّلَبِ وَلَا يَحْمِلُوكُمْ اسْتِطَاعَ الرِّزْقِ أَنْ تَطْلُبُوهُ بِمَعْصِيَةِ اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُنَالُ مَا عِنْدَهُ إِلَّا بِطَاعَتِهِ. رَوَاهُ الطَّبرَانِيُّ فِي الْكَبِيرِ وَالْحَاكِمِ فِي الْمُسْتَدِرِكِ إِلَّا أَنَّهُ قَالَ: فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُنَالُ فَضْلُهُ بِمَعْصِيَتِهِ.

7 – Абу Умома розийаллоҳу анҳу ривоят қиласиди: Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам дедилар: “Рұхуд қудус менга токи бирон нафс ажали етгунича ва ризқини мукаммал тарзда олмагунича дунёдан кетмаслигини билдириди. Бас (шундай экан, ризқларингизни) чиройли суратда талаб қилинглар! Ризқнинг кечикиши сизларни Аллоҳга маъсият қилиш билан касб қилишга ундамасин! Зоро, Аллоҳ даргоҳидаги нарсага фақат Унинг тоати

билингина эришилади” (Имом Табароний “Кабийр”да ва Ҳоким “Мустадрак”да ривоят қилган. Ҳокимнинг ривоятида: “Зеро, Аллоҳнинг фазли Унга осий бўлиши билан олинмайди”, дейилган).

Ушбу ҳадиснинг аввалги жумласи ўзидан олдинги ривоятнинг маъносини таъкидлаб келмоқда. Ривоятнинг охири эса бироз фарқлироқ тус олади. **“Зеро, Аллоҳ даргоҳидаги нарсага фақат Унинг тоати билангина эришилади”.**

Яъни, Аллоҳнинг ҳузуридаги ризқ, барака ва яхшилик, қолаверса, жаннатга фақат ва фақат У Зотга ибодат ва итоат этиш туфайли эришилади, Аллоҳнинг раҳмати ва фазл-карамига ҳаром ҳамда ношаръий йўллар билан эришиб бўлмайди.

ИСЛОМДА МОЛ-ДУНЁ ВА БОЙЛИК ТҮПЛАШГА ҚАНДАЙ ҚАРАЛАДИ?

Ҳар бир жамият ва тузумнинг бойлик ҳақида ўз қараси ва тушунчаси бўлади. Аммо, динимиз Исломда бойликка муносабат қандай? Шу ва шунга ўхшаш саволларга қуида ҳадиси шарифлардан жавоб излаймиз.

— عَنْ أَبِي ذِرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ نَاسًا مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالُوا لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، ذَهَبَ أَهْلُ الدُّنْوَرِ بِالْأَجْوَرِ، يُصَلِّونَ كَمَا نُصَلِّي وَيَصُومُونَ كَمَا نَصُومُ وَيَتَصَدَّقُونَ بِفُضُولِ أَمْوَالِهِمْ قَالَ: أَوْ لَيْسَ قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ مَا تَصَدَّقُونَ، إِنَّ بِكُلِّ تَسْبِيحةٍ صَدَقَةٌ وَكُلِّ تَكْبِيرٍ صَدَقَةٌ وَكُلِّ تَحْمِيدَةٍ صَدَقَةٌ وَكُلِّ تَهْلِيلَةٍ صَدَقَةٌ وَأَمْرٌ بِالْمَعْرُوفِ صَدَقَةٌ وَنَهْيٌ عَنْ مُنْكَرٍ صَدَقَةٌ وَفِي بُضُّعِ أَحَدُكُمْ صَدَقَةً قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَيَّا تِي أَحَدُنَا شَهُوتَهُ وَيَكُونُ لَهُ فِيهَا أَجْرٌ قَالَ: أَرَأَيْتُمْ لَوْ وَضَعَهَا فِي حَرَامٍ أَكَانَ عَلَيْهِ فِيهَا وَزْرٌ فَكَذَلِكَ إِذَا وَضَعَهَا فِي الْحَلَالِ كَانَ لَهُ أَجْرًا. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَمُسْلِمٌ وَأَحْمَدُ وَالظَّبَرِيُّ.

8 – Абы Зарр розийаллоҳу анҳудан ривоят қилиншича, Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан баъзилари Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламга дедилар: “Эй Расууллоҳ, бойлик эгалари ажр-савоблар (қозониш) да ўзиб кетишиди. Улар биз каби намоз ўқишиди, рўза тутишиди, ортиқча мол-дунёларидан садақа қилишиди”. Шунда у зот: “Аллоҳ сизларга ҳам садақа қиласиган нарсаларни жорий қилмаганими? Ҳар бир тасбеҳ – садақа, ҳар бир тақбир – садақа, ҳар бир таҳмид – садақа, ҳар бир таҳдил – садақа, амру маъруф – садақа, нахий мункар – садақа, биронтандизнинг ўз аёли билан жинсий муомала қилиши – садақа”, дедилар. Улар: “Эй Расууллоҳ, агар биронтамиз шаҳватини қондирса ҳам, бунинг эвазига ажр оладими?!“ дейишиди. У зот: “Қаранглар, агар у шаҳватини ҳаром йўл билан қондирса, унга гуноҳ бўлармиди? Худди шундай агар ҳалол йўл билан қондирса, бунинг учун ажр олади”, дедилар (*Ином Бухорий, имом Муслим, имом Аҳмад ва имом Табароний ривояти*).

Саҳобалар ичида турли ҳолатдаги кишилар бор эди. Баъзилари бутун бошли қўшинни керакли анжом, қуроляроғ ва озиқ-овқат билан таъминлай олишга қурби етадиган бадавлат, яна баъзилари эса Суффа аҳлига ўхшаб ёлғиз ридоларидан бошқа ҳеч вақоси йўқ фақир эдилар. Аммо, уларнинг барчалари яхшилик қозонишга, савоб амаллар қилиб, Аллоҳнинг розилигини топишга ўта иштиёқманд бўлишган. Ана шу иштиёқни, савобли ишларга ташналиктни ушбу ҳадис мисолида кўриб турибмиз.

Бу ўринда “Набий алайҳисалломнинг саҳобларидан баъзилари” дейилмоқда, аммо бошқа ривоятларда, хусусан, имом Муслим ривоят қилган ҳадисда “муҳожирларнинг фақир кишилари келиб...” дейилган. Демак, муҳожирлар орасидаги қўли калта фақир кишилар келиб: “Эй Расууллоҳ, бойлик эгалари ажр-савоблар (қозониш) да ўзиб кетишиди. Улар

биз каби намоз ўқишади, рўза тутишади, ортиқча мол-дунёларидан садақа қилишади”, дейишди.

Яъни, эй Расууллоҳ, бой-бадавлат биродарларимиз солиҳ амаллар қилиш ва ажр-савоб қозонишда бизлардан ўтиб кетиши. Улар бизлар каби имон келтириб, биз тасдиқлаган нарсаларни тасдиқлашган, биз каби намоз ўқишади, рўза тутишади, аммо бизлардан фарқли ўлароқ мол-дунёлари борлигидан ҳақдор кишиларга садақалар улашиш, қул озод қилиб, жаннатга киришларига сабаб бўлувчи амалларни қилмоқдалар, уларнинг Аллоҳ назидаги мартабалари ҳам ошиб бормоқда. Бизлар эса бундай имкониятларга эга эмасмиз, дейишди. Бу савол ҳасад ёки кўра олмаслик оқибатида берилмаяпти, балки солиҳ амалларда бошқа биродарларидан орқада қолиб кетишлири уларни шу нарсага ундамоқда.

Ўз ҳузурларига келган саҳобаларда ажр-савоб қозонишга бўлган кучли иштиёқни кўрган Пайгамбаримиз алайҳиссалом уларга қарата: “**Аллоҳ сизларга ҳам садақа қиладиган нарсаларни жорий қилмаганими?**” яъни, сизларда бойлик ва мол-дунё бўлмаса-да, сизларга шундай амалларни ўргатаманки, бунинг эвазига Аллоҳ сизларга биродарларингиз қилаётган садақанинг савобини беради, деб: “**Ҳар бир тасбеҳ – садақа, ҳар бир такбир – садақа, ҳар бир таҳмид – садақа, ҳар бир таҳдил – садақа, амру маъруф – садақа, наҳий мункар – садақа, биронтангизнинг ўз аёли билан жинсий муомала қилиши – садақа**”, дедилар.

Бундан зикр ва амру маъруф орқали Аллоҳга яқинлашиш садақа, закот ва бошқа молиявий ибодатлар орқали Аллоҳга яқинлашишдан афзал экани маълум бўлади. Тасбеҳ “субҳаналлоҳ”, такбир “аллоҳу акбар”, таҳмид “алҳамду лиллаҳ”, таҳдил эса “лаа илаҳа иллаллоҳ” калималарининг қисқартма шакли саналади. Амру маъруф “одамларни яхшиликка, солиҳ амалларга буюриш”, наҳий мункар “уларни гуноҳ ишлар

ва ҳаром амаллардан қайтариш”дир. Демак, айтиб ўтилган зикрлар, амру маъруф ва наҳий мункар бандага бойлигидан садақа қилғанчалик савоб берилишига сабаб бўлар экан. Булар орасида амру маъруф ва наҳий мункарга бериладиган ажр зикрга бериладиган савобдан улуғроқдир. Сабаби амру маъруф ва наҳий мункар фарзи кифоя, зикрлар эса нафлдир. Фарз ибодатига нафллардан кўра кўпроқ савоб берилиши ҳаммамизга маълум. Шу маънода баъзи олимлар: “Фарз ибодатининг савоби нафл ибодатининг савобидан етмиш марта кўпдир”, дейишган (“Шарҳун нававий ъала муслим”).

Солиҳ амалларга ташна бўлган муҳожирлар тасбех, такбир, таҳмид, таҳлил, амру маъруф ва наҳий мункар ибодат эканини ва бу амалларни адо этган бандаларга улкан савоб берилишини билар эдилар. Бироқ Расууллоҳ алайҳиссаломнинг: **“Биронтангизнинг ўз аёли билан жинсий муомала қилиши – садақа”** деб айтишлари уларни ажаблантириди ва шу сабабдан: **“Эй Расууллоҳ, агар биронтамиз шаҳватини қондирса ҳам, бунинг эвазига ажр оладими?!”** деб сўрашди. Уларнинг бу саволида аҳли-аёли билан жимоъ қилиш ҳам ибодатми, банда шу нарса учун ҳам савоб оладими, деган маъно бор эди.

Саҳобаларнинг ажабланиш билан берган саволларига Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам чиройли қиёс билан жавоб бердилар: **“Қаранглар, агар у шаҳватини ҳаром йўл билан қондирса, унга гуноҳ бўлармиди? Худди шундай агар ҳалол йўл билан қондирса, бунинг учун ажр олади”**.

Ҳақиқатан, агар банда шаҳватини ҳаром йўл, масалан, зино қилиш орқали қондирса, катта гуноҳ иш қилган бўлади. Бунинг акси ўлароқ, зинодан четланиш мақсадида ўзининг ҳалол завжаси билан муомала қилса, албатта савобга эришади. Бундан келиб чиқадики, агар ният холис бўлса, мубоҳ амаллар ҳам ибодатга айланади. Имом Нававий айтади: “Агар банда аёлининг ҳақини адо этиш, унга яхши

муомала қилиш, солиҳ фарзанд сўраш, ўзини ва завжасини ҳаромдан, номаҳрамларга назар солишдан тийиш учун жимоъ қилса, бу ҳам ибодат бўлади”.

Ушбу ҳадисда бойликка эга бўлиб, шу билан бирга солиҳ амалларни қилиш улкан даража экани айтилмоқда.

٩— وَعَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَاصِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْعَبْدَ التَّقِيَّ الْغَنِيُّ الْخَفِيُّ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَأَحْمَدُ.

9 – Саъд ибн Абу Вақъос розийаллоҳу анҳу ривоят қиласи: “Мен Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг: “Албатта Аллоҳ тақволи ва хафий бўлган бой бандани яхши кўради”, деб айтганларини эшиитганман” (Имом Муслим ва Аҳмад ривояти).

Имом Нававий ўз шарҳида: “Бойлик”дан мурод “нафс тўқлигидир”, деган. Ал-Қозий эса: “Ҳадисда зикр қилинган бойлик моддий бойлиқдир”, деган. Лекин, ҳадисдаги “фина” сўзи асосан моддий бойликни англатиши ва “бадавлат” сўзининг сифати “хафий” билан ифодаланаётганини ҳисобга оладиган бўлсақ, бу ердаги “бойлик”дан мурод моддий молмulkка эга бўлиш эканига амин бўламиз.

Таржимада “хафий” деб ўгирилган сўз аслиятда ҳам шу тарзда келтирилган. Мазкур сўз ўзини яширувчи, кўринмас; ўзини кўз-кўз қилмайдиган; мутавозеъ, камтарин каби маъноларни ифодалайди. Демак, Аллоҳ таоло тақво қилувчи, ўзини камтар тутиб, бойлиги билан фахрланмайдиган, мутавозеъ ва гууррга кетмаган бадавлат кишини яхши кўради. Бу эса ҳалол йўл билан бойлик ортириш мўмин банда учун фазилат эканига далолат қиласи. Ўз навбатида бойлиги бўлсада, тақвоси йўқ, мол-давлати билан манманлик қиладиган, ўзини бошқалардан устун қўядиган мақтанчоқ бандани Аллоҳ таоло ёмон кўради.

Бир нарсани алоҳида таъкидлаб ўтиш лозимки, ҳадиси шарифда “хафий бой банда”дан олдин “тақволи” сўзининг

келиши, агар имон ва тақво бўлсагина, бойлик, мол-дунё бандага фазилат бўла олишидан дарак беради.

١٠ - وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: يَبْنَاهَا أَيُّوبُ يَغْسِلُ عُرْبَيَانًا فَخَرَّ عَلَيْهِ جَرَادٌ مِّنْ ذَهَبٍ فَجَعَلَ أَيُّوبُ يَحْشِي فِي ثُوْبِهِ فَنَادَاهُ رَبُّهُ: يَا أَيُّوبُ أَلَمْ أَكُنْ أَعْتَنِيْكَ عَمَّا تَرَى قَالَ: بَلَى وَأَعْزَّنِكَ وَلَكِنْ لَا غَنِيٌّ بِي عَنْ بَرَكَتِكَ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ فِي الْجَامِعِ الصَّحِيحِ وَالْبَيْهَقِيُّ فِي سُنْنِ الْكُبَرَى.

10 – Абу Хурайра розийаллоҳу анҳу Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қиласиди: “Айюб бир куни яланғоч чўмилётганида, унинг устига олтин чигирткалар шатирлаб ёғила кетди ва Айюб уларни териб кўйлагига сола бошлади. Шунда Парвардигори унга нидо қиласиди: “Эй Айюб, Мен сени кўриб турган нарсаларингдан беҳожат қилиб қўймаганмишим?” У: “Ҳа (эй Раббим, шундай қилгансан,) иззатингга қасамки, лекин мен Сенинг барокангдан беҳожат эмасман”, деди” (Илом Бухорий “Жомеъус саҳиҳ”да ва Байҳақий “Сунанул кубро”да ривоят қилган).

Айюб алайҳиссалом пайғамбарлардан биридир. Унинг наасби Исҳоқ ибн Иброҳим алайҳиссаломга бориб туташади. Аллоҳ таоло Айюб алайҳиссаломга катта бойлик, мол-дунё ва фарзандлар бергандан кейин мусибат юбориб, синайди. Аммо Айюб алайҳиссалом мусибатларга чиройли сабр қиласиди. Аллоҳ таоло унинг дуосини қабул қилиб, аввалги мол-дунё ва бола-чақаларини яна қайтариб беради.

Бу ҳадисда Айюб алайҳиссалом ҳаётида рўй берган ҳодиса ҳақида сўз боради. Кунларнинг бирида Айюб алайҳиссалом чўмилётганида, бирдан устига олтин чигирткалар ёғилади. У тез-тез териб, олтин чигирткаларни қўйнига сола бошлабди. Шунда Аллоҳ таоло унга нидо қилиб: “Эй Айюб, Мен сени кўриб турган нарсаларингдан беҳожат қилиб қўймаганмишим?” яъни, ахир Мен сени бой-бадавлат қилиб

қүйган бўлсам, яна нега ўзингни бу нарсаларга урмоқдасан, деб хитоб қилибди. Бунга жавобан Айюб алайҳиссалом: “Эй Раббим, шак-шубҳасиз Сен мени бу нарсалардан беҳожат қилиб қўйгансан. Лекин Сен осмондан туширган барака ва файзингдан беҳожат эмасман”, деб жавоб бериди.

Ибн Ҳажар ушбу ҳадис ҳақида: “Мазкур ҳадис ҳақи ва шукрини адо қила оладиган бандада учун ҳалол йўл билан бойлик орттириш жоизлигига далолат қиласди. Бу ерда “мол-дунё” маъноси “барака” сўзи билан ифодаланиб, шокир ва тақволи бой кишилар фазилатда афзаллиги ҳам таъкидланмоқда”.

Ушбу ҳадисдан олинадиган ибратлар:

1 – киши бир ўзи холи қолганида яланғоч чўмилиши жоизлиги. Чунки Аллоҳ таоло Айюб алайҳиссаломга яланғоч чўмилаётгани учун эмас, балки олтин чигирткаларни қўйнига согани учун танбеҳ маъносида нидо қилди.

2 – Ҳақи ва шукрини адо қилиш шарти билан бойлик тўплаш мумкинлиги.

3 – Ҳар бир бандада Аллоҳнинг хайр-барака ва файзидан баҳраманд бўлишга ҳаракат қилиши.

4 – Қанчалик бой-бадавлат бўлмасин, бандадоимо ўзини Аллоҳга муҳтоҷ эканини ҳис қилиб туриши, ўзини зинҳор Аллоҳнинг лутф-карамидан беҳожат эканини даъво қилмаслиги.

۱۱ - وَعَنْ عَمْرُو بْنِ الْعَاصِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: بَعَثَ إِلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: خُذْ عَلَيْكَ ثِيابَكَ وَسَلَاحَكَ ثُمَّ ائْتِنِي فَاتِيَتِهِ وَهُوَ يَتَوَضَّأُ فَصَعَدَ فِي النَّظَرِ ثُمَّ طَأْطَاهُ فَقَالَ: إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أَبْعَثَكَ عَلَى حَيْشٍ فَيُسَلِّمَكَ اللَّهُ وَيُغْنِمَكَ وَأَرْغِبُ لَكَ مِنْ الْمَالِ رَغْبَةً صَالِحَةً قَالَ قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا أَسْلَمْتُ مِنْ أَحَلِ الْمَالِ وَلَكِنِّي أَسْلَمْتُ رَغْبَةً فِي الإِسْلَامِ وَأَنَّ أَكُونَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا عَمْرُو، نِعَمَ الْمَالُ الصَّالِحُ لِلنَّمْرُءِ الصَّالِحِ. رَوَاهُ الْبَخَارِيُّ فِي الأَدْبِ الْمُفْرِدِ وَأَحْمَدُ فِي الْمُسْنَدِ وَالْطَّبَرَانِيُّ فِي الْكَبِيرِ.

11 – Амр ибн Ос розийаллоҳу анҳу ривоят қиласи:
“Расуллороҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам одам жўнатиб, кийимларинг, қурол-яроғингни олиб, менинг олдимга келгин, деб айтиб юборибдилар. Мен у зотнинг олдиларига борсам, таҳорат қилаётган эканлар. Шунда менга бошдан-оёқ разм солиб, сўнгра нигоҳларини пастга қаратдилар ва: “Мен сени бир қўшинга бошлиқ қилиб юбормоқчиман. Аллоҳ сени соғ-саломат қилиб, ўлжалар олишни насиб этади. Мен сенинг яхши ният или бойликка эга бўлишингни хоҳлайман”, дедилар. Шунда: “Мен бойлик ортириш учун эмас, балки Исломни хоҳлаб, Расуллороҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан бирга бўлиш учун мусулмон бўлганман”, дедим. Шунда у зот: “Эй Амр, солиҳ бойлик солиҳ кишининг қўлида бўлса, қандоқ ҳам яхши!” дедилар” (Ином Бухорий “Ал-адабул муфрад”да, имом Аҳмад “Муснад”да ва имом Табароний “Кабир”да ривоят қилган).

Амр ибн Ос ибн Воил Абу Абдуллоҳ ал-Қуроший машҳур саҳоба, Абдуллоҳ ибн Амр розийаллоҳу анхунинг отасидир. У жасурлиги ва паҳлавонлиги билан шуҳрат қозонгган, қўплаб фатҳларда иштирок этган. “Сиҳоҳи сittа” соҳибларининг барчаси ундан ҳадис ривоят қилишган.

Ушбу ривоятда айтилишича, Расуллороҳ алайҳиссалом Амр ибн Ос розийаллоҳу анхунинг олдига одам юбориб, кийимини кийиб, қуролланган ҳолда ҳузурларига келишини буюрдилар. Амр келганида, Пайғамбаримиз алайҳиссалом таҳорат қилаётган эканлар. Шундан сўнг Амр ибн Осга бир қараб, кейин нигоҳларини бошқа томонга буриб:

– Эй Амр, сени бир қўшинга саркарда қилиб, фалон жойга юбормоқчиман. Шояд Аллоҳ сизларга нусрат берса, соғ-саломат сақлаб, қўп миқдорда ўлжалар ато этса. Мен сенда яхши бойлик бўлишини хоҳлайман,— дедилар. Бунга жавобан Амр:

– Эй Расууллоҳ, мен бойлик ёки мансаб ниятида эмас, балки Ислом динини ҳақ деб билганим, шу динни хоҳлаганим ҳамда Аллоҳнинг Расули билан бирга бўлиш учун мусулмон бўлдим. Сиз буюраётган вазифалар орқасидан мол-дунё орттиришни истамайман”, – деб жавоб берди. Шунда Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Амр ибн Оснинг бойлик тўғрисидаги фикрини тўғрилаб: “**Эй Амр, солиҳ бойлик солиҳ кишининг қўлида бўлса, қандоқ ҳам яхши!**” дедилар.

“Солиҳ бойлик” деганда ҳалолдан топилиб, шукри ва ҳаққи адо этиладиган бойлик назарда тутилади. “Солиҳ киши” энг аввало Аллоҳ таолога ҳақиқий имон келтирган, У Зотга тақво қилувчи, бойлик эгаси бўла туриб ҳаддидан ошмайдиган, камтар ва мулоим, қўли очиқ ва яна кўплаб яхши сифатларга эга бўлган бандадир. Демак, ҳалол йўл билан топилган бойлик мўмин ва тақводор одамнинг қўлида бўлиши яхши нарса экан. Бу ҳолат кўплаб хайрли ишларни қилиш, мўминларнинг аҳволи яхшиланиши, Ислом равнақи ва яна кўплаб яхшиликлар қилинишига сабаб бўлади.

١٢ – وَعَنْ أَبِي كَيْثَةَ الْأَنْسَارِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ : ثَالَاثَةُ أَقْسِمُ عَلَيْهِنَّ وَاحْدَتُكُمْ حَدِيثًا فَاحْفَظُوهُ قَالَ : مَا نَفَصَ مَالُ عَبْدٍ مِّنْ صَدَقَةٍ وَلَا ظُلْمٍ عَبْدٌ مُّظْلَمٌ فَصَبَرَ عَلَيْهَا إِلَّا زَادَهُ اللَّهُ عَزَّاً وَلَا فَتَحَ عَبْدٌ بَابَ مَسَأَلَةٍ إِلَّا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْهِ بَابَ فَقْرٍ أَوْ كَلْمَةً تَحْوَهَا وَاحْدَتُكُمْ حَدِيثًا فَاحْفَظُوهُ قَالَ : إِنَّمَا الدُّنْيَا لِأَرْبَعَةَ نَفَرٍ عَبْدٌ رَّزَقَهُ اللَّهُ مَالًا وَعِلْمًا فَهُوَ يَتَقَبَّلُ فِيهِ رَبَّهُ وَيَصْلُ فِيهِ رَحْمَهُ وَيَعْلَمُ اللَّهُ فِيهِ حَقًا فَهَذَا بِأَفْضَلِ الْمَنَازِلِ وَعَبْدٌ رَّزَقَهُ اللَّهُ عِلْمًا وَلَمْ يَرِزُقْهُ مَالًا فَهُوَ صَادِقُ الدِّيَةِ يَقُولُ : لَوْ أَنَّ لِي مَالًا لَعَمِلْتُ بِعَمَلٍ فُلَانَ فَهُوَ بِنَيْتِهِ فَاجْرُهُمَا سَوَاءٌ وَعَبْدٌ رَّزَقَهُ اللَّهُ مَالًا وَلَمْ يَرِزُقْهُ عِلْمًا فَهُوَ يَجْبَطُ فِي مَالِهِ بِعَيْرِ عِلْمٍ لَا يَتَقَبَّلُ فِيهِ رَبَّهُ وَلَا يَصْلُ فِيهِ رَحْمَهُ وَلَا يَعْلَمُ اللَّهُ فِيهِ حَقًا فَهَذَا بِأَحْبَبِ الْمَنَازِلِ وَعَبْدٌ لَمْ يَرِزُقْهُ اللَّهُ مَالًا وَلَا عِلْمًا فَهُوَ يَقُولُ : لَوْ أَنَّ لِي مَالًا لَعَمِلْتُ فِيهِ بِعَمَلٍ فُلَانَ فَهُوَ بِنَيْتِهِ فَوَزْرُهُمَا سَوَاءٌ . رَوَاهُ التَّرْمِذِيُّ وَابْنُ مَاجَهٍ وَأَحْمَدٌ وَقَالَ أَبُو عِيسَى : حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ .

12 – Абу Кабша Амморий² розийаллоҳу анҳудан ривоят қилининишича, у Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг шундай деганларини эшиитган экан: “Уч нарсага қасам ичаман ва мен сизларга бир ҳадис айтаман, уни ёдлаб олинглар: банданинг моли садақа билан камаймайди, бир бандага зулм қилинса ва ўшанга сабр қилса, албатта Аллоҳ унинг обрўсини зиёда қилади. Агар банда ўзига тиланчилик эшигини очса, албатта Аллоҳ ўнга фақирлик эшигини очади (ёки шунга ўхшаш сўз айтдилар). Мен сизларга бир ҳадис айтаман, уни ёдлаб олинглар: Албатта дунё тўрт кишиникидир – бир бандага Аллоҳ бойлик ва илм беради. У Раббига тақво қилади, силаи раҳм қилади ва унда Аллоҳнинг ҳаққини билади. Бу энг афзал даражадир! Яна бир бандага Аллоҳ илм беради, аммо бойлик бермайди. Шунга қарамай унинг нияти тӯғри, агар Аллоҳ менга ҳам бойлик берганида фалончининг амалини қилган бўлардим, дейди. У ниятига яраша (ажр) олади ва у иккисининг савоби бир хил. Яна бир бандага Аллоҳ бойлик беради, аммо илм бермайди. У молини илмсиз ҳолида исроф қилади, Раббига тақво қилмайди, силаи раҳм қилмайди ва унда Аллоҳнинг ҳақларини билмайди. Бу энг ёмон даражадир! Яна бошқа бир бандага Аллоҳ бойлик ҳам, илм ҳам бермайди, шунга қарамай, агар менда ҳам бойлик бўлганида фалончининг амалини қилардим, дейди. Бас, у ниятига яраша олади. У иккисининг гуноҳи бир хилдир” (Термизий, Ибн Можа ва Аҳмад ривояти. Абу Исо Термизий ҳадиснинг санадини ҳасан-саҳих, деган).

Мазкур ҳадисда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳар бир мўмин киши билиши лозим бўлган ишлар хусусида хабар бериб, унинг нақадар муҳимлигини билдириш

² Абу Кабша ал-Амморий ал-Мазҳижий розийаллоҳу анҳунинг номи манбалардан турлича келтирилган. Баъзилар “Саъд ибн Амр”, баъзилар “Саид ибн Амр”, бошқалар эса “Амр ибн Саъд” деб келтирганлар. Ушбу саҳобийдан Абу Довуд, Термизий ва Ибн Можалар ҳадис ривоят қилишган.

мақсадида ҳадис аввалида “уч нарсага қасам ичаман” дедилар ва сўзлари давомида масаланинг аҳамиятли эканини билдириш учун икки бора “мен сизларга бир ҳадис айтаман, уни ёдлаб олинглар” деб таъкидламоқдалар.

Энди ҳадисда айтилган ҳар бир мўмин-мусулмон бандა ўрганиб, амал қилиши лозим бўлган ишларни бирма-бир кўриб чиқамиз:

“Банданинг моли садақа билан камаймайди”. “Садақа” деганда, аввало фарз ибодати – закот, фитр садақаси, қурбонлик қилиш ва бошқа ихтиёрий садақалар назарда тутилмоқда.

Банда молидан бир қисмини ажратиб, уни Аллоҳ йўлида сарфласа, зоҳирان унинг моли камайгандек кўринса-да, аммо у Аллоҳнинг наздида ўсиб-кўпайиб боради, чунки садақа қилиш билан молга барака киради, нуқсон, мусибат ва турли балоларга учраши камаяди. Бу нарсага фақат мўмин бандагина тўлиқ имон келтириб, шу таълимот ва эътиқод асосида солиҳ амаллар қиласи. Аммо, фақат моддий даромадни ўйладиган ақли калта банда эса “садақа билан мол камаймаслиги” га шубҳа қиласи. Лекин, бундан фарқи равишда мўмин банда Аллоҳнинг Расули қасам ичиб, таъкид билан айтган сўзларни тасдиқлаши ва ўз тасарруфларини ҳам мана шу ҳадисга мувофиқ йўлга қуиши лозим.

“Бир бандага зулм қилинса ва ўшангага сабр қилса, албатта Аллоҳ унинг обрўсини зиёда қиласи”.

Яъни, кимга бирон зулм етганида, Аллоҳ розилиги учун авф қиласа, Аллоҳ бунинг эвазига авф қилган кишининг дунё ва охиратдаги мартабасини кўтаради. Бу эса бир киши бошқа бирига зулм, азият, шикаст, зарар, талофат ёки ҳақорат етказганида, ўч олишга имкони бўла туриб, Аллоҳнинг розилиги учун авф қилиб юборишнинг нақадар улуғ фазилат эканига далолат қиласи.Faқат бунинг бир шарти бор. Авф қилаётган банда фақат Аллоҳ розилиги учун кечираётганини

маълум қилиб қўйиши керак. Акс ҳолда, бу кечириш зулм қилган одамни янада руҳлантириб, бу қилигини яна такрорлаши мумкин.

Ислом дини одамлар ўртасида тинчлик, тотувлик ва ҳамжиҳатликни тарғиб қилувчи дин эканини ушбу ҳадис мисолида кўриш мумкин. Қайси жамиятда ўзаро кечиримлилик, бир-бирини авф қилиш, хатоларини яхшилик ила тузатиш, ислоҳ қилиш мавжуд бўлса, тез орада у гуллаб-яшнаб, юксалади. Аксинча, бир-бирига адоват, ҳасад ва кек сақловчи кишилар яшайдиган жамият инқизозга юз тутади.

“Агар банда ўзига тиланчилик эшигини очса, албатта Аллоҳ унга фақирлик эшигини очади...”

Инсон ҳаёти доимо бир хил кечмайди. Бойлик ва камбағаллик ўрин алмашиб туради, бири келса, бири кетади. Ислом дини мана шуни эътиборда тутади, яъни бошига кулфат тушган бандаларга, токи ўзларини тиклаб олгунларича, садақа сўраш, тиланчилик қилишга рухсат беради. Аммо, ким тиланчиликка одатланиб, садақа сўраш орқали оила- рўзгорини тебратса, ҳадисда айтилганидек, бири икки бўлмайди, косаси оқармайди, рўзгоридан файзу барака кетади, муҳтоҷлиги камаймайди. Шундай экан, мўмин бандা бирорвлар қўлига қарамаслиги, тиланчилиқдан ор қилиши, оила ва бола-чақасини ҳалол меҳнати, пешона тери билан боқишишга ҳаракат қилиши керак.

“... ёки шунга ўхшаш сўз айтдилар”

Бу ҳадис ровийси томонидан қилинган шубҳадир. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам: **“Агар банда ўзига тиланчилик эшигини очса, албатта Аллоҳ унга фақирлик эшигини очади...”** деганларидан сўнг шунга ўхшаш ёки шу маънода яна нимадир деганлар, аммо бу нарса ҳадис ровийсининг ёдида тўлиқ қолмаган. Шундай бўлса-да, омонат юзасидан ўша унутилган нарсани ҳам айтиб қўйилмоқда.

“Мен сизларга бир ҳадис айтаман, уни ёдлаб олинглар”.

Бу гап юқорида айтилиб, муҳим бўлганидан бу ўринда яна тақорланмоқда.

“Албатта дунё тўрт кишиникидир”.

Яъни, огоҳ бўлингларки, дунё ишларини тасарруф қилишда бандалар тўрт тоифага бўлинадилар. Сизлар уларнинг ҳолидан хабардор бўлинглар!

“Бир бандага Аллоҳ бойлик ва илм беради. У Раббига тақво қиласди, силаи раҳм қиласди ва унда Аллоҳнинг ҳаққини билади. Бу энг афзал даражадир!”

Бир бандага Аллоҳ ҳалол бойлик ва манфаатли шаръий илм беради. У эса бойлиги ва илми билан Аллоҳдан қўрққани учун аввало закот ибодатини бажаради, ихтиёрий садақалар қиласди, қариндош-уругчилик ришталарини боғлайди, хуллас бойлик ҳаққини чиройли суратда адо қиласди. Илми билан мўминларга манфаат етказади, илм ўргатади, билмаган нарсаларига жавоб беради, уларни яхшиликка буюриб, ёмонликдан қайтаради. Мана шу ҳолат, яъни илм ва бойликнинг бир кишида жамланиб, иккисининг ҳаққини адо қилиши энг афзал даражадир. Ким шундай қиласа, дунё ва охиратда Аллоҳ таолонинг энг суюкли ва мартабаси энг улуғ бандаларидан бўлади.

Ушбу ҳадисда Ислом бойликни қоралайди, мол-дунё тўплашга қарши, деганларга кескин раддия бор. Исломда айнан бойликнинг ўзи эмас, балки унга кўнгил қўйиш ҳирс, таъма қилиш, баҳиллик ва кибру ҳавога берилиш таъқиқланади. Юқорида айтилганидек, кимки бойликка эга бўлса, шу билан бирга илмга ҳам (хоҳ шаръий, хоҳ бошқа соҳага оид илмлар бўлсин) эга бўлиб, бойлиги ва илмини фойдали жойларга, савобли ишларга сарфласа, исрофдан сақланса, бундай бойликнинг ҳеч қандай зарари йўқ, балки фойда ва манфаати бор.

Афсуски, мўмин-мусулмонларнинг аксарияти шу маънода айтилган ҳадиси шарифлардан бехабарлиги туфайли бойлик

ва мол-дунё тўплашга салбий муносабатда бўлишади. Кўпчилик бойликни фақат фитнага соладиган нарса деб билади. Бизнингча, ҳозирги кунда мусулмонларнинг моддий тараққиётдан орқадан қолаётганларига ҳам сабаб шу бўлса керак. Лекин, Ислом бизларни ҳам бойлик, ҳам илм олишга тарғиб қила туриб, буни удалай олганлар Аллоҳнинг наздида бандалар ичидаги мартабаси энг баланд кишилардан бўлишини маълум қилмоқда. Энди биз ушбу ҳадисга амал қилиб, бойликка муносабат ва қарашларимизни тўғрилаб, илм билан бирга бойликни жамлаган ҳолда, Аллоҳнинг розилигига сабаб бўладиган солиҳ амалларни қилишга ўтишимиз лозим.

“Яна бир бандага Аллоҳ илм беради, аммо бойлик бермайди. Шунга қарамай унинг нияти тўғри, агар Аллоҳ менга ҳам бойлик берганида фалончининг амалини қилган бўлардим, дейди. У ниятига яраша (ажр) олади ва у иккисининг савоби бир хил”.

Иккинчи тоифа кишига Аллоҳ таоло манфаатли шаръий илм беради, аммо бойлик бермайди. У илмининг ҳаққини адо қиласди, кишиларга илм ўргатиб, ўзига ҳам, ўзгаларга ҳам фойда беради. Бу банданинг қалби пок ва нияти холисдир. Шу сабаб бойлиги бўлмаса-да, бойлик ва илмни ўзида жамлаб, уларнинг ҳаққини чиройли суратда адо қилаётган солиҳ мўмин бандага ҳавас қилиб: “Эй Аллоҳим, агар менда ҳам бойлик, мол-дунё бўлганида, фалончи банданг каби розилигинг йўлида инфоқ-эҳсон, садақа қилар ва қариндошларимга молу давлатим билан ёрдам берган бўлардим!” дейди. Унинг бундай нияти бесамар кетмайди, карами кенг бўлмиш Аллоҳ нияти холислиги ва қалби поклиги учун бу бандага худди биринчи тоифага берган савобини ато этади. Тўғри, фақат яхши ниятнинг ўзи бандани бундай даражага олиб чиқмаса-да, ҳар ҳолда шунга яқинроқ мартабага кўтаради, чунки мазкур холис ниятили бандада ҳақиқатан имконият, бойлик ва молу мулк бўлганида уни муносиб жойларга сарфлаган бўлар эди. Бундан мўмин бандада

доимо ниятини холис қилиши, солиҳ амаллар қилаётганларга ҳавас қилиб, ўзи ҳам уларга ўхшашга ҳаракат қилиши лозим экани келиб чиқади.

Юқоридаги икки тоифа кишилар мақтоврга сазовор ва солиҳ бандалар эдилар. Қуида эса нафсига тобеъ ва нияти бузук бандалар ҳақида сўз боради:

“Яна бир бандага Аллоҳ бойлик беради, аммо илм бермайди. У молини илмсиз ҳолида исроф қиласи, Раббига тақво қилмайди, силаи раҳм қилмайди ва унда Аллоҳнинг ҳақдарини билмайди. Бу энг ёмон даражадир!”

Бу бандага Аллоҳ бойлик, мол-дунё беради, аммо у илмдан бенасибдир. Илмсиз бўлганига яраша илм олишга ҳаракат қилмайди ёки билганлардан сўраб иш тутмайди, балки жоҳиллиги туфайли бойлигини бекорга совуради, исрофга ишлатса-ишлатадики, зинҳор савобли ишларнинг яқинига ҳам йўламайди. Мабодо инфоқ қиласиган бўлса ҳам, риё, хўжакўрсин ва манманлик учун қиласи. Илмсизлиги сабаб бойлигининг ҳаққини адо қилмайди, қариндошлиқ ришталарини боғламайди ва Аллоҳга тақво қилмайди. Айнан мана шу ҳолат банданинг дунёю охиратда энг паст ва тубан даражага тушишига сабаб бўлади.

Ислом мана шундай кимсалар қўлига тушиб қолган бойликни қоралайди, Ислом ҳою ҳаваслар ва шаҳват учун сарфланиб, ҳақдор кишилардан беркитиладиган, солиҳ амалларга сарфланмайдиган, муносиб жойларга ишлатишдан тўсиладиган бойликни қоралайди, Ислом закоти адо қилинмайдиган бойликни қоралайди, Ислом ҳаром йўл билан топилган бойликни қоралайди!

Афусски, орамизда бу тоифадаги кишилар кўпчиликни ташкил қиласи. Шу сабаб ҳам “Ислом ва бойлик” масаласи кўтарилиганида, кўз олдимизга фақат шу тоифадаги кишилар келиб, ўзимизча “Ислом бойликни қоралайди”, деб қўя қоламиз, масалага чуқурроқ, теран назар билан ёндашишни унутамиз.

Мавриди келганида бир нарсаны айтиб ўтиш лозимки, ҳадиси шарифда келтирилаётган түрт тоифа кишилар мўмин-мусулмонлар орасидаги турли гуруҳ вакилларини англатади. Ҳадис матнидаги “энг афзал даражаси”, “Раббига тақво қиласи”, “Раббига тақво қилмайди” жумлалари шунга далолат қиласи. Аслида бирон банданинг эътиқоди “мўмин ёки “коғир” деб аниқ айтилса-да, аммо бу ўриндаги “тақво” сўзи “имон” маъносини билдиради. Зоро, фақат имонли бандагина Аллоҳга тақво қиласи. Шунингдек, коғирлар ҳақида “мана бу тоифа вакиллари энг юқори мартабада, мана булар эса энг паст даражада” дейилмайди, сабаби куфр иллатининг ўзи уларни энг тубан даражага тушириб қўяди.

“Яна бошқа бир бандага Аллоҳ бойлик ҳам, илм ҳам бермайди. Шунга қарамай у, агар менда ҳам бойлик бўлганида фалончининг амалини қиласдим, дейди. Бас, у ниятига яраша олади. У иккисининг гуноҳи бир хилдир”.

Бу тоифадаги банда бойлиқдан ҳам, илмдан ҳам бенасиб, камбағал ва саводсиз-жоҳилдир. Шундай бўлгач, у илмга интилиш ёки ҳалол йўл билан касб-кор қилиб, аҳволини ўнглаб олиш ўрнига бойликка эга бўлиб, молини илмсиз тарзда дуч келган жойга сочаётган, кунини майшатлару турли базмлар билан беҳуда совураётган одамга “ҳавас” қилиб: “Эҳ, қани энди менда ҳам пул бўлганида, фалончига ўхшаб маза қиласдим, кайфу сафода ҳаёт кечирадим, роҳат қиласдим!” дейди.

Бу банданинг илми йўқлиги учун гуноҳ иш қилиб юрган одамга ҳавас қилмоқда, пули ва имконияти бўлмаганлигидан ўша ишларни қила олмаяпти. Агар иложи бўлиб, имконини топса, албатта шундай қиласи эди. Бас, шу фикрдаги бандага худди аввалги банданинг гуноҳича гуноҳ ёзилади. Ҳам илмсизлик, ҳам моддий жиҳатдан қашшоқлик, ҳам гуноҳ қиласи туриб бўйнига оғир гуноҳларни орттириб олиш бу мусибатдан бошқа нарса эмас. Устига-устак у дунё ва охиратда

Аллоҳнинг наздида мартабаси энг паст ва қадр-қиймати йўқ бандалар қаторида бўлади.

Афсуски, орамизда бу тоифага мансуб кишилар ҳам оз эмас. Илмга ҳаракат қилиш йўқ, ҳалол йўл билан бойликка инилиш йўқ, фақат кимларгadir “ҳавас” қилиш, уларнинг енгил ҳаёти ва айшу ишратларига қизиқиш бор, холос. Энди биз бундай ҳолатдан тезроқ чиқишимиз, аввало динимиз кўрсатмаларидан хабардор бўлиб, бирон касб-кор этагидан тутишимиз, ҳалол йўл билан бойлик орттириб, уни савобли ишларга, мусулмонларнинг аҳволлари, моддий ва маънавий шароитлари яхшиланиши йўлида ва Ислом дини равнақи йўлида сарфлашга ҳаракат қилишимиз лозим.

— وَعَنْ مُعَاذِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ خُبَيْبٍ عَنْ أَيِّهِ عَنْ عَمِّهِ قَالَ: كُنُّا فِي مَجْلِسِ
فَجَاءَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعَلَى رَأْسِهِ أَثْرٌ مَاءَ فَقَالَ لَهُ بَعْضُنَا: نَرَاكَ الْيَوْمَ
طَيِّبَ النَّفْسَ فَقَالَ: أَجْلٌ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ ثُمَّ أَفَاضَ الْقَوْمُ فِي ذِكْرِ الْغَنِيِّ فَقَالَ: لَا بَأْسَ
بِالْغَنِيِّ لِمَنْ اتَّقَى وَالصَّحَّةُ لِمَنْ اتَّقَى خَيْرٌ مِنْ الْغَنِيِّ وَطَيِّبُ النَّفْسٍ مِنْ التَّعْيِمِ. رَوَاهُ
ابْنُ مَاجَهٖ وَأَحْمَدُ وَإِسْنَادُ صَحِيحٌ.

13 – Муоз ибн Абдуллоҳ ибн Хубайб³ отасидан, отаси амакисидан ривоят қиласиди: “Биз бир жойда ўтирган эдик. Шунда Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам олдимизга кириб келдилар. Бошлирида сувнинг асари бор эди. Ичимиздагилардан бири: “Биз сизни бугун хушҳол тарзда қўрмоқдамиз”, деди. У зот: “Ҳа, Аллоҳга ҳамдлар бўлсин!” дедилар. Сўнгра одамлар бойлик ҳақида гапира бошладилар. У зот эса: “Тақво қилган банда учун бойликтининг ҳеч қандай зарари йўқ. Аммо, тақво қилган банда учун саломатлик бойликтан кўра яхшироқдир.

³ Муоз ибн Абдуллоҳ ибн Хубайб ал-Жуҳаний ал-Маккий тобеинлардан саналади. Муслим ибн Абдуллоҳ ибн Хубайб ва Абдуллоҳ ибн Абдуллоҳ ибн Хубайбларнинг туғишган биродари, ишончли ҳадис ровийси. Имом Муслимдан бошқа барча “Сиҳоҳ сittat” соҳиблари ундан ҳадис ривоят қилишган. Муоз ибн Абдуллоҳ ҳижрий 118 йилда вафот этган.

Хушхоллик неъматлардан (бири)дир”, дедилар” (*Ибн Можа ва Аҳмад ривояти. Ҳадиснинг санади саҳиҳ*).

Ушбу ривоятда айтилишича, бир неча саҳобалар ийғилиб, ўзаро суҳбат қуриб ўтиришганида, олдиларига Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам кириб келибдилар. У зот эндиғина таҳорат олган бўлсалар керак, муборак бошларида сувнинг асари бор эди. Шунда саҳобалардан бирлари: “Эй Расулуллоҳ, бугун хурсанд кўринасиз”, деди. У зот: “Ҳа хурсандман, бунинг учун Аллоҳга ҳамдлар бўлсин”, дедилар. Сўнгра қавм бойлик ҳақида сўзлаша бошладилар. Тахминимизча, бойлик ундоқ, бойлик бундоқ, у фитнага сабаб бўлади, бандани ибодатдан чалғитади, дунёга ҳавасини орттиради каби фикр билдирилар. Саҳобаларнинг бундай фикр ва қарашларини тузатиш мақсадида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: **“Тақво қилган банда учун бойликнинг ҳеч қандай зарари йўқ”**, дедилар.

Яъни, агар мўмин банда Аллоҳдан кўркса, У Зот қайтарган ишлардан қайтиб, буюрган амалларни ўз вақтида ихлос билан амалга оширса, бойликнинг ҳеч қандай зиёни йўқ.

Суютий “Наводирул усул” китобида: “Тақвосиз бойлик ҳалокатdir. Банда уни ҳаром йўл билан топади, ҳаромга сарфлайди, ҳақди жойларга ишлатмайди, унинг ҳаққини адо қилмайди, молини зое кеткизади. Агар бойлик билан бирга бандада тақво ҳам бўлса, юқорида саналган заарлар кетиб, яхшиликка айланади”, деган.

Бу ўринда “тақво қилиш” деганда бойликни ҳалол йўл билан топиш, муносиб жойларига сарфлаш, исрофдан сақланиш, бойлиги билан керилмаслик ва шу каби сифатлар ҳам тушунилади.

“Аммо тақво қилган банда учун саломатлик бойликдан кўра яхшироқдир”.

Тақводор бандада учун соғлик ва бардамлик мол-дунёдан кўра хайрлироқдир. Зоро, у соғлом танаси, тетик аъзолари

билин ибодатларни тўлиқ бажаради. Соғлик катта бойлиkdir, муттасил давом этадиган ожизлик-хасталик мусибатdir. Демак, Аллоҳга тақво қиласидиганлар учун бойлик ва соғлик фақат манфаат келтиради. Аксинча, бандада тақво бўлмаса, бойлиги ва соғлиги унинг зарарига ишлайди, бойлигини номуносиб жойларга сарфлаб, ўзига катта гуноҳдар орттиради, соғ бадани билан кўнгли тусаган жойларга бориб, нафси хоҳлаган ишларни қиласди.

Бундан келиб чиқадики, мўмин бандада Аллоҳдан, аввало тақво, ҳалол бойлик ва соғ-саломатлик сўраб дуо қилиб юриши керак.

“Хушҳоллик неъматлардан (бири)дир”.

Биз ҳадисда “хушҳоллик” деб келтирилган сўз арабий матнда “тийбун нафс” деган шаклда ифодаланган. Мазкур сўз “қалб поклиги, унинг сиқиқлиқ ва зулматдан холи бўлиши” каби маъноларни англатади. Демак, қалб поклиги, доимо хушнуд ва мамнун ҳолда юриш, қалбнинг турли ҷалғитувчи нарсалардан фориг бўлиши Аллоҳ таоло берган неъматлардан бири экан.

١٤ - وَعَنْ عَامِرٍ بْنِ سَعْدٍ بْنِ أَبِي وَقَاصٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: مَرْضٌ عَامَ الْفُتْحِ
مَرْضًا أَشَفَّيْتُ مِنْهُ عَلَى الْمَوْتِ فَاتَّانِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَعْوَذُنِي
فُقِلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي مَالَا كَثِيرًا وَلَيْسَ يَرُثِي إِلَّا ابْنَتِي أَفَأُووصِي بِمَالِي كُلِّهِ
قَالَ: لَا قُلْتُ: فَثُلَثُنِي مَالِي قَالَ: لَا قُلْتُ: فَالثُّلُثُ قَالَ:
الثُّلُثُ وَالثُّلُثُ كَثِيرٌ إِنِّي إِنْ تَدَعْ وَرَثَتَكَ أَغْنِيَاءَ خَيْرٌ مِّنْ أَنْ تَدَعَهُمْ عَالَةً يَتَكَفَّفُونَ
النَّاسُ وَإِنِّي لَنْ تُنْفِقَ نَفَقَةً إِلَّا أَجْرَتَ فِيهَا حَتَّى الْلُّقْمَةَ تَرْفَعُهَا إِلَى فِي امْرَأَتِكَ
قَالَ قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أُخَلِّفُ عَنْ هِجْرَتِي قَالَ: إِنِّي لَنْ تُخَلِّفَ بَعْدِي فَتَعْمَلَ
عَمَلاً تُرِيدُ بِهِ وَجْهَ اللَّهِ إِلَّا ازْدَدْتَ بِهِ رُفْعَةً وَدَرَجَةً وَلَعَلَّكَ أَنْ تُخَلِّفَ حَتَّى يَتَنَعَّ
بِكَ أَقْوَامٌ وَيُضَرِّ بِكَ آخَرُونَ، اللَّهُمَّ أَمْضِ لِأَصْحَابِي هِجْرَتَهُمْ وَلَا تَرَدَّهُمْ عَلَى
أَعْقَابِهِمْ لَكُنَ الْبَائِسُ سَعْدُ ابْنِ خَوْلَةَ يَرْثِي لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ
مَاتَ بِمَكَّةَ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَمُسْلِمٌ وَأَبُو دَاوُدَ وَالترِمْذِيُّ وَالنَّسَائِيُّ وَابْنُ مَاجَهَ
وَأَحْمَدَ وَابْنُ حِبَّانَ فِي صَحِيحِهِ.

14 – Омир ибн Саъд ибн Абу Ваққос отасидан ривоят қиласи: “(Макка) фатҳи йили касал бўлиб қолиб, вафот этишимга оз қолди. Шунда Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам менинг кўргани келдилар. Мен: “Эй Расууллоҳ, менинг кўп бойлигим бор, лекин биргина қизимдан бошқа меросхўрим йўқ. Бойлигимнинг ҳаммасини васият қилиб юбораверайми?” дедим. У зот: “Йўқ”, дедилар. “Молимнинг учдан иккисини-чи?” дедим. “Йўқ”, дедилар. “Ярмисини-чи?” деб сўрадим. У зот яна: “Йўқ”, дедилар. Сўнгра мен: “Учдан бирини-чи?” деган эдим, у зот: “Учдан бири? Учдан бири (ҳам) кўп. Сен меросхўрларингни бой қилиб қолдиришинг қўлларини чўзиб одамлардан тиланчилик қилиб юрадиган камбагал ҳолларида қолдиришингдан яхшироқдир. Сен бир инфоқ қилсанг, ҳатто аёлинг оғзига соладиган бир луқма (таом) учун ҳам, албатта ажр оласан”, дедилар. Мен: “Эй Расууллоҳ, ҳижратимдан қолиб кетаманми?!?” дедим. У зот: “Албатта сен мендан кейин қолиб, Аллоҳ розилиги учун бирон солиҳ амал қилсанг, сенинг мартабанг ва даражанг кўтарилади. Шояд сенинг қолиб кетишинг сабабли бир қавм манфаат олиб, бошқалар зарар кўрса! Эй Аллоҳим, саҳобаларимнинг ҳижратларини охирига етказгин, уларни ортларига қайтартмагин! Аммо, зарар кўрган Саъд ибн Хавладир”, дедилар. Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам унинг Мадинада вафот этганидан жуда хафа бўлдилар” (И мом Бухорий, имом Муслим, Абу Довуд, Термизий, Насоий, Ибн Можа, имом Аҳмад, Ибн Ҳиббон “Саҳиҳ”да ривоят қилган).

Ушбу ҳадисда Макка фатҳ қилинган йили содир бўлган воқеа ривоят қилинмоқда. Ундан кўплаб фойда ва манфаатлар олишимиз мумкин. Қисқароқ бўлиши учун ушбу ҳадиснинг мавзуимизга алоқадор жиҳатинигина шарҳлаб ўтамиш.

“Сен меросхўрларингни бой қилиб қолдиришинг қўлларини чўзиб одамлардан тиланчилик қилиб юрадиган камбағал ҳолларида қолдиришингдан яхшироқдир”.

Яъни, Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам молини васият қилиш ҳақида сўраган Саъд ибн Абу Ваққос розийаллоҳу анҳуга: эй Саъд, молингдан адолатли тақсимлаб бериш билан орtingда қоладиган меросхўрларингни бой ҳолларида, бирорвга ҳожатлари тушмайдиган қилиб тарк этишинг камбағал-фақир, бечораҳол ва кўча-куйда одамлардан садақа сўраб юрадиган тиланчи ҳолларида қолдиришингдан яхшироқдир. Эй Саъд, майли молингнинг учдан бирини васият қил, лекин бу ҳам кўп. Муҳими ворисларингни яхши ҳолатда ташлаб кетсанг, бундан хайрлироқ бўлади, дедилар.

Бундан келиб чиқадики, бойлик тўплаш мубоҳдир. Акс ҳолда, кўп бойликка эга бўлган Саъд ибн Абу Ваққос розийаллоҳу анҳу Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам томонларидан таңбех остига олинган бўларди.

Имом Нававий айтади: “Ушбу ҳадисда қариндошлар билан яхши муносабатда бўлиш, уларга инфоқ-эҳсонлар қилиш, меросхўрларга меҳр-шафқат кўрсатишга тарғиб қилинмоқда. Баъзилар ушбу ҳадисни (шукрли) бой киши камбағалдан афзал эканига ҳужжат қилиб келтиришади”.

* * * * *

Анас ибн Молик розийаллоҳу анҳу Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қиласди: “Охирати деб дунёсини, дунёси деб охиратини тарқ қилган бандя яхшиларингиз эмас. Чунки иккисининг жамғариши лозим бўлган жиҳати бор. Одамларга боқиманда бўлиб қолманлар (яъни, уларга зинҳор оғирлигингиз тушмасин)” (*Ибн Абу Дунё “Ислаҳул мал”да ривоят қилган*).

Аллоҳ таоло айтади:

“(Шундай) кишилар борки, уларни на тижорат ва на олди-сотди Аллоҳни зикр қилиш, намозни тўқис адо қилиш

ва закотни (ҳақдорларга) **беришдан машғул қила олмас.** Улар қалблари ва күзлари изтиробга тушиб қоладиган (Қиёмат) кунидан құрқурлар. Улар Аллоҳ ўзларини қилган амалларининг энг гүзаллари сабабли мукофотлаши ва яна уларга йыл фазлу карами билан зиёда (савоблар ато) қилиши учун (әртао кеч Аллоҳға ибодат қилурлар). **Аллоҳ йыл хоҳлаган кишиларга беҳисоб ризқ берур”** (Нур, 37-38).

Аллоҳнинг уйлари бўлмиш масжидларни обод қилувчи кишиларни тижорат, савдо-сотик, олди-сотди, бойлик, дунёнинг ўткинчи ҳаваслари ва зийнати Аллоҳни зикр қилиш ва намозни тўкис адо этишдан тўсиб қўймайди, чунки улар Аллоҳ тарафидан бериладиган савоб ва жаннат қўлларидағи ўткинчи бойлиқдан кўра яхшироқ эканини қалдан чуқур англаб етганлар. Улар Аллоҳга бўйсуниш ва УЗот мұҳаббатини ўз нафсларидан устун қўядилар. Бунга сабаб улар қалб ва кўзлар даҳшатдан саросимага тушиб қоладиган қиёмат кунидан қўрқадилар. Шу нарса уларни дунё, ҳою ҳавас ва нафсга мутеъ бўлишдан қайтариб туради. Бунинг эвазига Аллоҳ уларни муносиб мукофотлайди, амалларини ҳұсни қабул қиласи, гуноҳларини кечиради ҳамда йыл фазли билан уларга янада кўп ажр ва бойликни зиёда қиласи. Зоро, Аллоҳ хоҳлаган бандасига ҳисбсиз ризқ беради.

Энди мол-дунё ва бойлик ҳақида салафлар томонидан айтилган қавларни келтириб ўтамиш.

Абдуллоҳ ибн Умар розийаллоҳу анҳу: “Абадий яшайдигандек дунёйинг учун ҳаракат қил. Эртага ўладигандек охиратинг учун амал қил”, деган.

Саид ибн Мусаййаб айтади: “Ҳалол йўл билан бойлик йигишини хоҳламаган, шу йўл билан одамлардан беҳожат бўлиш, қариндошлик алоқаларини боғлаш ва бойлик ҳаққини адо этишга ҳаракат қилмаган бандада яхшилик йўқ!”

Абу Салиҳ ал-Асадий шундай деган: “Дунё ва охират яхшилигини тақво ва бойлиқда, дунё ва охират ёмонлигини камбағаллик ва фужур (ишлар)да деб билдим”.

Убайдуллоҳ ибн Мусо ривоят қиласи: “Мен Сүфён Саврийнинг: “Бизнинг замонда бойлик мўминнинг қуролидир”, деб айтганини эшитганман”.

Ҳасан ибн Абдураҳмон ривоят қиласи: “Донишмандлардан бирига: “Олимлар афзали ёки бойларми?” деб савол берилганида, “Олимлар”, деб жавоб берибди. Шунда: “У ҳолда нима сабабдан бойлар олимлар ҳузурига келиш ўрнига олимлар бойлар олдига боради?” деб савол қилинганида у: “Чунки олимлар бойлик фазлини биладилар, бойлар эса илм қадрига етмайдилар”, деб жавоб берган экан”.

Ибн Абу Утба ривоят қиласи: “Салмон бозордан бир васақ (олтмиш соъ) таом сотиб олди. Одамлар унга: “Бир васақ таом сотиб олдингизми?!” дейишиди. Шунда у: “Қачонки нафс насибасини ғамлаб қўйса, хотиржам бўлади”, деб жавоб берди”.

Урва ибн Зубайрдан ривоят қилинишича, отаси Зубайр ибн Аввом розийаллоҳу анҳу шундай деган экан: “Бойлик туфайли яхши ишлар қилинади, қариндошлик алоқалари боғланади, Аллоҳ йўлида нафақа қилинади. Шунингдек, унда дунёning шаррафи ва лаззати бордир”.

Юқорида ҳаққи адo қилинадиган бойлик бандага қанчалик улкан савоб ва юқори мартабалар олиб келишини ҳадиси шариф ва уламоларнинг сўзлари орқали кўриб чиқдик. Аммо, банда бойлик ҳаққини адo қилмаса, унга қалби боғланиб қолса, бойлиги сабаб ибодатдан чалғиса, бу нарса уни ёмон оқибатларга олиб боради. Қуида шу ҳақида ворид бўлган ояти карималар ва ҳадиси шарифлар билан танишамиз. Зоро, Ислом динининг бойликка муносабатини белгилашда масаланинг бу томонини ҳам эътибордан четда қолдирмаслик керак.

Аллоҳ таоло айтади:

“Эй имон келтирганлар, на мол-дунёларингиз ва на бола-чақаларингиз сизларни Аллоҳнинг зикридан (яъни, Аллоҳга ибодат қилишдан) юз ўғиртириб қўймасин!

Кимки шундай қилса, бас ана ўшалар зиён кўргувчи кимсалардир!” (Мунофиқун, 9).

Яъни: эй, ҳақиқий имон келтирган бандалар, қўлингиздаги мол-дунё, бойлик, мансаб-амал, шон-шуҳрат, фарзандлар ва уларнинг ташвиши сизларни Аллоҳга ибодат қилиш ва У Зотга итоат этишдан тўсиб қўймасин. Кимки Раббига ибодат қилишдан кўра дунё зийнатини афзал кўрса, бас, ўшалар қиёмат кунида зиён кўргувчиидир!

Яна бошқа оятда Аллоҳ таоло айтади:

“Сизларнинг мол-мулк ва бола-чақаларингиз фақат бир фитна (имтиҳон)дир, холос. Улуғ ажр-мукофот эса Ёлғиз Аллоҳнинг ҳузуридадир” (Тагобун, 15).

Яъни, Биз сизларни мол-дунё ва бола-чақалар билан имтиҳон қиласмиш. Сизлар Аллоҳнинг амрига бўйин эгасизларми ёки йўқми, дунёдан охиратни устун қўясизларми ёки йўқми, шуни биламиш. Бас, бойлик ва дунё ташвишлари деб Менинг ибодатимдан юз ўгириянглар. Чунки Менинг амримга итоат этган, мол-дунё ва фарзандлари билан ғууруга кетмаган, Мени унутмаган солиҳ бандаларим учун жаннат мукофоти бордир. У нақадар яхши жой!

Оятда таъкидлаб ўтилганидек, Аллоҳ таоло мол-дунё ва бола-чақа билан бандаларни имтиҳон қиласди. Ким Аллоҳга итоат этади, ким У Зотга осий бўлади, ҳаммаси бу синовда маълум бўлади. Мана шу икки неъматдан инсон яхшилик йўлида фойдаланса, катта савоб қозонади ва юқори даражаларга эришади. Аксарият ҳолларда бойлик тўплаш ва бола-чақа ташвиши кишини гуноҳ ва ҳаром ишларни содир этишга ундейди. Шу сабаб ҳам Аллоҳ бандаларни шу икки нарса билан синайди.

Ояти каримада “бола-чақа”дан олдин “бойлик” лафзининг келтирилиши мол-дунёнинг фитнаси кучлироқ эканига ишорадир.

Ибн Масъуд розийаллоҳу анҳу айтади: “Сизлардан бирон киши зинҳор: “Эй Аллоҳим, мени фитналардан асрагин”, деб дуо қилмасин. Чунки сизлардан бирон киши йүқки, фитна билан ўралмаган бўлса. Чунки Аллоҳ таоло: “Сизларнинг молмулк ва бола-чақаларингиз фақат бир фитна (имтиҳон)дир, холос” деган. Аммо кимки фитнадан паноҳ сўрамоқчи бўлса, унинг ёмонлигидан паноҳ сўрасин” (*Имом Табароний ва Ибн Мунзир ривояти*).

Аллоҳ таоло айтади:

“(Эй инсонлар,) **сизлар то қабрларни зиёрат қилгунларингизгача** (яъни, ўлиб қабрларга киргунгизгача) **сизларни** (мол-дунё) **тўплаб кўпайтириш тўсиб қўйди!** Йўқ, **сизлар яқинда** (бу қилмишларингиз оқибатини) **билиурсизлар!** Яна бир бор йўқ, **сизлар яқинда билиурсизлар.** Йўқ, агар **сизлар** (дунёга қул бўлиб қолиш оқибати нима бўлишини) **аниқ илм билан билганингизда эди** (унга қул бўлиб қолмас эдингиз)!” (*Такосур, 1-5*).

Ушбу оятда мол-дунёни тўплаш заарлари ва аянчли оқибатлари ҳақида хабар қилиниб, бандаларни огоҳ, сергак ва ҳушёр бўлишга ҳамда Аллоҳга ибодат қилишни унутиб қўймасликка чақирилмоқда.

Ушбу оятларнинг қисқача маъноси қўйидагича: эй одамлар, бойлик, мансаб-мартаба ва бола-чақа қўпайтириш ва бу ишларда кимўзарга мусобақалашиш сизларни Раббингиз Аллоҳ таолога ибодат қилишдан тўсиб қўйди. Сизлар вақт борида ақлингизни йигиб, тавба қилмадингиз, бу ишингиздан воз кечмадингиз, балки ўлиб қабрларга киргунингизгача мол-дунё тўплаш ва бу билан бошқаларга мақтаниш, қўз-кўз қилиш билан овора бўлдингиз. Энди сизлар бу қилмишингиз қандай оқибатларга олиб келишини яқин орада аниқ биласизлар. Агар ҳаётлик чоғингизда қилаётган ишларингиз қандай якун топиб, қандай натижаларга сабаб бўлишини билганингизда, зинҳор бундай қилмасдингиз!

Шундай экан, охиратдан умидвор эй бандалар, бойлик түплайман, мансабга эришаман, бола-чақа ортираман деб, уларга ружуъ қўйиб, асосий ишингиз, ҳақиқий вазифангиз бўлмиш Аллоҳга ибодат қилиш ва У Зот буюрган тарзда ҳаёт кечиришни унтутиб қўйманглар!

Абу Ҳурайра розийаллоҳу анҳу ривоят қилади: Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам дедилар: “Мен сизлар учун фақирликдан қўрқмайман, балки такосур (яъни, мол-дунё тўплашда мусобақа қилишингиз)дан қўрқаман. Мен сизлар (бехосдан) хато қилишингиздан қўрқмайман, балки гуноҳни атайин содир этишингиздан қўрқаман” (*Ҳоким ривояти. Ҳадиснинг санади саҳиҳ*).

Али ибн Абу Толиб розийаллоҳу анҳу ушбу оят қабр азоби ҳақида нозил бўлганини айтиб ўтган (*Термизий, Ибн Жарир, Ибн Мунзир ва Ибн Мардавайҳ ривояти*).

Қатода ушбу оят ҳақида шундай дейди: “Одамлар: “Бойлик ва бола-чақамиз фалончиникидан кўпроқ. Фалончининг бойлиги эса фалончиникидан кўпроқ”, дейишди. Мана шу уларни Аллоҳга ибодат қилишдан тўсиб қўйди ва улар залолатда ўлиб кетдилар” (*Абдураззоқ, Абд ибн Ҳумайд, Ибн Жарир, Ибн Мунзир ва Ибн Абу Дунё ривояти*).

Абу Ҳурайра розийаллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Банда: “Бойлигим, бойлигим!” дейди. Ваҳдоланки, унинг учун молидан фақат уч нарса – еб битиргани, кийиб чиритгани ва садақа қилиб қолдиргани бўлади. Бундан бошқаси одамларга қолувчиидир” (*Имом Муслим, Абд ибн Ҳумайд ва Ибн Мардавайҳ ривояти*).

١٥ - وَعَنْ كَعْبِ بْنِ عَيَاضٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: إِنَّ لِكُلِّ أُمَّةٍ فِتْنَةً وَفِتْنَةً أَمْتَيَ الْمَالَ. رَوَاهُ التَّرْمِذِيُّ وَأَحْمَدُ وَالطَّبَرَانِيُّ وَالْحَاكِمُ وَابْنُ مَرْدَوَيْهِ. قَالَ أَبُو عِيسَى: هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ غَرِيبٌ.

15 – Каъб ибн Иёз⁴ розийаллоҳу анҳу ривоят қилади:
“Мен Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг:

⁴ Ҳадис ровийси Каъб ибн Иёз ал-Ашъарий саҳобий бўлиб, “Сиҳоҳи ситта” соҳибларидан Термизий ва Насойлар ундан ҳадис ривоят қилишган.

“Албатта ҳар бир уммат фитнага учрайди. Умматимнинг фитнаси бойлиқдир”, деб айтганларини эшитганман” (Термизий, имом Аҳмад, имом Табароний, Ҳоким ва Ибн Мардавайҳ ривояти. Абу Исо Термизий: “Бу ҳадис ҳасан-саҳих-гарибдир”, деган).

“Фитна” сўзи аслида сифатини билиш учун олтин ёки кумушни эритиб кўриш, текшириш маъносини англатади. Лугатларда эса бу сўзнинг имтиҳон қилиш, азоб-уқубат, адашиш, васваса, ёқиш, ёндириш, мол-дунё, бола-чақа, куфр, зулм, гунох, ҳақдан тойилиш, мажнунлик, қатал қилиш ва шу каби кўплаб маънолари учрайди. Бу ҳадисда “фитна” сўзи адашиш, чалғиш, гуноҳга ботиш, ҳақдан тойилиш маъноларини ифодалаб келмоқда.

Ўтмишда ўтган ҳар бир уммат, халқ, қавм фитнага учраган, залолатга кетган. Бунга эътиқоднинг бузуқлиги – куфр, ширк, ахлоқий иллатлар – кибр, гурур, ношуқрлик, маъсият, лаззатларга берилиш ва ҳоказолар сабаб бўлган. Аммо мусулмон умматининг фитнага учрашига айнан мол-дунё, бойлик, уни тўплаш, ўзаро мусобақалашиш сабаб бўлар экан. Чунки бандада эҳтиёткорлик билан иш тутмаса, бойлик уни ибодатлардан чалгитади, ихлосдан тўсади ва охиратни унуттиради. Демак, агар бандада сахийлик сифати бўлса, бойлик уни юксак мақомларга кўтаришидан ташқари, агар нафсга қул бўлинса, уни фитнага солиши, тўгри йўлдан адаштириш ҳам мумкин экан.

١٦ - وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: وَيَلِ لِلْمُكْثِرِينَ إِلَّا مَنْ قَالَ بِالْمَالِ هَكُذَا وَهَكُذَا وَهَكُذَا أَرْبَعُ عَنْ يَمِينِهِ وَعَنْ شَمَائِلِهِ وَمِنْ قُدَامِهِ وَمِنْ وَرَائِهِ. رَوَاهُ ابْنُ مَاجَهٖ وَأَحْمَدُ إِلَّا أَنَّهُ قَالَ: إِنَّ الْمُكْثِرِينَ هُمُ الْأَرْذُلُونَ...

16 – Абу Саид Худрий розийаллоҳу анҳу Расууллоҳу соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қиласи: “Молини мана бундай, мана бундай, мана бундай ва мана бундай

қилиб тўрт томонга – ўнгга, сўлга, олдига ва орқасига қилувчилардан бошқа (бойлик) кўпайтирувчиларга ҳалокат бўлсин!” (Ибн Можа ва имом Аҳмад ривояти. Имом Аҳмаднинг ривоятида: “(Мол) кўпайтирувчилар энг паст (даражада) дирлар...” деб келтирилган).

Яъни, ҳалол йўл билан бўлса-да, бойликка эга бўлгач, баҳиллик қилувчиларга ва шу тарзда мол кўпайтирувчиларга ҳалокат бўлсин!

Улар бойлик ва баҳилликлари боис шундай ҳолга тушадилар. Акс ҳолда кимки молидан ҳар қандай шароитда садақа ва инфоқ қилиб юрса, мол кўпайтириш унга зарар бермайди.

Расудуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам мана бундай, деб тўрт томонларига ишора қилиб кўрсатишларидан шуни билиб оламизки, бойлик охиратда банданинг фойдасига ишлаши учун муттасил тарзда ҳақдор кишиларга молдан садақалар қилиб туриш керак экан.

١٧ - وَعَنْ عُمَرَ بْنِ حُصَيْنِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: اطَّلَعْتُ فِي الْجَنَّةِ فَرَأَيْتُ أَكْثَرَ أَهْلِهَا فُقَرَاءً وَاطَّلَعْتُ فِي النَّارِ فَرَأَيْتُ أَكْثَرَ أَهْلِهَا النِّسَاءَ. رَوَاهُ الْبَخَارِيُّ وَمُسْلِمٌ وَالتَّرمِذِيُّ وَأَحْمَدُ.

17 – Имрон ибн Ҳусайн розийаллоҳу анҳу Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қиласи: “Мен жаннатга назар солиб, унинг кўпчилик аҳли камбағаллар эканини кўрдим. Сўнгра жаҳаннамга назар солдим ва унга кирадиганларнинг аксарияти аёллар эканини кўрдим” (Имом Бухорий, имом Муслим, имом Термизий ва имом Аҳмад ривояти).

Одатда мўминлар ичидаги камбағал кишилар мулойим, камтарин, мутавозеъ ва бошқа яхши фазилатларга эга бўладилар. Уларнинг қалбида дунёга муҳаббат, бойлик тўплаш илинжи ва ҳою ҳаваслар бўлмагани, бўлса ҳам озлиги учун намоз ва бошқа ибодатларни хушуъ-хузуъ билан амалга оширадилар. Дуюарида ҳам Аллоҳга ихлос

билин илтижо қиласылар. Аксарият бойларда бунинг аксинаи күрамиз. Аммо шуни яхши билиб олишимиз керакки, биргина камбағал бўлиш бандани жаннатга олиб кирмайди. Камбағал бўлиб, Аллоҳга имон келтирмаса, У Зотнинг буйруқларига итоат қилмай, нафсининг йўриғига кириб, хоҳлаган ишларини қилиб юрса, бундай банд, агар у дунёдаги энг қашшоқ ва энг ночор киши бўлса ҳам, жаннатга эриша олмайди. Агар қайси бир банд бой-бадавлат бўла туриб, имонли ва тақволи бўлса, Аллоҳнинг ҳақларини унутмаса, бундай банданинг борар жойи жаннатдир. Жаннатга тушиш камбағаллик билан белгиланмайди, бойлик эса бандани жаҳаннам қаърига улоқтирумайди. Бу ҳадисда ҳаётда кўп кузатиладиган ҳолат айтилган.

Иbn Battol айтади: “Бу ҳадис камбағалларнинг бойлардан устунлигини эмас, балки бу дунёда камбағаллар бойларга қараганда кўпроқ эканини англатади. Бандани камбағаллик жаннатга олиб кирмайди, балки камбағал кишилар солиҳ амаллари билан у ерга кирадилар. Агар камбағал солиҳ банд бўлmasa, ҳеч қачон фазилат соҳиби бўла олмайди”.

Иbn Ҳажар Асқалоний: “Ушбу ҳадисда дунёда зебу зийнатларга берилиб, фаровон яшашни тарк қилиш ва аёлларни Аллоҳ амрига итоат этишга тарғиб қилинмоқда”, деб айтган.

Бойлик ва камбағалликдан қайси бири афзал экани хусусида уламолар турли фикрларни айтиб ўтишган. Аҳмад ибн Наср Довудий айтади: “Камбағаллик ва бойлик Аллоҳнинг синовидир. У Зот бойлика шукр қилиб, камбағалликка сабр этишларини билиш учун бандаларини турли ҳолатларда имтиҳон қиласи. Зоро, Аллоҳ таоло айтади: **“Албатта Биз** (бандаларимиздан) **қайсилари чиройлироқ амалларни қилишларини синамоқ** учун Ер устидаги бор нарсани унга зийнат – безак қилиб қўйдик” (Kaҳф, 7). Бошқа оятда шундай дейилади: **“Биз сизларни**(нг сабр-тоқатларингизни синаш учун) **ёмонлик**

билин ҳам, (шукр қилишингизни билиш учун) яхшилик билан ҳам “алдаб” имтиҳон қилурмиз” (Анбиё, 35).

Ривоятларда келишича, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам камбағаллик фитнасидан ҳам, бойлик фитнасидан ҳам паноҳ сўраб дуо қиласидилар.

Баъзи тоифа вакиллари кифоя даражасидаги бойликни маъқул деб билишган. Жумладан, Қуртубий айтади: “Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам уч ҳолатни бошларидан кечиргандар: камбағаллик, бойлик ва кифоя қилувчи мол. У зотнинг аввалги ҳаётлари фақирликда ўтган. Сўнгра фатҳлар бўлиб, мусулмонлар кўп миқдорда ўлжаларга эришдилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бой бўлган пайтларида унинг ҳаққини адо қиласидилар, ҳаммани тенг кўрдилар ва бу билан оиласидар эҳтиёжларини таъминладилар. Аммо у зот кифоя қиласидиган бойликка эга бўлган ҳолда Аллоҳнинг даргоҳига риҳлат қиласидилар. Кифоя даражасидаги мол исёнга ундовчи бойлик ва азоб берувчи фақирликдан афзал. Бундоқ одам камбағаллар қаторида саналади, чунки у дунё лаззатларига кўмилиб кетмайди, балки нафсини сабрли бўлишга ундейди. Шу йўл билан одамларга ялиниб, тиланчилик қилишдан саломат бўлади”.

Аксарият сўфийлар камбағалликни фазилат деб билишган. Шу йўл билан нафсни поклаш, уни сайқаллаш, дунёга муҳаббат қўйиш, ҳирс, таъма ва шу каби иллатлардан сақлаб қолиш мумкин, деб айтишган.

Иbn Жавзий айтади: “Қаноатли камбағал баҳил бойдан афзалдир. Инфоқ-эҳсон қилувчи бой эса дунёга ҳирс қўйган камбағалдан кўра яхшироқдир. Ҳар бирининг мақсади нима эканига қараб, фазилатлари намоён бўлади. Аслида бойликнинг ўзи ёмон нарса эмас. Бойлик қачонки бандани Аллоҳнинг тоатидан тўсиб қўйсагина қораланади. Дунёда қанчадан-қанча бойлар борки, бойлиги уларни Аллоҳнинг ибодатидан машгул қилиб қўймайди. Яна қанчадан-қанча камбағаллар борки,

фақирлиги уларни Аллоҳнинг ибодатидан тўсиб қўяди. Лекин аксарият ҳолларда камбағаллик банданинг хатардан узокроқ бўлишини таъминлайди. Чунки бойлик фитнаси камбағаллик фитнасидан қаттиқ ва оғирдир”.

Кўпгина шофеъий уламолар шукр қилувчи бой афзал эканини таъкидлашган. Абулқосим ал-Қушайрийнинг шайхи Абу Али Даққоқ айтади: “Бойлик камбағалликдан устундир. Сабаби бойлик (фина-ғоний) Холиқнинг, камбағаллик (фақр-фақийр) эса маҳлуқнинг сифати. Маълумки, Аллоҳнинг сифати бандаларнинг сифатидан устун туради”.

Бу фикрни катта уламоларнинг аксарияти маъқуллашган.

Муторриф ибн Абдуллоҳ: “Неъматга эришиб шукр қилишим мен учун мусибатга йўлиқиб сабр қилишимдан яхшироқдир”, деган.

Инсоннинг ижтимоий ҳолати уч хил бўлади: бой, ўртаҳол (кифоя қилувчи мулкка эга бўлган киши) ва камбағал. Ҳадиси шарифларда бойлик ва ўртаҳоллик, шунингдек, камбағаллик фазли ҳақида хабарлар келган. Бундан келиб чиқадики, бу нарса ҳар бир кишининг ҳолатига қараб баҳоланади. Дарҳол бир хуносага келиб, бойлик ёмон, камбағаллик яхши ёки камбағаллик ёмон, бойлик яхши, дейиш тўғри эмас. Кимки Аллоҳга имон келтирса, ундан қўрқса, ҳалол-ҳаромнинг фарқласа, сахий ва карамли бўлса ҳамда бойлиги орқали Аллоҳнинг ибодатидан юз ўгирмаса, бу банданинг бой бўлишида ҳеч қандай зарар йўқ. Бундай кишилар мусулмонларга фақат фойда келтиради. Кимки шундай сифатларга эга бўлмаса, ўзига кифоя қиладиган даражадаги бойликка эга бўлгани маъқул. Чунки ўртаҳоллик ортиқчалик ҳам, нуқсон ҳам эмас.

Мўмин одам бойлик масаласида қўйидагиларни билиб олмоғи лозим:

1 – агар имони бўлмаса, кенг ризқ ва мол-дунёси кўп бўлиш уни Аллоҳ азобидан сақдаб қола олмайди. Аллоҳ таоло айтади:

“Куфр йўлини тутган кимсаларнинг на моллари ва на болалари уларни Аллоҳ (азоби)дан қутқара олмайди. Улар дўзахнинг ўтилариидир. (Уларнинг ҳоли) худди Фиръавн одамлари ва улардан аввал ўтган (кофир)ларнинг ҳоли кабицирки, бизнинг оятларимизни ёлғон дейишгач, Аллоҳ уларни гуноҳлари (куфрлари) сабабли азоблади. Аллоҳ азоби қаттиқ Зотдир” (Оли Имрон, 10-11).

Бошқа сурада шундай дейилади:

“Абу Лаҳабнинг қўллари қўрисин – ҳалок бўлсин! (Аниқки,) у қуриди – ҳалок бўлди! Мол-мулки ва касб қилиб топган нарсалари унга асқотгани йўқ. Яқинда унинг ўзи ҳам, унинг ўтин орқалаган, бўйнида пишиқ толадан (эшилган) арқон бўлган хотини ҳам (ловуллаб турган) алангали дўзахга киражак!” (Масад, 1-5).

Кимки имон ва тақво соҳиби ҳамда сахий ва очиққўл бўлса, шундай бандаларга бойлик манфаат келтиради. Аллоҳ таоло айтади:

“Бас (эй инсонлар), Мен сизларни ловуллаб ёниб турган оловдан – дўзахдан огоҳлантиридим. Унга фақат (Ҳақни) ёлғон деган ва (имон-эътиқоддан) юз ўгирган бадбахт кимсагина киурур! Ўзи покдомон бўлиб, мол-давлатини (яхшилик йўлида) сарф қиласиган тақводор зот ундан (яъни, дўзахдан) йироқ қилинур” (Лайл, 14-18).

Яна бир бошқа оятда шундай дейилади:

“На молу дунёларингиз ва на болаларингиз сизларни Бизнинг даргоҳимизга яқин қилгувчи эмасдир. Фақат имон келтирган ва яхши амал қилган зотлар – ана ўшалар учунгина қилган амаллари сабабли неча баробар мукофот бўлур ва улар (жаннатдаги) юксак манзилларда тинч-омон бўлурлар” (Сабаб, 37).

2 – Мол-дунё ва бойлик банданинг бу дунёда умрбод, мангу яшаб қолишини ҳам таъминлай олмайди. Аллоҳ таоло айтади:

“(Кишиларга дилозорлик қилиб, уларнинг обрўларини тўкиб юрадиган) ҳар бир бўхтончи-гийбатчига ҳалокат бўлгайки, у (топган) мол-дунёси ўзини мангур (ўлмайдиган) қилиб қўяди, деб ўйладиган ҳолида (фақат) мол тўплаган ва ўша (мол-дунёси) ни ҳисоб-китоб қилиб (бирон савобли ишга сарфламасдан) юрган кимсадир. Йўқ (унинг бу ҳисоб-китоби бекордир)! Қасамки, у албатта чилпарчин қилувчи (дўзах)га ташланур!” (Хумаза, 1-4).

3 – Ҳақиқий мўмин, хоҳ бой, хоҳ камбағал, хоҳ ўртаҳол бўлсин, Аллоҳ таолога ибодат қиласди, яхшиликка шукр қилиб, мусибатга сабр этади. Бой ёки камбағал бўлиш уни бандалик вазифаларини адо этишига таъсир қилмайди. Бой бўлса, ҳовлиқиб, камбағаллик вақтида тушкунликка тушмайди. Балки ҳар бири Аллоҳнинг тақдиди эканига аниқ ишонади. Доимо Аллоҳга илтижо ва дуода, У Зотнинг зикрида юради. Мана шу ҳолат бандани дунё ва охират саодатига олиб боради.

РИЗҚНИНГ КЕНГАЙИБ-ТОРАЙИШИ

Аллоҳ таоло айтади:

“**Аллоҳ ўзи хоҳлаган кишиларнинг ризқини кенг қилур ва** (Ўзи хоҳлаган кишиларнинг ризқини) **тор қилур.** (Мушриклар) мана шу ҳаёти дунё билан хурсанд бўладилар. **Ҳолбуки, бу ҳаёти дунё охират олдида фақат бир арзимас матоҳдир**” (Раъд, 26).

Бундан англаймизки, мушриклар Аллоҳ ўзи хоҳлаган бандаларидан бирининг ризқини кенг, яна бириникини эса тор қилиб қўйишини билмайдилар. Мушриклар ризқлари кенг ва дунё неъматлари мўл-кўл қилиб қўйилганидан хурсанд бўлмоқдалар. Ваҳоланки, Аллоҳ мўминга ҳам, кофирга ҳам ризқ берувчиidir. Мол-дунё эгалари бойлик ҳақ йўлда эканликларига ҳужжат бўлмаслигини яхши англаб етсинлар!

Чунки бу дунё ва унинг зийнатлари тезда йўқ бўлувчиидир. Ҳақиқий ҳаёт охират ҳаётидир. Ҳақиқий неъмат охират куни жаннатга эришишдир!

Аллоҳ таоло бошқа ояти каримада айтади:

“Албатта Раббингиз Ўзи хоҳлаган кишиларнинг ризқини кенг қилур ва (Ўзи хоҳлаган кишиларнинг ризқини) тор қилур. Албатта У бандаларидан Хабардор ва (уларни) кўриб турувчи Зотдир” (Исро, 30).

Яъни, эй Муҳаммад, шак-шубҳасиз Раббингиз Ўз ҳикмати билан хоҳлаган бандасига ҳисобсиз ризқ бериб, бойликка мушарраф этади. Хоҳлаган бандасининг ризқини тор қиласди. У бандалари ҳолатларидан Хабардор Зотдир. Кимга бойлик хайрли бўлса, уни бой қилиб қўяди ва шу йўл билан бандаларини синайди. Кимга камбағаллик хайрли бўлса, уни фақир қилиб қўяди ёки қўликалталик ва муҳтожлик билан имтиҳон қиласди. Аллоҳ бандаларининг ҳар бир ҳаракати, табдирлари ва тасарруфларини кўриб турувчи Зотдир.

Ҳасан Басрий раҳматуллоҳи алайҳ айтади: “Аллоҳ бандасига назар солади. Агар бойлик бандага яхшилик келтирса, уни бой қилиб қўяди. Агар камбағаллик манфаатли бўлса, ўша бандасини камбағал қилиб қўяди” (Ибн Абу Ҳотим ривояти).

Аллоҳ таоло айтади:

“Аллоҳ бандаларидан Ўзи хоҳлаган кишиларнинг ризқини кенг қилур ва (Ўзи хоҳлаган кишиларнинг ризқини) танг қилур. Албатта Аллоҳ барча нарсани Билгувчиидир” (Анкабут, 62).

Ризқни яратиш ва уни тақсимлаш Аллоҳнинг қўлида. Хоҳлаган бандасини бойлик, хоҳлаган бандасини камбағаллик билан синайди. Аммо маҳлуқотлардан биронтасини ризқ-насибадан мосуво этмайди. Шундай экан, камбағаллик ва муҳтожлик хавфи сизларни Аллоҳнинг йўлида жиҳду жаҳд қилишдан тўсиб қўймасин. Зеро, У Зот барча нарсани билиб турувчи ва бандалари ҳолидан Хабардор Зотдир.

Аллоҳ таоло айтади:

“Ахир улар Аллоҳ Ўзи хоҳлаган кишиларнинг ризқини кенг қилишини ва (Ўзи хоҳлаган кишиларнинг ризқини) танг қилишини билмайдиларми?! Албатта бунда имон келтирадиган қавм учун оят-ибратлар бордир” (Рум, 37).

Фаровонлик ҳам, танглик – қийинчилик ҳам Аллоҳдан, улар Аллоҳ ҳар бир нарсани Ўз адолати ва ҳикмати билан амалга оширишини биладилар-ку. Уларга не бўлдики, серобчиликда Аллоҳга шукур қилмайдилар, машақатларга сабр этмайдилар? Агар фаровонлик ва қийинчилик Аллоҳ тарафидан эканига аниқ ишонсалар, дунёнинг арзимас матоҳини қўлга киритганда жуда севиниб кетмас, ризқларида танглик юзага келганида, ваҳима ва саросимага тушмас эдилар. Ҳар икки ҳолатда Аллоҳга ва қиёмат кунига имон келтирган мўмин бандалар учун катта ибрат бор.

Аллоҳ таоло айтади:

“(Эй Мұхаммад:) “Албатта Рabbim Ўзи хоҳлаган кишиларнинг ризқини кенг қилур ва (Ўзи хоҳлаган кишиларнинг ризқини) тор қилур”, деб айтинг. Лекин кўп одамлар (буни) билмаслар” (Сабаъ, 36).

Яъни, эй Мұхаммад, уларга Рabbim бойликни суйган ва суймаган бандасига баробар бериб, хоҳлаган бандасининг ризқини кенг қиласи. Бу нарса Аллоҳ ўша бандасини яхши кўришини билдирамайди. Хоҳлаган бандасининг ризқини тор қилса, бу унинг Аллоҳ даргоҳида мартабаси паст эканини англатмайди, деб айтинг. У Зот Ўз ҳикмати билан шундай қиласи. Аммо кўпчилик одамлар бу ҳақиқатни билмайдилар.

Ушбу ояларда бандалар ризқини кенг ёки тор қилиш Аллоҳ таолонинг иродаси ва ҳикматига боғлиқ экани такрор ва такрор таъкидланмоқда. Қўйида эса У Зот нима сабабдан дунёдаги барча бандалари ризқини кенг ва бой-бадавлат қилиб қўймаслиги ҳақида сўз боради.

НЕГА АЛЛОҲ БАРЧА БАНДАЛАРИ РИЗҚИНИ КЕНГ ҚИЛИБ ҚЎЙМАЙДИ?

Аллоҳ таоло айтади:

“Агар Аллоҳ (барча) бандаларининг ризқини кенг-мўл қилиб қўйса, албатта улар Ер юзида зулм-тажовузкорлик қилган бўлур эдилар. Лекин У Зот (бандаларининг ризқини) Ўзи хоҳлаганича ўлчов билан туширур. Албатта У бандаларидан Хабардор ва кўриб тургувчи Зотдир” (Шўро, 27).

Ушбу оятда юқоридаги саволга қониқарли тарзда жавоб берилган. Ҳақиқатан ҳам, Аллоҳ ҳар бир бандасини бой қилиб, фаровон ҳаёт ато этганида, бу нарса тугён, исён, зулм, тажовузкорлик ва ношукрликни келтириб чиқарарди. Кенг ризқли бандалар Ер юзида такаббурлик қилиб, Ҳақдан юз ўгирган, исёнга тушган бўлар эдилар. Чунки кўп ҳолларда бойлик инсонни исён, куфр, кибр ва гуноҳ ишлар сари бошлиди. Намруд, Фиръавн, Қорун, Макка мушриклари ва яна кўплаб имонсиз бой кишилар ҳолати бунга ёрқин мисолдир. Лекин Аллоҳ бандаларига Мехрибон бўлганидан ҳолларига қараб ризқ беради, бойликка муносиб бўлганиларни бой қиласди. Кимга камбағаллик хайрли бўлса, ўшаларни камбағал қиласди. Зоро, Аллоҳ бандаларининг ҳолатларидан Хабардор ва улар қилаётган ишларни кўриб тургувчи Зотдир.

Абу Ҳонеъ ал-Хавлоний айтади: “Мен Амр ибн Ҳурайс ва бошқаларнинг: “Ушбу оят Суффа аҳли ҳақида нозил бўлган. Улар: “Бизда ҳам фалон нарсалар бўлганида эди...” деб дунёни орзу қилишганида, мазкур оявлар нозил бўлди”, деб айтганларини эшитганман” (*Имом Табароний, Ибн Мардавайҳ, Ибн Жарир Табарий, Ибн Мунзир, Байҳақий “Шуъабул иймон”да ривоят қилган*).

Қатода ушбу оят ҳақида: “Айтилишича, ризқнинг яхшиси тугёнга бошламайдиган ва Аллоҳнинг ибодатидан чалгитмайдиганидир”, деган (*Ибн Жарир ривояти*).

Хаббоб ибн Арот розийаллоҳу анҳу ривоят қиласи:
“Биз бани Қурайза, бани Назир ва бани Қайнуқоънинг
бойликларига ҳавас қиласидик. Шунда Аллоҳ таоло “Агар Аллоҳ
бандаларининг ризқини кенг қилиб қўйса...” оятини нозил
қиласи” (“Тафсирул алусий”).

Аллоҳ таоло:

**“Инсон ўзини бой-бекорат кўргач, албатта тугёнга
тушар – ҳаддидан ошар”** (Алақ, 6-7).

Суранинг аввалида Аллоҳ таоло қудратига далил сифатида
мисоллар келтирилган эди. Бу оядта бандани ўша қудратли
Зотга ихлос билан ибодат қилишдан тўсадиган, қалбини
гафлат сари бошлайдиган омил ҳақида сўз бормоқда.

Одатда, инсон бойиса, мол-дунёси кўпайса, мансаб отига
минса, мавқеи кўтарилса, ўзини бошқалардан бекорат кўриб,
кибру ҳаво ва гууррга кетади, ибодатни эсидан чиқаради.
Аммо банда охир-оқибат Аллоҳнинг даргоҳига қайтиб, қилган
яхши-ёмон амаллари ҳақида ҳисоб беришини ўйлаганида,
шуни доимо ёдида сақлаганида, бундай қилмасди.

Муфассирлар Алак сурасининг 6-оятидан охиригача Абу
Жаҳл ҳақида нозил бўлганини айтишган. Лекин бу ояддаги
“инсон”дан мурод “барча инсонлар”дир. Чунки бойлик
орттиурса, тугёнга кетиш мўминга ҳам, кофирга ҳам хос иллат.
Фақат мўмин банда кофирдан фарқли ўлароқ ўзида тугён ва
исён иллати илдиз отиб кетишига йўл қўймайди. Кибр ва
риёдан воз кечиш орқали бу касаллик олдини олади. Оқибатда
мол-дунё билан икки дунё саодатини қўлга киритади.

١٨ - وَعَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ جِبْرِيلَ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَنْ رَبِّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى قَالَ: إِنَّ مِنْ عِبَادِي الْمُؤْمِنِينَ مَنْ لَا يُصْلِحُ لَهُ إِلَّا غُنْمًا وَلَوْ أَفْقَرْتُهُ أَفْسَدَهُ ذَلِكَ وَإِنَّ مِنْ عِبَادِي الْمُؤْمِنِينَ مَنْ لَا يُصْلِحُ إِيمَانَهُ إِلَّا فَقْرُ وَلَوْ بَسَطْتُ لَهُ أَفْسَدَهُ ذَلِكَ وَإِنَّ مِنْ عِبَادِي مَنْ يُرِيدُ الْبَابَ مِنَ الْعِبَادَةِ فَأَكْفُهُ عَنْهُ لِنَلَّا يَدْخُلَهُ الْعَجَبُ فَيُقْسِدَهُ ذَلِكَ وَإِنَّ مِنْ عِبَادِي الْمُؤْمِنِينَ

مَنْ لَا يُصْلِحُ إِيمَانَهُ إِلَّا الصَّحَّةُ وَلَوْ أَسْقَمْتُهُ لَا فَسَدَهُ ذَلِكَ أَظْنَهُ قَالَ: وَإِنْ مِنْ عِبَادِي
الْمُؤْمِنِينَ مَنْ لَا يُصْلِحُ إِيمَانَهُ إِلَّا السُّقُمُ وَلَوْ صَحَّحْتُهُ لَا فَسَدَهُ ذَلِكَ ، إِنِّي أَدِيرُ
عِبَادِي بِعِلْمِي بِقُلُوبِهِمْ إِنِّي بِهِمْ عَلِيمٌ خَبِيرٌ. رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ فِي الْأَسْمَاءِ وَالصَّفَاتِ.

18 – Анас ибн Молик розийаллоху анху Набий соллаллоху алаихи ва салламдан, у зот Жаброил алайҳиссаломдан, у эса Парвардигори таборака ва таолодан ривоят қиласи: “Мўмин бандаларим орасида шундайлар борки, уни фақат бойлик тузатади (яъни, агар у бой бўлиб турса, яхши-салоҳиятли бўлади). Агар уни камбағал қилиб қўйсам, бу нарса уни бузади. Мўмин бандаларим ичида яна шундайлар борки, унинг имонини фақат камбағаллик тузатади. Агар унинг ризқини кенг қилиб қўйсам, бу нарса уни бузади. Бандаларимдан (баъзилари) кўп ибодат қилишни хоҳдайди. Мен эса у (бандам) ўз нафсидан ажабланиб, бузилиб кетмаслиги учун уни бундан тўсаман. Мўминлар орасида шундай бандаларим борки, унинг имонини саломатлик тузатади. Агар у (банда)ни касал қилсан, бу нарса уни бузади”. (Ровий айтади:) Менимча: “Мўмин бандаларимдан шундайлар борки, унинг имонини фақат касаллик тузатади. Агар уни соғ-саломат қилиб қўйсан, бу нарса уни бузади”, деб ҳам айтди. “Албатта мен бандаларим(нинг ишлари)ни, уларнинг қалбларидаги нарсаларни билиб турган ҳолимда тадбир қиласман. Албатта Мен (уларни) жуда яхши биламан (ва уларнинг ҳолатларидан) ўта Хабардорман” (Байҳақий “Ал-асмау вассифат”да ривоят қилган).

Аллоҳ таоло жамики бандаларига ўта Мехрибон Зотдир. У бандаларининг ҳолларини ўзларидан ҳам яхшироқ билганидан шу ҳолатларига қараб ишларини ҳикмат билан тадбир қилиб боради. Мўминлар орасидаги баъзи одамларнинг яхши ҳолатда бўлиши мoddий шароитларига боғлиқ бўлса, яъни бой бўлишлари ўзларига ҳам, мўминларга ҳам манфаатли

бўлса, Аллоҳ таоло бундай бандаларини бой-беҳожат қилиб қўяди. Бундайлар, одатда қўлларига бойлик тушса, ховлиқиб босар-тусарларини билмай қолиш даражасига бормайдилар. Балки сахийлик ва очиқкўнгилликлари туфайли бой бўлиб туришлари улар учун фойдалидир. Агар улар камбағал бўлиб қолсалар, бу нарса уларга салбий таъсир кўрсатади. Шунинг учун Аллоҳ таоло бундай бандаларини Ўз фазли билан бой қилиб қўяди.

Мўмин бандалар орасида яна шундай тоифа вакиллари ҳам борки, улар бойлик ва мол-дунёга эга бўлишганида сабр-тоқат қила олмайдилар. Яъни, бой бўлиш уларни ёмон тарафга ўзгартиради. Масалан, кибру ҳаво қилиш, ўзидан бошқаларни менсимаслик, бойлиги билан фахрланиш, ибодатларга беэътибор бўлиш, бандалик ҳақдарини поймол қилиш ва ҳоказолар. Аллоҳ бундай бандаларга раҳм қилади. Уларни ўртаҳол ёки камбағал бўлиб туришларини ирода этади. Агар шу сингари бандаларга кенг ризқ ва моддий фаровонлик берилса, ҳақ йўлдан тоядилар. Аллоҳ адашиб кетишларини хоҳдамагани учун уларга бойлик бермайди.

Бандалар орасида шундайлари борки, улар қўшимча нафл ибодатларни кўпроқ бажаришга ҳаракат қиласидилар. Аммо қалбларида амал ва тоат-ибодат билан фахрланиш, ўз нафсидан ажабланиш ва мақтанчоқлик иллати ҳам йўқ эмас. Бундай бандалар қилаётган амаллари билан фахрланиб, оқибатда бузилиб кетмасликлари учун Аллоҳ уларни кўп нафл ибодатларни қилишдан тўсиб қўяди.

Баъзи тоифалар борки, уларнинг салоҳиятли бўлиб туришлари таналари соғломлигига боғлиқ. Агар касал бўлиб қолсалар, дарҳол ибодат ва бошқа солиҳ амаллардан қолиб кетадилар. Бас, Аллоҳ бундай бандаларга давомий саломатлик ато этади.

Яна баъзи тоифаларда эса аксинча, касал бўлиб турсалар, таналарида бирон дард-огриқ бўлса, Аллоҳга ибодат қилиб,

дую-ильтижода бўладилар. Агар согайиб қолсалар, тезда гуноҳ-маъсият ишларга шўнгийдилар. Шу сабаб Аллоҳ уларни доимо bemор қилиб қўяди. Зоро, Аллоҳ бандалари учун нима фойдалию нима заарали эканини жуда яхши билувчи ва бандалари ҳолидан мутлоқ хабардор Зотдир.

РИЗҚНИНГ КЕНГАЙИБ-ТОРАЙИШИ ТОАТ ВА МАЪСИЯТГА БОҒЛИҚМИ?

Аллоҳ таоло азалдан ўз маҳлуқотлари ризқини қатъий суратда тақдир қилиб, белгилаб қўйгани аниқ. Аммо кишида бандалар ризқининг зиёда бўлиши ёки камайиши қилаётган амалларига боғлиқми, деган ҳақли савол туғилади. Бунга қўйида ҳадиси шарифлардан жавоб излаймиз.

١٩ - عَنْ ثُوبَانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ الرَّجُلَ لَيُحِرِّمُ الرِّزْقَ بِالذَّنْبِ يُصِيبُهُ وَلَا يَرِدُ الْقَدَرَ إِلَّا الدُّعَاءُ وَلَا يَرِيدُ فِي الْعُمُرِ إِلَّا الْبَرُّ. رَوَاهُ أَحْمَدُ فِي الْمُسْنَدِ وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْكَبِيرِ وَابْنُ حِيَّانَ فِي صَحِيحِهِ.

19 – Савбон розийаллоҳу анҳу ривоят қиласиди: Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам дедилар: “Киши гуноҳлари туфайли ўзига келаётган ризқдан, албатта маҳрум бўлади. Қадарни фақатгина дую қайтаради. Умрни фақат яхшиликлар узайтиради” (Имом Аҳмад “Муснад”да, имом Табароний “Кабийр”да ва Ибн Ҳиббон “Саҳиҳ”да ривоят қилган).

Ушбу ҳадисда Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам уч нарса ҳақида тўхтамоқдалар:

“Киши гуноҳлари туфайли ўзига келаётган ризқдан, албатта маҳрум бўлади”.

Бу ҳадисда келтирилган “киши”дан мурод мўмин киши, “rizқдан маҳрум бўлиш” ризқининг бебарака бўлишидир.

Юқорида айтиб ўтганимиздек, ҳар бир банданинг ризқи азалда тақдир қилиниб, қайси бандага қанча ризқ берилиши аниқ ва ўлчовали. Аммо бу ерда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам гуноҳ ва маъсиятлар бандани ризқдан тўсишини маълум қилмоқдалар. Агар “киши”дан мурод “мўмин киши” бўлса, айтиш мумкинки, мўмин киши гуноҳ амал содир этса, ўзига келаётган ризқдан маҳрум бўлади. Бу қилган гуноҳига каффорат бўлиши учундир. Аммо коғир гуноҳ қилса-қилмаса, фарқи йўқ. Мана шу дунёнинг ўзида неъматлари тўлиқ қилиб берилади, гуноҳлари ризқни тўсмайди ёки қилган баъзи яхшиликлари ризқларини кўпайтириб қўймайди.

“Ризқдан маҳрум бўлиш”дан мурод “ризқдан барака кўтарилиши” бўлса, айтиш мумкинки, гарчи ер билан осмон ораси тўладиган даражада гуноҳ қилса ҳам, биронта банда ризқ-насибасиз қолиб кетмайди. Акс ҳолда, коғир, мушрик ва осий бандаларга содир этган қилмишлари боис зигирча ҳам мол-дунё ва бойлик берилмаган бўларди. Бунинг тасдиги ўлароқ айтиш мумкинки, дунё неъматларининг аксарият қисми Исломга мансуб бўлмаган кишилар қўлида тўпланган.

“Қадарни фақатгина дуо қайтаради”.

Содир бўладиган барча ҳодисалар Лавҳул-Маҳфузда битилган. Биз бунга шак-шубҳасиз имон келтирамиз. Бир тарафдан кишида шундай савол туғилиши мумкин: “Аллоҳ таоло жамики нарса ва ҳодисаларни ўлчовли қилиб, оддиндан белгилаб қўйган экан, у ҳолда банданинг дуо қилишидан нима фойда бор? У дуо қилса-қилмаса, барибир унга тақдирида битилган яхшилик ёки кулфат-қийинчиликлар келаверади-ку?!”

Имом Фаззолий саволга шундай жавоб беради: “Билгинки, тақдирингга битилган мусибатлар дуо билан қайтарилади. Дуо кулфат ва балони қайтарувчи, раҳмат ва бараканинг келишига сабаб бўлувчи воситадир. Худди қалқон пайконни

тўсиб қолганидек, дуо ҳам бошингга тушиши мумкин бўлган кулфатларни аритади”.

Умар розийаллоҳу анҳу Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан шундай ҳадисни ривоят қиласди: “Кимга дуо қилиш неъмати ато этилган бўлса, бас унга раҳмат эшиклари очилибди. Чунки дуо тушган ва тушмаган нарсалар (яъни, кулфатларнинг олдини олиш ҳамда хайр-бараканинг ёғилишида) фойда беради. Қазони фақатгина дуо қайтаради. Шундай экан, сизлар ўзингизга дуо қилишни лозим тутинглар!” (Термизий ривояти).

Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, дуо туфайли инсон ҳаётига, ишларига барака ато этилади. Дуо орқали ҳар қандай кулфатнинг олди олинади.

“Умрни фақат яхшиликлар узайтиради”

Яхшилик қилиш дунё ва охират саодатига олиб боради. Яхшилик уруугларини эккан одам ҳеч қачон афсусланмайди. Албатта унинг мевасини тотади.

Ҳадисда айтилишича, яхшилик қилиш киши умрини зиёда қилар экан. Хўш, бунга сабаб нима?

Яхшиликлар банда умрини узайтиришига тиббий ва маънавий сабаблар мавжуд. Аввало, тиббий сабабларини кўриб ўтамиз.

Маълумки, одам танасидаги барча ҳужайра ва тўқималар тизимини бошқариш, тартибга солиш ҳамда бир-бири билан ўзаро боғлиқлигини таъминлаш асаб тизимига юқлатилган. Кишининг руҳий ҳолати – хафа ёки хурсанд бўлиши, ғам-ташвиш чекиши асаб тизимига салбий таъсир кўрасатади. Бу таъсир одам танасининг барча аъзоларида ўз аксини топади. Агар киши руҳан сиқилса ёки ғазабланса, бу нарса унинг ҳар бир аъзосига зарар етказади. Бунинг акси ўлароқ, бирон одамга чин дилдан яхшилик қилинса, қалбга равшанлик ва беғуборлик киради, кўнгил ҳираликлари барҳам топади ва ўзини қушдек енгил сезади. Бу нарса асаб тизимига ижобий

таъсир кўрсатиб, аъзолар фаолияти яхшиланади ва киши умрини ҳам узайтиради.

Энди яхшиликнинг умр узайишидаги маънавий сабабларга тўхталаудиган бўлсак, авваламбор, бандаларига яхшилик қилганни Аллоҳ ҳам Ўз неъмати ила сийлайди, умрини узоқ қиласди. Ҳатто фаришталар ҳам унинг ҳаққига яхшилик сўраб, Аллоҳга эртаю кеч дуо ва истигфор айтадилар. Шунингдек, яхшилик кўрган одам яхшилик қилувчи ҳаққига: “Умрингдан барака топ, умринг зиёда бўлсин!” деб дуо қиласди. Бундай ҳолатда унинг дуоси мустажоб бўлишига шубҳа йўқ.

Шу ўринда “ҳамма яхшилик қилувчиларнинг ҳам умри узоқ бўлавермайди-ку?” деган савол туғилиши мумкин. Тўғри, яхшилик қилган одамнинг умри йил ҳисобида зиёда бўлмаса-да, ҳаёти баракали бўлади. Бундай банда имон-эътиқодда яшаб, вафотидан сўнг ўзига савоб бориб туришига сабаб бўладиган кўплаб солиҳ амалларни қилишга улгуради. Ҳаётда бундай одамларни кўп учратамиз. Улар оддий кишилардек ҳаёт кечирсаларда, аммо амалга оширган ишларини сарҳисоб қилинса, таъбир жоиз бўлса, асрлар ҳам камлик қиласди.

٢٠ - وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: إِنَّ الرِّزْقَ لَا تَنْفَصِحُهُ الْمَعْصِيَةُ وَلَا تَرِيدُهُ الْحَسَنَةُ وَتَرْكُ الدُّعَاءِ مَعْصِيَةٌ.
رَوَاهُ الطَّبَرَانِيُّ فِي الصَّغِيرِ.

20 – Абу Саид розийаллоҳу анҳу ривоят қиласди: “Мен Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг: “**Албатта ризқни маъсият камайтирмаиди, ҳасана (яхшилик) кўпайтирмаиди. Дуони тарк қилиш маъсиятдир**”, деб айтганларини эшигганман” (Имом Табароний “Согийр”да ривоят қилган).

Ушбу ҳадисда тақдир ва ризқ масаласи ўзига хос услубда ифодаланмоқда.

“Албатта ризқни маъсият камайтиrmайди, ҳасана (яхшилик) кўпайтиrmайди”.

Юқорида келтирилган “киши гуноҳлари туфайли ўзига келаётган ризқдан, албатта маҳрум бўлади” ҳадиси билан мазкур ҳадисни солишириб кўрсак, умумий хулоса чиқариш мумкин. Кейинги ҳадисда ризқлар Аллоҳ томонидан тақдир қилингани ўзига хос услубда ифодаланмоқда. Бандага ёзилган ризқ қандай бўлса ҳам, унга етиб боради. Ким ёки нима қаршилик кўрсатишидан қатъи назар, банда гуноҳ ёки солиҳ амаллар қилишига қарамай, тақдирида ёзилган насибасига эришади. Банда ўша ризқини тўла-тўкис олмагунича дунёдан ўтмайди. Аммо ризқнинг камайиши билан ундан маҳрум бўлиш, кўпайиши билан унга барака кириши орасида фарқ бор.

“Дуони тарқ қилиш маъсиятдир”.

Банданинг Парвардигорига дуо ва илтижо қилиши улуғ ибодатdir. Ихлос билан дуо қилиш банданинг имони мустаҳкам, қалби пок, кибр-ғурурдан узоқ эканига далолат қиласди. Дуо қилмаслик эса манманлик ва мутакаббирлик белгисидир. Ҳар қанча бой бўлмасин, банда мудом ўзини Аллоҳга муҳтож эканини унутмаслиги, У зотга дуо қилиб ёлвориши, гуноҳларини кечиришини сўраб илтижолар этиши лозим. Акс ҳолда, дуо қилмаслик билан банда катта маъсиятга қўл урган, ўзини беҳожат санаб, кибр қилган бўлади. Бундай бандани Аллоҳ ҳеч қачон хуш кўрмайди. Шу маънода Фузайл ибн Иёс айтади: “Одамларга уларнинг ёқимлироғи кишилардан беҳожат бўлгани ва ҳеч нарса сўрамайдиганидир. Одамларга уларнинг ёқмайдигани муҳтож бўлганидир. Аллоҳ наздида одамларнинг севимлироғи Аллоҳга муҳтож бўлгани ва Ундан сўраганидир. Аллоҳ наздида одамларнинг ёмонроғи У Зотдан “беҳожат” бўлгани ва ҳеч нарса сўрамайдиганидир”.

Ҳадис матнида “(rizқни) ҳасана кўпайтиrmайди” дейилгандан сўнг “дуони тарқ этиш маъсиятдир” деб айтилиши, фикримизча, аксарият ҳолларда Аллоҳга ибодат қилиш ва

У Зотга дуо қилиб ўзларининг ожиз эканликларини изҳор этиш бой-бадавлат ва мол-дунё эгаси бўлган кишиларда кам учрашига далолат қиласи.

٢١ - وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ اللَّهَ قَسَمَ بَيْنَكُمْ أَحْلَاقَكُمْ كَمَا قَسَمَ بَيْنَكُمْ أَرْزَاقُكُمْ وَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يُعْطِي الدُّنْيَا مَنْ يُحِبُّ وَمَنْ لَا يُحِبُّ وَلَا يُعْطِي الدِّينَ إِلَّا مَنْ أَحَبَّ فَمَنْ أَعْطَاهُ اللَّهُ الدِّينَ فَقَدْ أَحَبَّهُ . رَوَاهُ أَحْمَدُ.

21 – Абдуллоҳ ибн Масъуд розийаллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қиласи: “Албатта Аллоҳ ораларингизда хулқларингизни тақсимлагани каби ризқларингизни ҳам тақсимлаб қўйгандир. Албатта Аллоҳ дунёни Ўзи яхши кўрган ва яхши кўрмаган бандасига бераверади, аммо динни фақат яхши кўрган бандасига беради. Бас, Аллоҳ кимга динни берган экан, У зот уни яхши кўрибди” (Имом Аҳмад ривояти).

Ушбу ҳадисда Аллоҳ таоло томонидан бандалар ризқи тақсимлаб қўйилгани, мол-дунёни Аллоҳ кимларга бериши ва имоннинг бойлиқдан афзал экани айтилмоқда.

“Албатта Аллоҳ ораларингизда хулқларингизни тақсим-лагани каби ризқларингизни ҳам тақсимлаб қўйгандир”.

Аллоҳ бандаларининг ризқ-насибаларини тақсимлаб, етказиб бериш кафолатини зиммасига олган. Буни юқорида муфассал тарзда ўргандик. Шунингдек, Аллоҳ уларнинг хулқларини ҳам тақсимлагандир. Хоҳлаган бандасига ҳусни хулқ, хоҳлаган бандасига бадҳулақни бериши мумкин. Шу сабаб банда чиройли одоб-аҳлоқ соҳиби бўлишга ҳаракат қилиб, Аллоҳдан ҳусни хулқли бўлишни сўраб, дуо қилиб юриши керак. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай қилганлар.

“Албатта Аллоҳ дунёни Ўзи яхши кўрган ва яхши кўрмаган бандасига бераверади, аммо динни фақат яхши кўрган бандасига беради”.

Бу ўриндаги “дунё”дан мурод дунё ва ундағи мавжуд нарсалар – мол-мұлқ, шон-шұхрат, мансаб ва ҳоказолардир. “Дин”дан мурод эса имон-эътиқод, охират саодати, ихлос ва қалб хотиржамлигидир.

Демек, дунёға тегишли нарсалар Аллоҳ наздида пашша қанотичалик қадри йўқ. Шу сабаб уни хоҳлаган бандасига – мўминга ҳам, кофирга ҳам, суйган бандасига ҳам, ёмон кўрганига ҳам, солиҳга ҳам, фосиққа ҳам баробар бераверади. Чунончи, бир бандада мол-дунё, бойлик, ўткинчи дунё неъматларининг жамланиши унинг Аллоҳ даргоҳида мартабаси баланд эканига далолат қилмайди.

Аллоҳнинг бандани яхши кўриши бошқа жиҳатга кўра белгиланади. Аллоҳга суюмли бандалар имон-эътиқод ва ихлос неъматига мушарраф бўлишади. Кимда шу нарсалар топилса, Аллоҳ уни севимли бандалари қаторига қўшгани учун шукр қиласин ва солиҳ амалларда давомли бўлсин.

“Бас, Аллоҳ кимга динни берган экан, У зот уни яхши кўрибди”.

Ким имон неъматига эришган бўлса, у Аллоҳнинг севимли бандаларидан эканига шубҳа йўқ.

Аллоҳ таоло айтади:

“(Эй Мұҳаммад, бу дунёда одамларнинг) **барчаларига – мана бу** (мўмин)ларга ҳам, **анави** (кофир)ларга ҳам **Парвардигорингизнинг неъматидан ато этurmиз. Парвардигорингизнинг неъмати** (ҳеч кимдан) **ман қилинmas**” (*Исро, 20*).

Яъни, Биз мана бу икки тоифа вакиллари – фақат дунё ва унинг зийнатини хоҳловчиларга ҳам, охират ва унинг саодатини истаб, шунга эришиш учун интилаётганларга ҳам дунё неъматларидан хоҳлаган миқдорда берамиз. Зоро, Парвардигорингиз неъматлари ҳеч кимдан ман қилинмайди.

٢٢ - وَعَنْ أَنَّسَ بْنِ مَالِكَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ حَدَّثَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ الْكَافِرَ إِذَا عَمِلَ حَسَنَةً أُطْعَمَ بِهَا طُعْمَةً مِنْ الدُّنْيَا وَأَمَّا الْمُؤْمِنُ فَإِنَّ اللَّهَ يَدْخُرُ لَهُ حَسَنَاتِهِ فِي الْآخِرَةِ وَيُعْطِيهِ رِزْقًا فِي الدُّنْيَا عَلَى طَاعَتِهِ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

22 – Анас ибн Молик розийаллоху анху Расууллоҳ солмаллоху алайҳи ва салламдан ҳадис ривоят қиласи: “Албатта кофир бир яхшилик қиласа, бунинг эвазига дунёда унга бир неъмат берилади. Аммо мўмин бўлса, Аллоҳ унинг ҳасанотларини охиратта захира қилиб, дунёда эса унга тоатига яраша ризқ беради” (Имом Муслим ривояти).

Имом Муслим Анас ибн Молик розийаллоху анхудан ривоят қилган бошқа бир ҳадисда “Албатта Аллоҳ мўминнинг яхшиликларини камайтирмайди. Унга ушбу (яхшилик) туфайли шу дунёда (ризқ) беради, охиратда эса мукофотлайди. Аммо кофир эса, дунёда Аллоҳ учун қилган яхши амали эвазига неъматлантирилди, бироқ охират куни уни мукофотлашга яхшилиги қолмайди”, деб келтирилган.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, банданинг савоб ёки гуноҳ амаллари унинг ризқи кўпайиши ёки камайиши, баракали ёки бебарақа бўлишига сабаб бўлади. Буни тасдиқлайдиган ҳужжатлар – оят ва ҳадислар жуда кўп ворид бўлган. Қуйида ана шу ривоятлар билан танишиб чиқамиз.

РИЗҚНИНГ КЕНГАЙИШИГА САБАБ БЎЛУВЧИ ОМИЛЛАР

Аллоҳга тақво қилиш

“Тақво” сўзи турлича таърифланади. Имом Роғиб ал-Асфаҳоний: “Тақво нафсни гуноҳдан сақлашдир. Бу ҳаром ишларни тарқ этиш билан бўлади. Ҳатто баъзи мубоҳ ишларни ҳам тарқ қилиш тақвонинг комиллигидандир”, деган. Имом

Нававий айтади: “Тақво Аллоҳнинг амр ва қайтариқларига эргашиш бўлиб, газаби ва азобидан эҳтиёт бўлиб юришдир”.

Қуръони каримнинг ояtlари ва ҳадиси шарифларда Аллоҳга тақво қилиш кенг ризққа сабаб бўлиши айтилган.

Аллоҳ таоло айтади:

“Ким Аллоҳдан қўрқса, У зот унинг учун чиқар йўлни (пайдо) қилур ва уни ўйламаган томонидан ризқлантирур” (Талоқ, 2-3).

Яъни, қайси бир бандада Аллоҳ таолога тақво қилса, У зот буюрган амалларни ихлос билан бажариб, қайтарганидан сақланса, Аллоҳ бундай бандани ҳар қандай кулфат ва мусибат, ғам-андуҳлардан фориг этиб, уни ўзи ўйламаган томондан ризқлантириб қўяди.

Баъзи тафсир китобларида ушбу оят “Кимки ҳаромдан тақво қилса, Аллоҳ у бандада учун ҳалолга, қийинчиликлардан фаровонликка ва дўзахдан жаннатга чиқар йўл пайдо қилади” деб тафсир қилинган (“Тафсирул алусий”).

Исмоил Бажжий розийаллоҳу анҳу ривоят қилади: “Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Ўзингизга буюрилган амалларни тўлиқ адо қилганингизда, албатта экин экмаган ҳолда ризқлантирилган бўлар эдингиз”, деганлар” (Имом Бухорий “Тарих”да ривоят қилган).

Имрон ибн Ҳусайн розийаллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Кимки ўзини Аллоҳга бағишиласа (тақво қилса, ибодатига ажралиб чиқса), У Зот ўша бандани ўйламаган тарафдан ризқлантиради. Кимки ўзини дунёга бағишиласа, Аллоҳ дунёни у бандага вакил қилиб қўяди” (Имом Табароний ва Ибн Абу Ҳотим ривояти).

Ибн Аббос розийаллоҳу анҳу: “Кимки ушбу оятни чўкаётганда ёки йиরтқич ҳайвон ҳамла қилганда ўқиса, унга ҳеч нарса зиён келтирмайди”, деган.

Қатода айтади: “Ким Аллоҳга тақво қилса, У Зот ўша бандани дунёдаги шубҳа-гумонлардан, ўлим чоғидаги мусибатдан ва қиёмат кунининг даҳшатларидан сақлайди. Шундай экан, сизлар доимо Аллоҳга тақво қилинглар! Зоро, бу билан Аллоҳ сизларга дунёда ризқ беради ва охиратда мукофотлайди”.

Аллоҳ таоло айтади:

“Агар қишлоқларнинг аҳли имон келтириб, тақводор бўлганларида эди, албатта Биз уларга осмону Ердан баракот (дарвозалари)ни очиб қўйган бўлур эдик. Лекин улар (пайғамбарларимизни) ёлғончи қилдилар. Бас, уларни ўзлари қилган гуноҳлари сабабли жазоладик” (Аъроф, 96).

Ояти каримада зикр қилинган “қишлоқлар” аввал яшаб ўтган, аммо имон йўлини хушламаган коғир қавмларнинг маконларини англатади. Яъни, мана шу қишлоқ аҳли пайғамбарлар олиб келган нарсаларга имон келтириб, уларни тасдиқлашганида, Аллоҳга тақво қилганларида, Парвардигорининг изни билан осмон уларнинг устларига баракали ёмғир ёғдирап ва Ер турли навдаги неъматларни ундириб чиқарган бўлар эди. Натижада ризқлари кенгайиб, яхшиликлар кўпаярди. Аммо улар бундай қилишмади. Пайғамбарларни ёлғончига чиқаришди. Шу сабаб Аллоҳ уларни муносиб жазолади.

Аллоҳ таоло айтади:

“Агар улар (Тўғри) Йўлда событқадам турганларида, албатта Биз уларни мўл ёмғир билан сугорган бўлур эдик” (Жин, 16).

Яъни, агар Қурайш коғирлари Аллоҳга имон келтириб, У Зотга ибодат қилишда давом этганларида, Биз уларнинг устларига баракотли ёмғир ёғдирап эдик. Бунинг сабабидан уларга кенг ризқ ва фаровон ҳаёт ато қиласдик.

Ибн Аббос айтади: “Ушбу оят етти йиллик оғир қаҳатчилик ва қурғоқчиликни бошидан кечирган Қурайш коғирлари ҳақида нозил бўлган”.

Абу Молик: “Оятдаги “ёмғир”дан мурод “бойлик”дир”, деган (Абд ибн Хумайд ривояти).

Робийъ ибн Анас оятдаги “мўл ёмғир”ни “фаровон ҳаёт” деб тафсир қилган (Абд ибн Хумайд ривояти).

Аллоҳ таоло айтади:

“Агар улар Таврот, Инжил ва Парвардигорлари томонидан нозил қилинган барча нарсаларга амал қилгандарида эди, устларидан (осмондан) ҳам, осталаридан (Ердан) ҳам ризқлантирилган бўлур эдилар” (Моуда, 66).

Агар аҳли китоб бўлмиш яҳудий ва насронийлар Таврот ва Инжилга тўлиқ амал қилиб, уни худди Аллоҳнинг даргоҳидан нозил қилинганидек, ўзгартирмай тиловат қилгандарида, бу Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам олиб келган нарсага имон келтиришларига сабаб бўларди. Агар Ҳаққа эргашиб, ўз китобларида башорат қилинган Муҳаммаднинг Рисолатига имон келтиргандарида, Аллоҳ уларга кенг ризқ берар, осмон ўз ёмғири ва баракотини туширап, Ер ўз яхшиликларини ундириб чиқарар эди. Лекин кўплари Аллоҳнинг ҳукмига бўсунмади, балки фақат озвилик қисмигина мўмин бўлди.

Муҳаммад Саййид Тантовийнинг “Тафсирул васит” китобида: “Ушбу оядта айтилишича, агар банда Аллоҳнинг йўлида бардавом бўлса, унинг ризқи кенг бўлади. Қуръони каримда шу маънода яна кўплаб ояtlар келтирилган”, дейилган.

٢٣ - وَعَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ، اتَّحَدُوا تَقْوَى اللَّهِ تِجَارَةً يَأْتِيَكُمُ الرِّزْقُ بِلَا بَضَاعَةً وَلَا تِجَارَةً ثُمَّ فَرَأَ: وَمَنْ يَتَقَبَّلُ لَهُ مَخْرَجًا وَيَرْزُقُهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ.

رَوَاهُ ابْنُ مَرْدَوِيهِ وَالطَّبرَانِيُّ فِي الْكَبِيرِ.

23 – Муоз ибн Жабал розийаллоху анху Расууллох соллаллоху алайҳи ва салламдан ривоят қиласы: “Эй одамлар, Аллоҳга тақво қилишни тижорат қилиб олинглар. Шунда сизларга савдо-сотиқ ва тижоратсиз ризқ келади”, дедилар ва: “Ким Аллоҳга тақво қылса, У Зот унга чиқар йўлни (пайдо) қиласы ва уни ўзи ўйламаган тарафдан ризқлантиради” оягини ўқидилар” (Ибн Мардавайҳ, Табароний “Кабийр”да ривоят қилган).

Расууллох соллаллоху алайҳи ва саллам бу ерда умматларини икки дунё саодатига етакловчи амалга тарғиб қилмоқдалар:

“Эй одамлар, Аллоҳга тақво қилишни тижорат қилиб олинглар”.

Яъни, эй умматим, Аллоҳга тақво қилишни ўзингизга фойда келтирадиган восита қилиб олинглар! Зеро, бу нарса охиратда сизларга катта ютуқ келтиради. Аллоҳ розилигини топиб, дўзахдан тўсилиб, жаннатга киритиласизлар. Аллоҳга тақво қилишни тижорат қилиб олиш нафақат охиратда, балки шу дунёда ҳам сизларга манфаат келтиради:

“Шунда сизларга савдо-сотиқ ва тижоратсиз ризқ келади”.

Агар Аллоҳга тақво қылсангиз, савдо-сотиқ, олди-сотди билан шугулланмасдан туриб ҳам кенг ризқ ва фаровон ҳаётга эришасизлар.

Мазкур ояти каримадаги “savdo-sotiq va tijoratsiz” сўзини нотўғри тушуниб, бирон касб-ҳунар эгалламай ва ҳаракат қилмасдан ҳам Аллоҳга тақво қылса, бойиб кетиш мумкин экан-да, деб тушунмаслик лозим. Одатда, кишилар наздида тижорат, савдо-сотиқ бошқа соҳаларга қарагандা баракали касб саналади. Шу сабаб ҳам кенг ризқ ва фаровон ҳаёт маъноларини янада ёрқинроқ ифодалаш учун Расууллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам ушбу усульдан фойдаланиб, мўмин-мусулмонларни Аллоҳга тақво қилиш ва шариат аҳкомларига тўлиқ бўйсунишга чақирмоқдалар.

“Ва: “Ким Аллоҳга тақво қилса, У Зот унга чиқар йўлни (пайдо) қиласди ва уни ўзи ўйламаган тарафдан ризқлантиради” оятини ўқидилар”.

Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Аллоҳга тақво қилиш банданинг дунё ва охиратда саодатманд бўлиши, хусусан, кенг ризқ топишига сабаб эканини айтиб ўтгач, сўзларини қувватлаш учун Талоқ сурасининг 2-3 ояtlарини тиловат қилдилар.

٢٤ – وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ جَاءَ أَوْ احْتَاجَ فَكَتَمَهُ النَّاسَ وَأَفْضَى بِهِ إِلَى اللَّهِ كَانَ حَقًا عَلَى اللَّهِ أَنْ يَفْتَحَ لَهُ قُوتَ سَنَةً مِنْ حَلَالٍ. رَوَاهُ الطَّبَرَانِيُّ فِي الْكَبِيرِ وَالْأَوْسَطِ وَفِي رِوَايَةِ الْلَّطَّابَرَانِيِّ قَالَ: كَانَ حَقًا عَلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ أَنْ يَفْتَحَ لَهُ رِزْقًا حَسَنًا مِنْ حَلَالٍ.

24 – Абу Хурайра розийаллоҳу анҳу Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қиласди: “**Кимнинг қорни очса ёки** (бирон нарсага) эҳтиёж сезсаю, буни одамлардан яшириб, Аллоҳга ошкор қилса, у банда учун бир йиллик ҳалол насиба (келадиган йўл)ни очиш Аллоҳ зиммасида бўлади” (Ином Табароний “Кабийр” ва “Авсат”да ривоят қилган. Ином Табароний ривоят қилган бошқа ҳадисда: “Ҳалолдан бўлган яхши ризқ (келадиган йўл)ни очши Аллоҳ азза ва жалланинг зиммасида бўлади”, дейилган).

Абдуллоҳ ибн Масъуд розийаллоҳу анҳу Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қиласди: “Кимки бирон нарсага муҳтож бўлиб, уни одамларга билдиурса, унинг ҳожати раво қилинмайди. Кимки бирон нарсага муҳтож бўлганида, уни Аллоҳга изҳор қилса, Аллоҳ у (банда)ни тезда ёки бир оз муддат ўтгач ризқлантиради” (Абу Довуд, Термизий ва Ҳоким ривояти).

Инсон ўз ҳаётида доимий суратда турли нарсаларга эҳтиёж сезади. Бу эҳтиёж уни ҳаракат қилиш ва изланишга ундейди. Лекин ана шу эҳтиёжни қондириш ва шу йўлда

интилиш банданинг ҳолатига қараб турлича бўлиши мумкин. Ҳадисда айтилишича, ким бирон нарсага эҳтиёж сезганда, уни одамлардан яшириб, ҳожатини раво қилишларини сўрамасдан, ҳожатини Аллоҳдан сўраса, Аллоҳ унинг эҳтиёжини қондиради. Шу туфайли унга бир йиллик ҳалол ризқ келадиган йўлни пайдо қиласди. Бунга ҳар биримиз имон келтириб, шу ҳадис таълимига асосан ишларимизни йўлга қўйишимиз лозим. Афсуски, ҳаётдаги ишларимизга назар солсак, ушбу ҳадисдан бехабар эканимиз яққол намоён бўлади. Бизда бирон ҳожат туғилса, дарров кимнидир ўртага солиб, ишимизни битириш ҳаракатига тушамиз. Аллоҳга дуо қилиш, У Зотдан мушкулларимизни осон қилишини сўраш хаёлга келмайди. Фақат бирон иложи қолмаган тақдирда У Зотга дуо қилишга ўтамиш. Бу билан одамлардан ҳожатини сўраш қораланаётгани йўқ. Балки энг аввало Раббига илтижо қилгандан кейингина сабаб ва воситаларни ишга солиш керак. Буни Аллоҳ таоло Мусо алайҳиссалом мисолида бизларга баён қиласди. Мусо алайҳиссалом Мадян қудуги олдига борганида, бир тўда одамлар чорваларини сугораётган эдилар. Сал нарироқда эса чорваларини сугора олмай, тортиниб турган икки қизни кўрди. Шунда у иккиси олдига бориб, сизларга нима бўлди, нега чорваларингизни сугормаяпсизлар, деб сўраганида, биз мана бу подачилар сугориб бўлмагунларича сугора олмаймиз, отамиз эса қари чол, деб жавоб бердилар. Буни эшитган Мусо алайҳиссалом дарҳол қизларга ёрдам қўлинни чўзди. Куръони карим бу ҳолатни қўйидагича ифодалайди: “Шунда (Мусо) уларга (қўйларини) сугориб берди. Сўнгра (дараҳт) соясига бориб: “Парвардигорим, Ўзинг менга нима яхшилик туширсанг, ўшангга муҳтоҷман”, деди” (Қасас, 24).

Яъни: Мусо алайҳиссалом икки қизни ташвишидан кутқариб, дарров ҳожатларини раво қилгач, дараҳт соясига бориб ўтириди ва Раббига тазарруъ қилиб шундай деди:

– Эй Раббим, мен Сен Ўз даргоҳингдан туширадиган ризққа муҳтожман!

Мусо алайҳиссаломнинг ихлос билан дуога кўтарилиган қўли бўш қайтмади. Аллоҳ таоло унинг бошига тушган оғирликни тезда бартараф этди. Аллоҳ таолонинг Мусо алайҳиссалом дуосига ижобати қандай бўлганини қуидаги оятда кўриб ўтамиз: “**Бас, улардан бири ҳаё билан юриб келиб: “Отам сени бизларга (қўйларимизни) сугориб берганинг ҳақини бериш учун чақирмоқда”, – деди**” (Қасас, 25).

Ибн Касир айтади: “Икки қиз қўйларини сугориб, уйларига қайтишгач, отаси ҳайрон бўлиб, сабабини сўраганда, бир киши ёрдам берганини айтишди. Шунда отаси қизидан бирини уни чақириб келишга юборади”.

Хуллас, Мусо алайҳиссалом ҳожатини одамлардан беркитиб, уни Аллоҳга ошкор қилгани, У Зотга ихлос билан дуо қилгани учун Аллоҳ уни муносиб тарзда тақдирлади.

Ўзининг муҳтожлигини яшириб, Аллоҳ ижобат этишини кутиш, Парвардигорига дуо қилиш ва У Зотнинг раҳматидан умид қилиш ҳам тақводорлик белгиси эканини билдирган ҳадиси шариф ва ояти карималар ушбу бобда келтирилди.

Охиратни дунёдан афзал кўриш

٢٥ – عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ كَانَتْ الْأَخْرَحُ هَمَّهُ جَعَلَ اللَّهُ غَنَاهُ فِي قَلْبِهِ وَجَمَعَ لَهُ شَمْلَهُ وَأَتَهُ الدُّنْيَا وَهِيَ رَاغِمَةُ وَمَنْ كَانَتْ الدُّنْيَا هَمَّهُ جَعَلَ اللَّهُ فَقَرْهُ بَيْنَ عَيْنَيْهِ وَفَرَقَ عَلَيْهِ شَمْلَهُ وَلَمْ يَأْتِهِ مِنِ الدُّنْيَا إِلَّا مَا قُدْرَ لَهُ رَوَاهُ التَّرْمِذِيُّ وَابْنُ مَاجَهُ وَالبَزَارُ وَالطَّبَرَانِيُّ فِي الْكَبِيرِ وَفِي الرَّوَائِدِ إِسْنَادُهُ صَحِيحٌ.

25 – Анас ибн Молик розийаллоҳу анху Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қиласи: “Кимнинг ташвиши охират бўлса, Аллоҳ унинг қалбида бойлик пайдо қиласи ва хотирини жам этади. (Мол-)дунё унга судралиб келади.

Кимнинг ғами дунё бўлса, Аллоҳ унинг икки кўзи олдига фақиригини келтиради, хаёлини паришон қилади ва унга (мол-)дунёдан фақат ўзига тақдир қилинганигина етади” (Термизий, Ибн Можа, имом Баззор, имом Табароний “Кабиyr”да ривоят қилган. “Завоид” китобида ҳадиснинг санади саҳих, дейилган).

Имом Баззор ривоятида ушбу ҳадис бошқа шаклда келтирилган: “Кимнинг нияти охират бўлса, Аллоҳ тaboraka ва таоло унинг қалбида бойлик пайдо қилади, хотирини жам қилиб, унинг икки кўзи олдидан фақиригини олиб ташлайди. Дунё унга судралиб келади. У бой ҳолида тонг оттириб, бой ҳолида кунини кеч қилади. Кимнинг нияти дунё бўлса, унинг икки кўзи олдига фақирикни келтиради. Бас, энди у фақир ҳолида тонг оттириб, фақир ҳолида кунини кеч қилади”.

Ушбу ҳадисда улкан бир ҳақиқат таъсирчан усулада баён қилинмоқда. Ҳар бир инсоннинг ўзига яраша ташвиш ва муаммолари бўлади. Лекин бу ташвиш ва муаммолар дунё ёки охиратга тегишли эканига қараб бандалар икки тоифага бўлинадилар. Шунга кўра уларга бериладиган ризқ ҳам икки хил бўлади: **“Кимнинг ташвиши охират бўлса, Аллоҳ унинг қалбида бойлик пайдо қилади ва хотирини жам этади. (Мол-)дунё унга судралиб келади”**.

Қайси банданинг асосий ғам-ташвиши охират бўлса, қиёматда Аллоҳ розилигини топиб, жаннатга дохил бўлиш бўлса, Аллоҳ у банданинг қалбида бойлик ва қаноат пайдо қилади ҳамда кўзини тўқ ва хотирини жам қилиб қўяди. Энди у бойлик васвасасига учмайдиган, ҳою ҳаваслар гирдобидан озод ва хотиржам кишига айланади ва у тақдирда ёзилган ризқига осон эришади.

Охиратни дунёдан устун қўядиган бандани Аллоҳ таоло икки дунёда азизу мукаррам қилади. Бу ҳадисда унинг шу дунёда кўрадиган баъзи яхшиликлари зикр қилинмоқда. Ўз ўрнида бу билан бандаларни охират ғами билан яшашга тарғиб

қилинмоқда. Охират ғами кенг маънодаги тушунчадир. Қисқа қилиб айтганда, охират ғами имон ва унинг саломатлиги ҳамда охират ободлиги билан боғлиқ нарсалар ҳақида қайгуришдир. Имонини куфр, ширк ва нифоқдан асраш, Аллоҳ амрларини бажариш, мусулмонлар ва Ислом дини ривожи, келгуси авлодларининг мўмин-мусудмон бўлиб ўсишлари ва шу каби нарсалар ҳақида ўйлаб, шу ташвишда яшаган бандада охират ғами билан яшаган ҳисобланади.

Ҳадис давомига қаралса, охиратни унутиш ва фақат шу дунё ташвишлари билан ўралашиб қолиш қандай оқибатларга олиб бориши ҳақида сўз боради:

“Кимнинг ғами дунё бўлса, Аллоҳ унинг икки кўзи олдига фақирлигини келтириб, хаёlinи паришон қиласди ва унга (мол-)дунёдан фақат ўзига тақдир қилинганини келади”.

Бу ерда умуман дунё ҳақида ўйлаш ва муаммоларини ҳал қилишга интилиш эмас, балки қиёматни буткул унутиб, фақат мана шу ўткинчи дунёга боғланиб қолиш назарда тутилмоқда.

Яъни, қайси банданинг асосий мақсади ва ташвиши дунё бўлса, гарчи у бой-бадавлат бўлса-да, Аллоҳ унинг кўзи олдига фақирлигини келтиради. Уни келажаги ҳақида ёмон ва ташвишли фикрлар гирдобига солади, ҳирси ва очкӯзлигини зиёда қиласди. Бундай бандада қалбига хотиржамлик ва сокинлик кирмайди. Доимо бирон-бир ўткинчи ташвиш ва муаммолар устида бош қотириб, сарсон-саргардон ҳолида кезади ва қимматли вақтини фақат дунёнинг ўткинчи муаммолари билан ўтказади. Унга тақдира ида ёзилган ризқидан бошқа насиба етмайди ва унга хайр-барақа ҳам берилмайди.

Молик ибн Динор айтади: “Дунёни ўйлаб қанчалик ташвишлансанг, охират ғами қалбингдан кўтарилади. Охиратни ўйлаб қанчалик ташвишлансанг, дунё ғами қалбингдан кўтарилади”.

Абдуллоҳ ибн Масъуд розийаллоҳу анхұдан ривоят қилинади: “Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Ким дунё лаззатига берилса, ундаги учта мусибатта боғланиб қолади: қийинчилиги ниҳоясиз мاشаққат, бойлиги қониқтира олмайдиган очкүзлик, интиҳосиз орзу-ҳавас. Ким дунёни изласа, охират уни талаб қиласы да ҳатто үнгі етади. Ким охиратни изласа, дунё уни талаб қиласы да ҳатто дунёда үннинг ризқи бут бўлади”, дедилар” (Табароний ривояти).

Намоз ўқиши

Аллоҳ таоло Ўзининг суюкли Пайғамбарига шундай хитоб қиласы:

“Аҳлингизни намоз ўқишига буюринг ва ўзингиз ҳам (намоз ўқишида) чидамли бўлинг! Биз Сиздан ризқ сўрамаймиз, (балки) Ўзимиз Сизга ризқ берамиз. Чиройли оқибат – жаннат (аҳди) тақвоникидир” (Тоҳа, 132).

Мазкур ояти каримадаги “намоз”дан мурод беш вақт фарз намозлари, “аҳлингиз”дан мурод эса, Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг завжалари, қизлари ва куёвлари Али розийаллоҳу анху, қолаверса, бутун умматларидир.

Яъни: эй Мұхаммад, Аллоҳ сизларни жаҳаннам азобидан халос қилиши учун аҳлингизни намозларни ўз вақтида ўқишига буюринг. Ўзингиз ҳам сабрли бўлиб, намозни тўлиқ адо этинг. Чунки гап билан қилинган насиҳатдан кўра амал билан қилинган ибрат таъсирчанроқдир. Агар намозни қоим қилсангиз, ўзингиз ўйламаган тарафдан ризқланасиз. Сиз ўзингизни ризқлантиришга масъул эмассиз. Балки Биз сизларни ризқлантирамиз. Парвардигорига тақво қилиб, итоат этганларнинг мукофоти фақат жаннатdir!

Хабарларда келишича, барча пайғамбарлар (уларга Аллоҳнинг салавоти ва саломи бўлсин!) бошларига оғир юмуш тушганида ёки бирон муаммога дуч келганларида дарров намоз ўқишига киришиб, Аллоҳдан ёрдам сўрап эканлар.

Ҳадиси құдсийларнинг бирида: “Эй бандам, ибодатимга фориг бўл! Шунда қалбингни бойлика тўлдириб, фақирликни кетказаман. Агар ундан қилмасанг, қалбингни бандлик (муаммо) билан тўлдираман, фақирликни кетказмайман” дейилган (*Ушбу ҳадисни Термизий ва Ибн Можа ривоят қилишиган*).

Одамлар ичида: “Намоз ўқиш билан машғул бўлсан, касбкор ва тирикчилик нима бўлади, бола-чақани ким боқади?” деб савол берувчилар бўлиши мумкинлиги учун Аллоҳ таоло: “**Биз Сиздан ризқ сўрамаймиз, (балки) Ўзимиз Сизга ризқ берамиз**”, деб айтмоқда.

“Тафсирул алусий” китобида: “Ушбу оят намоз ризқнинг доимиј суратда баракали бўлиши ва ғам-ташвишлар кўтарилишига сабабчи эканига далолат қилади”, дейилган.

٢٦ - وَعَنْ مَعْمَرٍ عَنْ رَجُلٍ مِّنْ قُرَيْشٍ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا دَخَلَ عَلَى أَهْلِهِ بَعْضُ الضِّيقِ فِي الرِّزْقِ أَمْرَأَهُ لَهُ بِالصَّلَاةِ ثُمَّ قَرَأَ: وَأَمْرَأُهُ لَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا. رَوَاهُ الطَّبرَانِيُّ وَأَبُو نُعَيْمٍ وَعَبْدُ بْنُ حُمَيْدٍ وَعَبْدُ الرَّزَّاقِ فِي الْمُصنَّفِ وَالْبَيْهَقِيُّ فِي شُعْبِ الْإِيمَانِ يَسْنَدُ صَحِيحٌ.

26 – Маъмар қурайшлиқ бир кишидан ривоят қиласи: “Агар Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг оиласирага ризқдан танглик етса, аҳли-оиласирини намоз ўқишига буюрар эдилар ва “Аҳлингизни намоз ўқишига буюринг ва ўзингиз ҳам (намоз ўқишида) чидамли бўлинг!” оятини ўқирилар” (Имом Табароний, Абу Нуайм, Абд ибн Ҳумайд, Абдураззоқ “Мусоннаф”да ва Байҳақий “Шуъабул иймон”да саҳиҳ санад билан ривоят қиласи).

Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг хонадонлари дунёдаги энг мукаррам ва энг ҳурматли хонадонлардан бўлишига қарамай, вақти келса ушбу муборак оиласида ризқдан танглик ҳолатлари учраб турар, қийинчилик ва муаммолардан холи эмасди. Бу эса, мўмин банданинг камбағал ёки

қийинчиликка гирифтор бўлиши унинг Аллоҳ даргоҳидаги даражасига зигирча ҳам таъсир қилмаслигига ишорадир.

Муҳтарам Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг уйларида ана шундай мушкул ҳолат юз берганида, у зот юқорида келтирилган оятга (Тоҳа сурасининг 132-ояти) амал қилиб, ўз аҳди оиласарини намоз ўқиш ва шу йўл билан ҳожатларини право қилишни сўраб, Аллоҳга дуо қилишга буюрар эдилар. Бизлар ҳам хоҳ фаровонлик, хоҳ мусибат етганда намозларимизни адо этиб, барча ҳожатларимизни Мехрибон Раббимизга ошкор этиб, мушкулларимизни осон қилишини сўрашимиз лозим.

Силаи раҳм қилиш

۲۷ – عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: مَنْ سَرَّهُ اللَّهُ فِي رِزْقِهِ أَوْ يُيُسْطَ لَهُ فِي أَثْرِهِ فَلِيَصْلِ رَحْمَهُ . رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَأَحْمَدُ .

27 – Анас ибн Молик розийаллоҳу анҳу ривоят қилади: “Мен Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг: “Кимни ризқи кенг бўлиши ва ажали кечикитирилиши (яъни, умри узоқ бўлиши) хурсанд қилса, бас, қариндошлик алоқаларини боғласин!” деганларини эшиитганман” (И мом Бухорий ва имом Аҳмад ривояти).

Абу Ҳурайра розийаллоҳу анҳу Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Насабларингизни билиб олинглар. Шу билан қариндошлик алоқаларини боғлайсизлар! Чунки силаи раҳм (қариндошлик алоқаларини боғлаш) аҳлига муҳаббат пайдо қилади, бойликни кўпайтиради ва умрни зиёда қилади” (И мом Термизий, имом Аҳмад ва Ҳоким ривоят қилган).

Мазкур ривоятдаги “rizқи кенг бўлиши”дан мурод “rizқнинг баракали бўлиши”дир. Чунки қариндошлар билан

яхши муомала қилиш садақанинг бир туридир. Садақа молни поклаб, унинг ўсиши ва кўпайишига сабаб бўлиши оят ва ҳадисларда кўп айтилган.

“Ажали кечиктирилиши”дан мурод эса, аввало банда умрининг баракали, манфаатли ва файзли бўлишидир. Баъзилар: “Умрнинг зиёда қилиниши солиҳ зурриётдир”, деган. Чунки ортидан солиҳ зурриётлар қолиб, унинг ҳаққига истиғфор айтилса, фарзандлари Аллоҳнинг амрига мувофиқ ҳаёт кечирса, улар қилаётган яхши амаллар савоби камайтирилмасдан ота-оналарига етиб туради.

Демак, кимки дунёда ризқи кенг ва баракали, ҳаёти фаровон ва осуда, умри савобли ишларга тўла бўлиши, ортидан солиҳ ва солиҳа фарзандлар қолиши, вафотидан кейин ҳам кишилар томонидан яхши хотиралар билан эсланиши ва номай аъмолига солиҳ амаллар ёзилиб турилишини хоҳдаса, қариндош-уруглари билан яхши муомалада бўлиши ва уларнинг ҳолларидан хабар олиб туриши, хоҳ моддий, хоҳ маънавий томондан бўлсин, қариндошларига ёрдам кўлинни чўзиши керак.

— وَعَنْ بَهْرَ بْنِ حَكَمٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: صَنَاعُ الْمَعْرُوفِ تَقِيٌّ مَصَارِعَ السُّوءِ وَإِنْ صَدَقَةُ السُّرُّ تُطْفِئُ غَضَبَ الرَّبِّ وَإِنْ صِلَةُ الرَّحْمِ تَزِيدُ فِي الْعُمُرِ وَتَنْفِي الْفُقْرَ. رَوَاهُ الْقَضاعِيُّ فِي مُسْنَدِ الشَّهَابِ.

28 – Баҳз ибн Ҳаким отасидан⁵, отаси бобосидан ривоят қилишича, Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай деганлар: **“Яхши ишлар кўнгилсиз ҳодисалардан сақлайди. Албатта маҳфий (тарзда берилган) садақа Парвардигор газабини**

⁵ Баҳз ибн Ҳакимнинг отаси Ҳаким ибн Муовия ибн Ҳайда ал-Кушайрий ал-Басрий тобеинлардандир. Ибн Ҳажар уни ишончли ҳадис ровийси эканини айтган. Имом Бухорий (таълиқ тарзда), Абу Довуд, Термизий, Насойи ва Ибн Можалар ундан ҳадис ривоят қилишган.

Баҳз ибн Ҳаким бобосининг исми Муовия ибн Ҳайда ибн Муовия ибн Кушайр ибн Каъб ал-Кушайрий саҳобалардан бўлган. Имом Бухорий (таълиқ тарзда), Абу Довуд, Термизий, Насойи ва Ибн Можалар ундан ҳадис ривоят қилишган.

сүндиради. Албатта силаи раҳм умрни узун қилиб, камбағалликни кетказади” (Қузоъий “Муснадуши шиҳоб”да ривоят қилган).

Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ушбу ҳадисда солиҳ амаллар, хусусан садақа ва силаи раҳмнинг фойдалари ҳақида хабар бермоқдалар.

“Яхши ишлар кўнгилсиз ҳодисалардан сақладайди”.

“Яхши ишлар” деганда мутлоқ яхшиликлар ва солиҳ амаллар назарда тутилади. Хоҳ ажри улуғ намоз ибодати бўлсин, хоҳ имон жиҳатидан қараганда энг қўйида турадиган амал – мусулмонлар йўлидан озор берувчи нарсаларни олиб ташлаш бўлсин, ҳамма-ҳаммаси яхши ишлар сирасига киради. Аллоҳ буюрган амалларни бажариш бандани охиратдаги бадбахтлик, ёмон оқибат ва қийинчиликлардан асрайди. Охират ғамташвиши олдида ўткинчи дунё ташвиши денгиздан бир томчи демакдир. Солиҳ амаллар банданинг охиратда кулфат-машаққатдан эминда бўлишини таъминлар экан, бас, дунёда учрайдиган ҳар хил бало-офтлар, фожеали воқеа ва мусибатлардан сақлашига ҳам ҳеч қандай шубҳа йўқ.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам: **“Яхши ишлар кўнгилсиз ҳодисалардан сақладайди”**, деб аслида биз умматларини солиҳ амалларнинг ҳеч бирини арзимас деб қарамай, уларни ихлос билан амалга оширишга тарғиб қилмоқдалар.

“Албатта маҳфий (тарзда берилган) садақа Парвардигор газабини сўндиради”.

Аллоҳ ўз бандаларини солиҳ амал қилсалар, риё ва сумъадан сақланган ҳолда ихлос билан амалга оширишларини хоҳлайди.

Садақа маҳфий ва ошкора тарзда берилиши ҳаммага маълум. Лекин улардан энг афзали маҳфий тарзда, бирорвга билдирамай амалга оширилганидир. Аллоҳ таоло айтади: **“Агар садақаларни ошкор ҳолда берсангиз, яхши ва агар маҳфий қилиб фақирларга берсангиз – бу ўзингиз учун**

янада яхшироқдир. Ва қылган гуноҳларингизга каффорат бўлади. Аллоҳ қилаётган амалларингиздан Хабардордир” (Бақара, 271).

Демак, ихлос билан маҳфий тарзда амалга оширилган садақа бандадан Аллоҳнинг газабини қайтаради. Аллоҳнинг газабидан саломат бўлган бандаларга қандай ҳам яхши!

Шунингдек, ўнг қўли берганни чап қўли билмайдиган қилиб маҳфий суратда инфоқ-садақа қилиш банданинг қиёмат кунида Аллоҳнинг Арши соясидан жой олишини таъминлайди. Бу ҳақида саҳих ҳадис ривоят қилинган.

“Файзул қодийр”да буни: “Ихлос нури ва эҳсон мартабаси Аллоҳнинг газабини ўчиради”, деб изоҳланган.

Донишмандлардан бири шундай деган: “Агар сен бир яхшилик қилсанг, уни ошкор қилма. Агар сенга бир яхшилик қилинса, уни ошкор қил. Кибраниб кетмаслик учун қылган амалингни кичик сана. Ўурур ва хотиржамликка берилмаслик учун эса амалларингни кам ва нуқсонли деб бил”.

“Албатта силаи раҳм умрни узун қилиб, камбағалликни кетказади”.

Али ибн Абу Толиб розийаллоҳу анҳу Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қиласди: “Ким умри узайтирилиши, ризқи кенг қилиниши ва ёмон ўлимдан сақданишни хоҳласа, Аллоҳга тақво қилсин ва қариндошлари билан (яхши) муносабатда бўлсин!” (*Имом Табароний ва Баззор ривояти*).

Абдуллоҳ ибн Умар розийаллоҳу анҳу айтади: “Ким Раббига тақво қиласа ҳамда силаи раҳм қиласа, унинг умри узайтирилади, бойлиги кўпайтирилади ва аҳли-оиласи уни яхши кўради” (*Имом Бухорий “Ал-адабул муфрар”да ривоят қилган*).

Силаи раҳм қилиш банда умрини узайтириб, мол-дунёсига барака киритар экан, унда қариндошлар билан яхши муносабатда бўлиш фақат моддий ҳолатга боғлиқми, деган савол туғилади.

Қариндошлар билан яхши муносабатда бўлиш, силаи раҳм қилиш деганда уларга моддий ва маънавий томондан яхшилик қилиш, ёмонликни бартараф этиш тушунилади. Бу эса хоҳ бойлик, хоҳ бошқа нарса билан адо қилинса ҳам фарқи йўқ. Шу маънода имом Ибн Абу Жамра айтади: “Силаи раҳм бойлик, ҳожатларинираво қилишга ёрдамлашиш, зарарни кетказиш, очиқ чеҳра ила муносабат қилиш ёки дуо қилиш билан бўлади”.

Мана шу жумла силаи раҳмнинг асл моҳиятини очиб беради. Баъзилар ўйлаганидек, қариндошлар билан борди-келди қилиш фақат пул ёки моддий ҳолатга боғлиқ эмас. Агар моддий шароити кўтарса, шу йўл билан уларга кўпроқ яхшилик қилингани афзал. Аммо шу нарсани баҳона қилиб, бир-бирлари билан борди-келди қилмай қўйиш яхши эмас. Чунки қариндошларга яхшилик қилишнинг турлари кўп. Ҳатто моддий томондан бирон-бир манфаат келтирмаган тақдирда ҳақларига дуо қилиб қўйилса ҳам бўлади. Агар моддий тарафдан ёрдамлашиб, ҳожатларинираво қилгач, ҳақларига дуо ҳам қилиб қўйилса, нур устига нур бўлади.

Ибодатга фориг бўлиш

٢٩ - عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَقُولُ: يَا ابْنَ آدَمَ تَفَرَّغْ لِعِبَادَتِي أَمْلَأْ صَدَرَكَ غَنِّيًّا وَأَسْدُ فَقْرَكَ وَإِلَّا تَفْعَلْ مَلَأْتُ يَدِيكَ شُغْلًا وَلَمْ أَسْدُ فَقْرَكَ. رَوَاهُ التَّرمِذِيُّ وَابْنُ مَاجَهُ وَأَحْمَدُ وَابْنُ حِيَانَ وَالْحَاكِمُ وَالْبَيْهِقِيُّ وَالطَّبَرِانيُّ فِي الْكَبِيرِ وَقَالَ الْحَاكِمُ صَحِحُ الْإِسْنَادِ.

29 – Абу Ҳурайра розийаллоҳу анҳу Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қиласиди: Аллоҳ таоло айтади: “Эй Одам боласи, ибодатимга фориг бўл. Шунда қалбингни бойлика тўлдираман ва фақирилигингни кетказаман. Акс ҳолда, қўлингни иш билан банд қилиб қўяман ва фақирилигингни кетказмайман!” (Термизий, Ибн Можа,

Аҳмад, Ибн Ҳиббон, Ҳоким, Байҳақий, Табароний “Кабийр”да ривоят қилган. Ҳоким ҳадис санадини саҳиҳ, деган).

Аллоҳ буюрган амалларни ўз вақтида ва мукаммал суратда ихлос билан амалга ошириш бандани дунё ва охират ташвишидан озод қиласи. Ушбу ҳадиси құдсийда ибодатни бутун вужуди билан киришиб, хаёлини бир жойга жамлаб амалга оширишнинг самарааси ҳақида сўз юритилмоқда:

“Эй Одам боласи, ибодатимга фориг бўл. Шунда қалбинги ни бойликка тўлдираман ва фақирилгингни кетказаман”.

“Фориг бўлиш” деганда бирон ишни бажараётганда унга боғлиқ бўлмаган барча нарсани тарк этиш ва фақат ана шу машғулот билан шуғулланиш назарда тутилади. “Ибодатга фориг бўлиш” эса худди Аллоҳни кўриб тургандек, хаёли ва диққатини бир жойга жамлаб ибодатни адо этишdir.

Бу ўриндаги “ибодат”дан мурод мутлоқ ибодатлар – намоз, рўза, закот, ҳаж, Қуръон тиловати ва Аллоҳга бандалик қилишни англатувчи ҳар қандай солиҳ амаллардир. Лекин ҳадисдаги “ибодатимга фориг бўл” деган жумласи “намозни тўла-тўқис адо эт, уни шошилмай, ташвишларингни хаёлдан чиқариб ташлаган ҳолда амалга ошир” деган маънони англатади.

Яъни, Аллоҳ таоло бандаларига хитоб қилиб: эй бандам, ибодат қилаётганингда, дунёвий ишларингдан фориг бўл. Менга ихлос билан амал қил. Сени дунё ишлари ибодат қилиш ёки ибодатни хушуъ билан бажаришдан тўсиб қўймасин. Агар сен шундай қилсанг, қалбинги хотиржам, қаноатли, ризқини ўйлаб, хавотирга тушмайдиган қилиб қўяман ва ҳамма ҳожатларингни раво қиласман. Фақирилгингни кетказиб, сени одамларга ҳожатманд бўлишдан сақлайман.

“Акс ҳолда қўлингни иш билан банд қилиб қўяман ва фақирилгингни кетказмайман!”

Агар ибодатимга фориг бўлмасанг, дунёвий ташвишлар билан овора бўлиб, ибодатни унутсанг ёки рисоладагидек

ибодат қиласанг, сени муаммо ва ташвишлар гирдобига ташлайман. Қанча ҳаракат қилсанг ҳам, ҳожатларингни раво қилмайман.

Маъқил ибн Ясор розийаллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Раббингиз табарока ва таоло: “Эй Одам боласи, ибодатимга фориг бўл. Шунда қалбингни бойлик ва қўлингни ризқҳа тўлдираман. Эй Одам боласи, Мендан узоқлашма! Акс ҳолда, қалбингни фақирликка тўлдираман. Қўлингни эса банд қилиб қўяман”, дейди” (Ҳоким “Мустадрак”да саҳиҳ санад билан ривоят қилган).

Ушбу ҳадисни ўқиб, баъзи ўқувчилар “ибодатга фориг бўлиш”ни касб-кор ва тирикчиликни йигиштириб, эртаю кеч масжида ибодат билан машғул бўлиш, деб тушунмасликлари керак. Айтиб ўтганимиздек, ибодатга фориг бўлиш ибодат чогида қалбнинг сергак ва уйғоқ туриши, хушуъ ва хузуъ ила ўзини худди Аллоҳга хитоб қилаётгандек, ўй-хаёли чалғимасдан ибодатни амалга оширишдир. Бу нарсани Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам бошқа ҳадисларида: “Худди Аллоҳни кўриб турганингдек ибодат қилишинг, агар сен уни кўрмаётган бўлсанг, У Зот сени кўриб туради”, деб тушунтирганлар.

Мазкур ҳадис хато ва камчиликларимизни баён қилмоқда. Кўпчилигимиз намозни шошиб-пишиб ўқиймиз, фикр-хәёлимизда дунё ташвиши. Ибодат лаззатини сезмаймиз. Хушуъ билан ибодат қилиш жуда кам. Оқибатда ташвишлар кўпайса, кўпаядики, асло камаймайди. Ҳадисда айтилганидек, агар Аллоҳнинг ибодатига фориг бўлиб, қалб билан тўлиқ боғланиб, хотиржам ибодат қилганимизда, ҳам катта ажр-савобларга эришар, ҳам ҳаётдаги кўпгина муаммо ва ишларимизда кўзланган натижага эришган бўлар эдик. Шундай экан, дунё ва охират саодатига эришиш учун ибодат чогида ташвишларни бирпас унугиб, фориг қалб билан

Аллоҳга ибодат қилайлик, хушуъ билан юкинайлик. Шунда солиҳ бандалардан бўламиз.

Ҳаж ва умрани кетма-кет адо этиш

٣٠ – عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: تَابَعُوا بَيْنَ الْحَجَّ وَالْعُمَرَةِ فَإِنَّهُمَا يَنْفِيَانِ الْفَقْرَ وَالذُّنُوبَ كَمَا يَنْفِي الْكَيْرُ حَبَثَ الْحَدِيدَ وَالذَّهَبَ وَالْفَضْةَ وَلَيْسَ لِلْحَجَّةِ الْمَبُورَةِ ثَوَابٌ إِلَّا الْجَنَّةُ. رَوَاهُ التَّرْمِذِيُّ وَالسَّائِيُّ وَأَحْمَدُ وَابْنُ حُزَيْمَةَ وَابْنُ حِبَّانَ وَقَالَ أَبُو عِيسَى: حَدِيثٌ حَسَنٌ غَرِيبٌ.

30 – Абдуллоҳ ибн Масъуд розийаллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қиласи: “Ҳаж ва умрани кетма-кет адо этинглар. Чунки уларнинг ҳар иккиси худди босқон темир, тилло ва кумушнинг кирини кетказгани каби фақирлик ва гуноҳларни кетказади. Мабур ҳажнинг мукофоти фақат жаннатидир” (Термизий, Насоий, Аҳмад, Ибн Хузайма ва Ибн Ҳиббон ривояти. Термизий ҳадис санадини ҳасан-гариб, деган).

Ушбу ҳадисда ҳаж ва умрани кетма-кет бажариш фақирликни кетказиши ва гуноҳларни ювиб юбориши айтилмоқда. Ҳаж ва умрани кетма-кет адо этиш, агар умра қилган бўлса, унинг ортидан дарҳол ҳаж қилиш, аксинча, агар ҳаж қилган бўлса, тезда ортидан умра қилишдир. Демак, ҳаж ва умра ибодатини кетма-кет адо этиш зоҳирий маънода банданинг бой бўлиши, ботиний маънода қалбининг бой бўлиши ҳамда сагийра ва Аллоҳ хоҳлаган бошқа гуноҳлар ювилишига сабаб бўлар экан.

Одатда, ҳаж ва умра амаллари йўлга қодир бўлиб, ҳам соғлиқ, ҳам моддий жиҳатдан құдрати етадиган кишиларгагина фарздир. Бу эса, банда бой бўла туриб, Аллоҳнинг амрини бажарса, бойлигининг шукрини адо

этса, мол-мулки янада күпайиши, қалби қаноатли бўлиши ва гуноҳдари тўкилишига сабаб бўлади.

Ҳаромдан сақланиш ниятида никоҳланиш

Аллоҳ таоло айтади:

“Ўз ораларингиздаги тул-беваларни ҳамда қул ва чўриларингизнинг яхшиларини никоҳлаб қўйинглар. Агар улар камбағал бўлсалар, Аллоҳ уларни Ўз фазли-карами билан бой – беҳожат қилади. Аллоҳ (фазлу карами) кенг, Билгувчиидир” (*Hur, 32*).

Яъни, ораларингизда никоҳга қурби етадиган ҳур эркак ва аёлларни, шунингдек, қул ва чўриларингиз орасидаги солиҳ кишиларни никоҳлаб қўйинглар. Иложи бўлса, моддий ва маънавий ёрдам беринглар. Камбағаллик ва қўли калталиқ уларни оила қуришдан асло тўсиб қўймасин. Агар улар камбағал бўлсалар, Аллоҳ уларни Ўз фазлидан бой қилиб қўяди ва ҳожатларини раво қилади. Аллоҳ хоҳлаган бандасига кенг ризқ берувчи, фазлу карами кенг ва бандаларининг ҳолларидан Хабардор бўлган, улар учун нима фойдали эканини билувчи Зотdir.

Ибн Аббос розийаллоҳу анҳу: “Ушбу оятда Аллоҳ таоло ҳур ва қул бандаларини никоҳланишга амр қилмоқда ва бунинг эвазига бойлик ваъда қилмоқда”, деб **“агар улар камбағал бўлсалар...”** оятини тиловат қилган экан (*Ибн Жарир, Ибн Мунзир ва Ибн Абу Ҳотим ривояти*).

Абу Бакр Сиддиқ ҳам: “Аллоҳнинг амрига итоат этиб никоҳланинглар! Шунда сизларга У Зот ваъда қилган бойлик тўла-тўқис берилади”, деб туриб мазкур оятни ўқиган экан (*Ибн Абу Ҳотим ривояти*).

Ибн Масъуд розийаллоҳу анҳу: “Никоҳланиш билан бойлик талаб қилинглар. Чунки Аллоҳ: **“Агар улар камбағал бўлсалар, Аллоҳ уларни Ўз фазли-карами билан бой – беҳожат қилади”**, демоқда”, деган (*Ибн Жарир ривояти*).

٣١ – وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ثَلَاثَةٌ حَقٌّ عَلَى اللَّهِ عَوْنُونُهُمُ الْمُجَاهِدُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمُكَاتَبُ الَّذِي يُرِيدُ
الْأَدَاءَ وَالنَّاكِحُ الَّذِي يُرِيدُ الْعَفَافَ رَوَاهُ التَّرمِذِيُّ وَالنَّسَائِيُّ وَابْنُ مَاجَهٍ وَأَحْمَدُ
وَالْحَاكِمُ وَابْنُ حِبَّانَ فِي صَحِيحِهِ وَقَالَ الْحَاكِمُ: صَحِيقٌ عَلَى شَرْطِ مُسْلِمٍ.

31 – Абу Хурайра розийаллоху анху Расууллору соллаллоху алаихи ва салламдан ривоят қилади: “Уч (тоифа кишилар)га ёрдам бериш Аллоҳнинг зиммасидадир (. Булар): Аллоҳ йўлида жиҳду жаҳд қилувчи, (бўйнидаги вазифасини) адо қилишга ҳаракат қилаётган мукотаб ва пок юришни ният қилиб никоҳланувчи” (Термизий, Насоий, Ибн Можа, Аҳмад, Ҳоким, Ибн Ҳиббон “Саҳиҳ”да ривоят қилган. Ҳоким: “Ҳадис санади Муслим шартига кўра саҳиҳ”, деган).

Ушбу ҳадисда Аллоҳ ёрдам беришига сабаб бўлувчи амаллар ҳақида айтилмоқда. “Ёрдам бериш” деганда “ўша ишларни амалга оширишда кўмаклашиш ва осон қилиш” маънолари назарда тутилади. Демак, Аллоҳ таоло уч тоифа кишиларга ёрдам беришни йўз зиммасига олган. Мазкур тоифаларнинг биринчиси: “Аллоҳнинг йўлида жиҳду жаҳд қилувчи”.

Яъни, Аллоҳ учун ҳаракат қилувчи, Аллоҳ розилиги учун шайтон ва нафс билан курашишга жаҳд қилувчи, илм талаб қилишга қаттиқ ҳаракат қилувчи, Ислом ва мусулмонлар душманларига қарши курашиб, уларни мағлуб этишга ҳаракат қилувчи кишилар Аллоҳнинг нусрати ва ёрдамига эришар эканлар. Иккинчи тоифа кишилар “(Бўйнидаги вазифасини) адо қилишга ҳаракат қилаётган мукотаб”.

“Мукотаб” деб маълум миқдордаги пулни тўлаб, озод бўлиш ҳақида ўз хожаси билан шартнома тузган қулга айтилади. Хўжайини билан мукотаба қилгач, ҳурликка эришиб, яхши ишлар қилишга, ўзига ва динига наф етказиш учун ҳаракат қилаётган қулга Аллоҳ таоло, албатта ёрдам беради.

Аллоҳнинг ёрдамига сазовор бўладиган учинчи тоифа – “Пок юришни ният қилиб никоҳланувчи” киши бизнинг мавзуга тегишилдири:

Одатда, янги оила қураётганларнинг иқтисодий ҳолатлари унчалик ҳам яхши бўлавермайди. Шу сабаб аксарият йигит ва қизлар никоҳланишни ортга суреб юраверадилар. Аммо ушбу ҳадисда айтилишича, Аллоҳ Ўзининг розилигини истаб, зино ва фаҳш ишлардан сақланиш мақсадида никоҳланувчи бандаларга ёрдам беришни ваъда қилмоқда.

Ушбу ҳадис ва юқоридаги ояти каримани (Нур сурасининг 32-ояти) ўқиб туриб, кишида: “Оила қурадиганларнинг ҳаммасида ҳам иқтисодий ҳолат яхши бўлиб кетавермайди-ку. Никоҳланишдан олдин камбағал бўлиб, умрининг охиригача шу ҳолида ўтиб кетадиган қанчадан-қанча одамлар бор-ку”, деган ҳақли савол туғилиши мумкин. Бу саволга биз ўрганаётган ҳадис жавоб беради. Агар эътибор берган бўлсангиз, ҳадиси шарифда “пок юришни ният қилиб” жумласи келтирилмоқда. Демак, кимки ҳаром ишлардан четда юришни ният қилиб, Аллоҳнинг амрига бўйсуниш мақсадида оила қурса, Аллоҳ ана шундай бандаларга ёрдам беради. Уларни Ўз фазли билан бой ва беҳожат қилиб қўяди.

٣٢ - وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: التَّمِسُوا الرِّزْقَ بِالنَّكَاحِ. رَوَاهُ الدَّيْلَمِيُّ.

32 – Ибн Аббос розийаллоҳу анҳу Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қиласи: “**Никоҳланиш билан ризқ талаб қилинглар**” (Дайламий ривояти).

Ниятни холис қилиб, Аллоҳ розилиги учун никоҳланиш бандага ризқ эшикларини очади. Бундай хонадонга барака ва раҳмат ёғилади.

٣٣ – وَعِنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَنْكُحُوا النِّسَاءَ فَإِنْهُنَّ يَأْتِينَكُمْ بِالْمَالِ. رَوَاهُ الدَّارَقُطْنِيُّ وَالْحَاكِمُ وَالْبَزَّارُ وَابْنُ مَرْدَوَيْهِ وَالدَّيْلَمِيُّ.

33 – Оша розийаллоху анҳо ривоят қиласи: Расуллар оларни никоҳлаб олинглар! Чунки улар сизга бойлик билан келадилар” (Дароқутний, Ҳоким, Баззор, Ибн Мардавайҳ ва Дайламий ривояти).

Ушбу ривоятда мусулмон умматининг эркакларига мўмина-муслима аёлларни никоҳлаб олинг, улар оиласига бойлик ва ризқ-насибалари билан келиб, файз-баракага сабаб бўладилар, деб хитоб қилинмоқда. Ибн Ажлондан ривоят қилинишича, бир киши Набий соллаллоху алайҳи ва салламнинг олдиларига камбагалликдан шикоят қилиб келганида, у зот унга: “Сен уйлангин”, деганлар (Саълабий ривояти).

Никоҳланиш билан банданинг ризқи кенг бўлишига бир қанча сабаблар бор:

Биринчидан, турмуш қуриб, оила бошлиғига айланган эркак энди ҳаётга бошқача нигоҳ билан қарайди, тирикчилик ва ҳаётий юмушларига жиiddий эътибор беради. Чунки энди у бир ўзини эмас, балки оиласини таъминлаши, бўйнидаги эркаклик-оталик вазифасини бажариши лозим. Иккинчидан, аёл бирон хонадонга келин бўлиб тушса, у ерга ўз ризқи билан келади. Агар аёл солиҳа ва ибодатли бўлса, ўша хонадонга файз-барака ва яхшиликлар олиб келади. Йиллар ўтиб фарзандли бўлганларида, уларнинг ризқи яна ҳам кўпаяди. Бу ҳаётда кўп бора ўз тасдигини топган ҳақиқатdir.

Омонатдорлик

Омонатдорлик деганда аҳдига вафо қилиш, ваъдаси устидан чиқиши ва тўғрисўзлик каби яхши фазилатлар назарда тутилади.

Аллоҳ таоло айтади:

“(Кизларидан) бири: “Эй ота, уни ёллагин. Зеро, сен ёллаган энг яхши киши кучли, ишончлаидир”, деди” (Қасас, 26).

Яъни, Мадян юртидаги кекса чолнинг икки қизидан бири отасига уни (яъни, Мусони) қўйларимизни боқишига ёллагин. Чунки у бундай ишларни қилишга ёлланадиган кишиларнинг энг яхшисиadir. У кучли ва омонатдордир, деди.

Ушбу қиссанинг баъзи қисмини юқорида келтирган эдик. Мусо алайҳиссалом икки аёлга молларини сугориб бергач, дараҳт тагига бориб Аллоҳга дуо қилади. Ҳеч қанча вақт ўтмай, ўша икки қиздан бири келиб, уни отаси чақираётганини айтади. Мусо алайҳиссалом ва кекса чол ўртасида сухбат бўлиб ўтгач, унинг қизларидан бири отасига юқоридағи таклифни билдиради.

Мусо алайҳиссалом қария билан ўн йиллик шартнома тузади. Бу шартнома Мусо учун баракали бўлди. Бу эса, ишонч ва омонатдорлик ризқ келишига сабаб эканига далилдир.

٣٤ – وَفِي رِوَايَةٍ: الْأَمَانَةُ تُحْرُرُ الرِّزْقَ وَالْحِيَاةُ تُحْرُرُ الْفَقْرَ. رَوَاهُ القُضَاعِيُّ فِي مُسْنَدِ الشَّهَابِ عَنْ عَلَيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ يَاءُ سَنَادِ حَسَنٍ.

34 – Бир ривоятда: “Омонатдорлик ризқни жалб қилади, хиёнат эса камбағалликни жалб қилади”, дейилган (Кузоъий “Муснадуи шиҳоб”да ҳасан санади билан Али ибн Абу Толиб розийаллоҳу анхұдан ривоят қилган).

Омонатдорлик кишиларда муҳаббат ва ишонч туйғусини уйғотади. Бундай одам билан ҳар қандай режа ва ишларни амалга ошириш, манфаатли лойиҳаларни биргаликда бажариш мумкин. Шунингдек, омонатдорлик ризқнинг осон келиши ва ризққа барака киришига сабаб бўлади. Хиёнат эса бунинг акси бўлиб, хиёнатчи ва алдоқчи кишилар ризқида барака бўлмайди. Бундай кишилар одамлар ишончидан қолиб, фойда ва манфаатлардан қуруқ қоладилар. Энг асосийси, хиёнаткор банда Аллоҳнинг раҳматидан маҳрум бўлади.

٣٥ – وَعَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْأَمَانَةُ غَنِّيٌّ. رَوَاهُ الْقُضَاعِيُّ فِي مُسْنَدِ الشَّهَابِ.

35 – Анас ибн Молик розийаллоху анҳу айтади: “Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Омонатдорлик бойлиқдир”, деганлар” (Қузоый “Мұснадуш шиҳоб”да ривоят қилған).

Демек, ишончли ва омонатдор бўлиш бандага фақат фойдаманфаат, яхшилик, бойлик ва хайр-барақа олиб келади.

Толиби илмларга ёрдам кўрсатиш

٣٦ – عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: كَانَ أَخْوَانِ عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَكَانَ أَحَدُهُمَا يَأْتِي النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالآخَرُ يَحْتَرِفُ فَشَكَّا الْمُحْتَرِفُ أَحَادِ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: لَعَلَكَ تُرْزَقُ بِهِ. رَوَاهُ التَّرمِذِيُّ وَالْحَاكِمُ وَقَالَ أَبُو عِيسَى: حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ.

36 – Анас ибн Молик розийаллоху анҳу ривоят қилади: “Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг даврларида икки ака-ука бор эди. Уларнинг бири Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг олдиларига келар, бошқаси эса касбкор қилар эди. Тирикчилик билан шугулланувчи Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламга биродари устидан шикоят қилди. Шунда у зот: “Балки сенга у сабабли ризқинг етиб тургандир!” дедилар” (Термизий ва Ҳоким ривоят қилған. Абу Исо Термизий ҳадиснинг санади ҳасан-саҳиҳ, деган).

Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг даврларида икки ака-ука бўлиб, бири Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳузурларида илм олар, яна бири эса, тирикчилик қиларди. Аммо икковининг рўзгорлари бир эди. Ака-укалар орасидаги тирикчилик билан машғул бўлгани илм олиб, оиласи ҳомум ва рўзгор ишларига ёрдам бермаётганини ёки тирикчилигига ёнига кириб, пул топмаётганини айтиб, Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга шикоят қилган

эди. Бироқ Расули Ақрам унинг шикоятига: “**Балки сенга у сабабли ризқинг етиб турғандир!**” деб эътиroz билдирилар. Ушбу ҳадис илм йўлида юрган талаба, мударрис ва шу соҳада хизмат қилувчи кишиларга ёрдам кўрсатиш ризқнинг янада кўпайишига сабаб бўлишига далилдир. Чунки бу яхшиликка илм йўлида хизмат қилаётганлар ҳам индамай қараб турмайдилар. Балки дуо қилиб, яхшилик қилаётган кишиларнинг мол-дунёлари янада кўпайишини сўраб Аллоҳга илтижо қиласидилар. Холис ният билан илм олаётганлар дуоси Аллоҳ даргоҳида ижобат бўлишига шубҳа йўқ.

Заиф ва бечораҳол кишиларга яхшилик қилиш

٣٧ – عَنْ مُصَبِّبِ بْنِ سَعْدٍ أَنَّ لَهُ فَضْلًا عَلَى مَنْ دُونَهُ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: هَلْ تُتَصْرُونَ وَتُرْزَقُونَ إِلَّا بِضُعْفَائِكُمْ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

37 – Мусъаб ибн Саъд⁶ ривоят қиласиди: “Саъд ўзини бошқалардан фазилатлироқ деб билди. Шунда Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Сизлар заифларингиз туфайли ғалаба қозонасизлар ва ризқланасизлар!” дедилар” (Имом Бухорий ривояти).

Бу ўринда “Саъд” деб тилга олинаётган киши Мусъаб ибн Саъдинг отаси Саъд ибн Абу Ваққос (Молик) ибн Вуҳайд ибн Абдуманоф ибн Зухро ибн Килоб ибн Мурра ибн Каъб Абу Исҳоқ ал-Қуроший аз-Зухрий розийаллоҳу анҳудир. У машҳур саҳоба, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳаётликлари чогида жаннатий экани хабар қилинган ўн кишидан биридир. Саъд ибн Абу Ваққос Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга илк имон келтирган зотлардан ҳисобланади. У барча ғазотлардан қатнашган. Мазкур саҳобий

⁶ Ҳадис ровийси Мусъаб ибн Саъд ибн Абу Ваққос Абу Зурора ал-Қуроший аз-Зухрий машҳур тобеъинлардандир. У Саъд ибн Абу Ваққоснинг ўғли, ишончли ҳадис ровийси саналади. “Сиҳоҳи сittat” соҳибларининг барчаси ундан ҳадис ривоят қилишган.

жуда жасур ва паҳлавон киши эди. Айниңса, камон отища жуда моҳир бўлиб, унинг уста камончи экани кўплаб жангларда мўминларга қўл келган.

Ривоятда айтилишича, Саъд ибн Абу Ваққос шижоатли ва кучли бўлгани сабаб ўзини бошқалардан устун деб билган. Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам унинг бу фикридан хабар топиб, таълим ва одоб бериш мақсадида: “**Сизлар заифларингиз туфайли ғалаба қозонасизлар ва ризқланасизлар!**” дедилар.

Бу ўринда “заиф” деганда мусулмонлар орасидаги болалар, қариялар, аёллар, bemорлар, ногиронлар, бечораҳол кишилар ва мискинлар назарда тутилмоқда.

Яъни: эй Саъд, ўзингни бошқалардан устунман, деб ўйлама! Сен ва бошқа паҳдовон жангчилар иштирок этган газотлардаги ғалабаларга фақат сизлар сабабчи бўлганингиз йўқ. Балки мана шу тоифа вакилларининг дуолари ва ихлос билан қилган ибодатлари туфайли Аллоҳ сизларга душман устидан нусрат беради ва ризқингизни етказади.

Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бу билан Саъдга камтар бўлиш ва ўзини катта олмаслик лозимлигини таълим бермоқдалар.

Ибн Баттол айтади: “Заифлар дуода ихлосли, қалблари дунё ҳою ҳаваслари ва зийнатларидан узоқ бўлгани учун ибодатда хушуъли бўладилар. Шу туфайли Аллоҳ уларнинг дуою ибодатлари сабабидан мусулмонларга нусрат ва ризқ беради”.

٣٨ – وَعَنْ أَبِي الدُّرْدَاءِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: إِنْعُوْنِي الْمُضْعَفَاءَ فَإِنَّمَا تُرْزَقُونَ وَنُنْصَرُونَ بِضُعْفَائِكُمْ. رَوَاهُ أَبُو دَاؤْدَ وَالترْمِذِيُّ وَالنَّسَائِيُّ وَأَحْمَدُ وَأَبْنُ حِبَّانَ وَالْحَاكِمُ وَصَحَّحَهُ الشَّيْخُ الْأَلْبَانِيُّ.

38 – Абу Дардо розийаллоҳу анҳу ривоят қиласи: “Мен Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг: “**Мени(нг розилигим)ни заифларга яхшилик қилиш билан талаб**

этинглар! Зеро, сизлар заифларингиз туфайли ризқланасиз ва нусратга эришасизлар”, деганларини эшиштганман” (Абу Довуд, Термизий, Насойй, Аҳмад, Ибн Ҳиббон ва Ҳоким ривояти. Шайх Албоний уибу ҳадисни саҳих, деган).

Имом Насойй ривоят қилган ҳадисда: “Албатта Аллоҳ бу умматга заифларининг дуолари, намозлари ва ихлослари сабабли нусрат беради”, дейилган.

Расуллороҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам умматлари ичидаги мискин, бева-бечора ва камбағалларга яхшилик қилиш, уларни қаровсиз қолдирмасликни тайинлардилар. Бунда у зотнинг ўзлари бошқаларга чиройли ўрнак бўлар эдилар. Ушбу ҳадисда ҳам меҳрибон Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам умматларини заиф кишиларга яхшилик қилишга тарғиб қилмоқдалар:

“Мени(нг розилигим)ни заифларга яхшилик қилиш билан талаб этинглар!”

Яъни, розилигимни топиш ва мұҳаббатимга сазовор бўлиш учун менинг амримга бўйсуниб, мусулмон уммати ичидаги заиф ва камбағал кишиларга ёрдам беринглар. Зеро, сизлар кўлга киритаётган ғалаба ва ўлжалар, касб қилиб топаётган бойлик ва мол-дунё уларнинг дуолари шарофати билан қўлга киритилмоқда. Мол-давлатларингизда уларнинг ҳам ҳаққи бор. Шундай экан, ҳар бир ҳақдорга ўз ҳаққи ва улушини беринглар. Заифларга яхшилик қилиш менинг йўлим ва сизларга қилган насиҳатимдир.

٣٩ – وَعَنْ سَعْدِ بْنِ مَالِكَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ ، الرَّجُلُ يُكُونُ حَامِيَةً لِلنَّاسِ إِنَّمَا يُكُونُ سَهْمًا وَسَهْمٌ غَيْرِهِ سَوَاءً قَالَ: ثَكْلَتُكَ أُمْكَ يَا ابْنَ أَمْ سَعْدٍ وَهَلْ تُرْزَقُونَ إِلَّا بِضُعْفَائِكُمْ . رَوَاهُ أَحْمَدُ .

39 – Саъд ибн Молик ривоят қиласиди: “Мен: “Эй Расуллороҳ, агар бирон киши қавмнинг ҳимоячиси бўлса, уники билан бошқаларнинг улуши бир хил бўладими?” дедим. Шунда у зот: “Онанг сени йўқотиб қўйгур, эй Умму Саъднинг ўғли!

Сизлар заифларингиз шарофатидан ризқланасизлар ва галабага эришасизлар”, дедилар” (Имом Аҳмад ривояти).

Ҳадисда номи зикр қилинаётган Саъд ибн Молик юқорида маълумот бериб ўтилган Саъд ибн Абу Ваққос розийаллоҳу анҳу саналади. Саъд отасининг куняси Абу Ваққос, асл исми Моликдир.

Айтиб ўтганимиздек, Саъд ибн Абу Ваққос мард ва жасур кишилардан эди. Ғазотларда ўлжа тушганида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам уни мусулмонлар ўртасида тенг ва адолатли тақсим қиласр эдилар. Заиф ва кучсиз, курашда унча фаол иштирок этмаган кишилар ҳам ўлжадан бенасиб қолмасдилар. Шу нарсани мулоҳаза қилиб, Саъд ибн Молик: “**Эй Расулуллоҳ, агар бирон киши қавмнинг ҳимоячиси бўлса, уники билан бошқаларнинг улуси бир хил бўладими?**” деди.

Яъни, агар бир киши қавмнинг ҳимоячиси бўлса ёки жангда асосий оғирликни зиммасига олиб, галаба қозониша мухим ўрин тутса, унинг ҳам, урушда қатнашмаган ёки қисман қатнашганларнинг ҳам оладиган ўлжаси бир хил бўладими? Жасур ва мард кишиларга ўлжадан кўпроқ ажратилса бўлмайдими?

Унинг бу саволини эшитган Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам таажжуб билан:

“Онанг сени йўқотиб қўйгур, эй Умму Саъднинг ўғли! Сизлар заифларингиз шарофатидан ризқланасизлар ва галабага эришасизлар”, дедилар.

Шофеъийлар ушбу ҳадисни далил қилиб: “Истисқо (Аллоҳдан ёмғир сўраб дуо қилиш ва намоз ўқиш) да кексалар ва ёш болаларнинг бўлиши мандубдир”, деганлар.

Кўриб ўтганимиздек, юқорида келтирилган ҳадисларнинг асосий матни бир хил. Аммо уларнинг нақл қилинишига турли ҳолатлар сабаб бўлган. Бундан келиб чиқадики, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам мусулмонларни ўзаро ёрдам

бериш, заифларни қўллаб-қувватлаш ва уларни қаровсиз қолдирмасликка доимий тарзда даъват қилиб келганлар.

Ушбу ҳадис бошқа тузумларда мавжуд бўлган “Ишлаган тишлайди, ишламаган тишламайди” деган мантиқсиз қарашнинг Ислом учун мутлақо бегона эканига далолат қиласди. Ислом бошқа дин ва жамиятлардан фарқли ўлароқ заиф ва камбағал кишиларни қаровсиз қолдириб қўймайди. Балки уларга яхшилик қилишга тарғиб қиласди. Бу эса ўша жамиятнинг тинч-тотув бўлиши ва гуллаб-яшнаши, яхшилик қилган бандаларнинг эса Аллоҳ даргоҳида мартабалари юксалишига сабаб бўлади.

“Субҳаналлоҳи ва биҳамдиҳ”ни кўп айтиш

٤٠ - عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنْ نُوحًا عَلَيْهِ السَّلَامُ لَمَّا حَضَرَتُهُ الْوَفَاءُ دَعَا أَبْنَيْهِ فَقَالَ: إِنِّي قَاصِرٌ عَلَيْكُمَا الْوَصِيَّةَ أَمْرُكُمَا بِأَنْتُمْ وَأَنْهَا كُمَا عَنْ أَنْتُمْ أَنْهَا كُمَا عَنِ الشَّرِكِ وَالْكَبِيرِ وَأَمْرُكُمَا بِلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ فَإِنَّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا فِيهِمَا لَوْ وُضِعَتْ فِي كُفَّةِ الْمِيزَانِ وَوُضِعَتْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ فِي الْكُفَّةِ الْأُخْرَى كَانَتْ أَرْجَحَ وَلَوْ أَنَّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا حَلْقَةً فَوُضِعَتْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ عَلَيْهَا لَفَصَمَتْهَا أَوْ لَقَصَمَتْهَا وَأَمْرُكُمَا بِسُبْحَانِ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ فَإِنَّهَا صَلَةٌ كُلُّ شَيْءٍ وَبِهَا يُرْزَقُ كُلُّ شَيْءٍ. رَوَاهُ أَحْمَدُ وَفِي رِوَايَةِ أَلْأَحْمَدِ قَالَ: وَبِهَا يُرْزَقُ الْخَلْقُ.

40 – Абдуллоҳ ибн Амр розийаллоҳу анҳу ривоят қилишича, Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай деганлар: **Нуҳ алайҳиссаломнинг вафоти яқиналашгач, икки ўғлини чақириб деди:** “Мен иккингизга васият қилмоқчиман. Мен сизларни икки нарсага буюраман ва икки нарсадан қайтарман. Сизларни ширк ва кибрдан қайтарараман ҳамда “Лаа илаҳа иллаллоҳ”га буюраман. Зеро, осмонлар, Ер ва ундаги бор нарсалар тарозининг бир палласига ҳамда “Лаа илаҳа иллаллоҳ” бошқа бир паллага қўйилса, албатта

у оғир келади. Агар осмонлар ва Ер бир ҳалқа бўлиб, унга “Лаа илаҳа иллаллоҳ” қўйилса, уни узиб юборади. Мен сизларни “Субҳаналлоҳи ва биҳамдиҳ” (ни кўп айтиш) га буюраман. Зеро, у барча нарсанинг “салот”идир ва у билан барча нарса ризқлантирилади” (Имом Аҳмад ривояти. Имом Аҳмад томонидан қилинган бошقا ривоятда: “У билан (Аллоҳнинг) маҳлуқотлари ризқлантирилади”, дейилган).

Ушбу ривоятда Нуҳ алайҳиссаломнинг ўлимни яқинлашганда ўғилларига қилган насиҳатида уларни икки нарса – “Лаа илаҳа иллаллоҳ” ва “Субҳаналлоҳ” калималарини кўп айтишга буюриб, ширк ва кибрдан қайтарди. Ҳадисда ҳар иккала зикрнинг фазилати нечоғли улуғ экани айтилмоқда. Жумладан, “Субҳаналлоҳи ва биҳамдиҳ” калимаси инсонлардан ташқари барча маҳлуқотлар зикри бўлиб, у туфайли маҳлуқотлар ризқлантирилиши таъкидланмоқда. Демак, банда юргандага ҳам, турганда ҳам, бирон иш билан машғул бўлганда ҳам ушбу зикрни доимо тақрорлаб юрса, унинг ризқи келиши осонлашиб, барака ёғилар экан.

Ушбу ҳадисдан олинадиган фойдалар:

1. Нуҳ алайҳиссаломнинг вафоти яқинлашганида икки ўғлига насиҳат қилиб, уларни ширк ва кибрдан қайтаргани.
2. Ширк ва кибр жамики гуноҳ ва ёмонликларнинг боши экани.
3. Нуҳ алайҳиссалом икки ўғлига “лаа илаҳа иллаллоҳ” ва “субҳаналлоҳи ва биҳамдиҳ” калималарини кўп айтишни амр қилгани.
4. “Лаа илаҳа иллаллоҳ” калимасининг савоби Ер, осмон ҳамда улардаги бор нарсалардан ҳам оғир экани.
5. “Субҳаналлоҳи ва биҳамдиҳ” калимаси барча мавжудотнинг зикри бўлиб, ана шу туфайли барча маҳлуқотлар ризқланиши.

Истиғфорни кўпайтириш

Қуръони каримнинг бир неча оятлари ва ҳадиси шарифларда истиғфор айтиш Аллоҳ таолонинг фазли билан ризқнинг кенгайишига сабаб бўлиши айтилган.

Куръони каримда Ҳуд алайҳиссаломнинг қавмига қарата шундай хитоб қилгани келтирилади:

“Эй қавмим, Парвардигорингиздан мағфират сўрангиз, сўнг Унга тавба қилингиз. Шунда У Зот устингизга осмондан ёмғир қўйдиради ва куч-қувватларингизга яна куч-қувват қўшади” (Ҳуд, 52).

Яъни: эй қавмим, Раббингиз Аллоҳга ширк амаллар ва қилган гуноҳларингиз учун истифор айтинглар. У Зотга ихлос билан тавба қилинглар. Шунда Аллоҳ сизларнинг ризқингизни кенг, ишларингизни осон ва хотирингизни жам қиласди. Истифорда событ бўлиш устларингизга раҳмат ёмгирининг тинимсиз ёғилишига сабаб бўлади. Шу сабабдан куч-қувватларингизга янада куч-қувват қўшилиб, бойликларингиз зиёда бўлади.

Заҳҳок айтади: “Од қавмида уч йил кетма-кет қурғоқчилик бўлгач, Ҳуд алайҳиссалом уларга: “Эй қавмим, Парвардигорингиздан мағфират сўрангиз, сўнг Унга тавба қилингиз. Шунда У Зот устингизга осмондан ёмғир ёғдириб, куч-қувватларингизга яна куч-қувват қўшади”, деди” (Ибн Асокир ривояти).

Мужоҳид “қувватларингизга қувват қўшади” оятини “фарзандларингизни янада кўпайтиради” деб тафсир қилган (Ибн Жарир, Ибн Мунзир, Ибн Абу Ҳотим ва Ибн Абу Шайба ривояти).

Бундан келиб чиқадики, кўп истифор айтиш ризқ келиши осонлашиши, мушкилот ва муаммолар ҳал бўлиб, барака келишига сабаб бўлар экан.

Куръони каримнинг бошқа сурасида Нуҳ алайҳиссалом тилидан шундай дейилади:

“Ва мен: “Парвардигорингиздан мағфират сўранглар, албатта У ўта Мағфиратли бўлган Зотдир. (Шунда) У Зот устларингизга осмондан ёмғир қўйдиради ва сизларга мол-дунё, бола-чақа билан мадад беради ҳамда сизларга бوغу бўстонлар (ато) қиласди ва сизларга оқар дарёлар (ато) қиласди”, дедим” (Нуҳ, 10-12).

Яъни, Нуҳ алайҳиссалом қавмига деди: эй қавмим, сизлар Раббингиз Аллоҳга гуноҳдарингиз учун истиғфор айтинглар ва У Зотга ихлос билан тавба қилинглар. Шунда Аллоҳ устларингизга баракали ёмғир ёғдиради, бойлик ва фарзандларингизни кўпайтиради, анвойи мевалар берувчи боғу бўстонлар, ўсимлик ва дараҳтларни ундирадиган оқар дарёларни пайдо қиласди. Бу эса, яхшилик, файз ва барака кўпайишига омил бўлади.

Ибн Касир тафсирида айтади: “Яъни, агар сизлар Аллоҳга ҳақиқий тавба қилассангиз, истиғфор айтсангиз ва У Зотга итоат этсангиз, ризқингиз кўпаяди. Аллоҳ осмоннинг баракасидан устингизга ёмғир ёғдиради. Ернинг баракасидан турли набототларни ундириб чиқаради. Сизларга кўп фарзанд ва бойиклар ато қиласди. Шунингдек, Аллоҳ сизларга турли мевалари пишадиган ва ўртасидан дарёлар оқиб турувчи гўзал боғлар ато қиласди”.

Қавм дунё ҳаётига қаттиқ ёпишиб, мол-дунё ва фарзандларни жуда яхши кўтарар эди. Шу сабаб Нуҳ алайҳиссалом уларни мана шу йўл билан имонга ва Аллоҳга итоат этишга чақирмоқда.

Айтилишича, узоқ ийллар давомида қилинган даъватларни қабул этмай, ўзларига юборилган пайғамбарларни ёлғонга чиқаришгач, Аллоҳ таоло Нуҳ алайҳиссалом қавмига қургоқчилик юбориб, аёлларини тугмас қилиб қўяди. Шундан сўнг, агар имон келтирсалар, Аллоҳ уларга яна фаровонлик ато қилиб, бошларидағи оғир кунларни кетказиши маълум қилинади.

Ҳасан Басрий раҳматуллоҳи алайҳининг олдига бир киши қургоқчиликдан шикоят қилиб келганида, у зот унга: “Истиғфор айтгин!” деб маслаҳат берди. Бошқа одам келиб камбағаллик, яна бошқаси фарзандлари камлиги, тўртингчиси эса, унумсиз еридан шикоят қилиб келганида, Ҳасан Басрий барчаларини кўп истиғфор айтишга буюрди. Шунда Робийъ

ибн Субайҳ: “Сизнинг олдингизга турли тоифага мансуб одамлар келиб, ҳар хил масалада шикоят қилишган бўлсаларда, ҳаммаларини истиғфор айтишга буюрдингиз. Бунинг сабаби нима?” деб сўради. Унинг саволига жавоб сифатида Ҳасан Басрий раҳматуллоҳи алайҳ юқоридаги оятни ўқиб берган экан (“Тағсийрул қуртубий”, “Тағсийрун насафий”, “Тағсийрул қашиоғ”).

“Тағсийрун Насафий” китобида: “Истиғфор Аллоҳнинг мағфират қилишини сўрашдир. Агар истиғфор айтувчи коғир бўлса, куфрдан истиғфор айтади. Агар истиғфор айтувчи осий мўмин бўлса, гуноҳларидан истиғфор айтади”, дейилган.

Имом Қуртубий: “Ушбу ва Ҳуд сурасидаги ояtlар истиғфор ризқ келиши ва кўп ёмғир ёғишига сабаб эканига далолат қиласди”, деган.

٤١ - وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ أَكْثَرَ مِنْ الْإِسْتَغْفَارِ جَعَلَ اللَّهُ لَهُ مِنْ كُلِّ هُمَّ فَرَحًا وَمِنْ كُلِّ ضَيْقٍ مَخْرَجًا وَرَزْقًا مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَأَحْمَدُ وَالطَّبَرَانِيُّ وَالنَّسَائِيُّ فِي السُّنَّةِ الْكُبِيرِيِّ وَالْحَادِيْمِ فِي الْمُسْتَدْرِكِ عَلَى الصَّحِيْحَيْنِ وَفِي رِوَايَةِ قَالَ: مَنْ لَرَمَ الْإِسْتَغْفَارَ.

41 – Абдуллоҳ ибн Аббос розийаллоҳу анҳу айтади:
Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам дедилар: “**Кимки истиғфор** (айтиш)ни **кўпайтирса**, Аллоҳ у (банда) учун ҳар қандай **ғам-ташвиш ва танглиқдан чиқиши йўли** (пайдо) қилиб, уни ўйламаган **томонидан ризқлантиради**” (Абу Довуд, Аҳмад, Табароний, Насоий “Сунанул кубро”да, Ҳоким “Мустадрак”да ривоят қилган. Боиша ривоятда: “Ким ўзига (кўп) истиғфор (айтиш)ни лозим тутмса...” дейилган⁷).

⁷ Батъзи муҳаддислар ровийлар силсиласидаги биргина Ҳакам ибн Мусъаб туфайли ушбу ҳадис санадини заиф, дейдилар. Жумладан, шайх Албоний шундай фикрни билдирган. Аммо имом Ҳоким ва Шайх Аҳмад Муҳаммад Шокир ушбу ҳадиснинг санадини саҳих, дейишган.

Ҳадисда айтилишича, қайси бир банда ихлос билан күп истиғфор айтса, Аллоҳ таоло уни ғам-ташвиш ва муаммолардан халос этади. Юмушларини осон қилиб, у бандани ўзи кутмаган, хаёлига келтирмаган томонидан ҳалол йўл билан ризқлантиради.

Мўмин банда бирон бир сабабсиз ўз-ўзидан муаммо ва қийинчиликка дуч келмайди. Бунинг асосан иккита сабаби бор. Биринчиси, Аллоҳ қайси бир бандани яхши кўрса, уни бирон мусибат билан синайди. Бу синовни чиройли сабр билан енгиги ўтган банданинг гуноҳлари кечирилади, имони зиёда бўлади, қалби покланади ва Аллоҳ наздидаги даражаси кўтарилади.

Мўмин кишининг мусибатга учрашининг иккинчи сабаби эса, гуноҳ-маъсиятдир. Маъсиятга қўй урган мўминнинг гуноҳи кечирилиши учун Аллоҳ унга раҳм қиласи. Мана шу дунёнинг ўзида жазосини олиб, покланиши учун унга дара, машаққат ва ғам-ташвиш бериб синайди. Иккала ҳолатда ҳам мўмин банда чиройли сабр қилиши, Аллоҳ таолога истиғфорни кўпайтириши, У зотдан гуноҳларини авф этишини сўраши лозим. Шунда банда мешакқатлардан фориғ бўлиб, ажрасавобга эришади ва ўзи ўйламаган тарафдан келадиган ризқга сазовор бўлади.

Юқоридаги ояти карималарнинг бирида (Талоқ сурасининг 2-Зоятлари) Аллоҳ таолога тақво қилган бандалар ўзлари ўйламаган тарафларидан ризқланишлари маълум қилинса, ушбу ҳадисда Аллоҳга ихлос билан истиғфор айтган бандаларнинг ризқлари кутилмаган жойдан етказилиши билдирилмоқда. Бу эса чин қалбдан Аллоҳга истиғфор айтиш тақводорлик белгиси эканини англатади.

٤٢ - قَالَ جَعْفَرٌ: أَخْبَرَنِي أَنِي عَنْ جَدِّي أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَنْ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ بِنِعْمَةٍ فَلَيُحَمِّدْ اللَّهَ وَمَنْ اسْتَبْطَأَ الرِّزْقَ فَلَيُسْتَغْفِرْ اللَّهَ وَمَنْ حَرَبَهُ أَمْرٌ فَلَيُقْلِلُ: لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ. رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ فِي شُعْبِ الْإِيمَانِ.

42 – Жаъфар айтади: Менга отам бобомдан Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг шундай деганларини ривоят қилган: “**Кимга Аллоҳ бир неъмат берса, бас, Аллоҳга ҳамд айтсин!** Кимнинг ризқи кечикса, бас, Аллоҳга истиғфор айтсин! Кимнинг бошига бирон кулфат тушса, бас: “**Лаа ҳавла ва лаа қуввата иллаа биллаҳ**” десин!” (Байҳақий “Шуъабул иймон”да ривоят қилган).

Ушбу ҳадисда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам мўминларни дунё ҳаётига оид уч муҳим ишлардан хабардор қилмоқдалар. Банда бирон неъматга эришганда, ризқининг келиши кечикканда ва бирон мусибатга учраганда қандай йўл тутиш лозимлигини таълим бермоқдалар.

“Кимга Аллоҳ бир неъмат берса, бас, Аллоҳга ҳамд айтсин!”

Қайси бир банда Аллоҳнинг неъматига эришса, неъматни бергани учун Аллоҳга ҳамду сано айтсин. Шунда у неъматнинг ҳаққини адо қилган, куфрони неъматдан сақланган ва ўша неъматнинг кўпайиши ва давомли бўлишини таъминлайдиган ишни қилган бўлади.

Суҳайб ибн Синон розийаллоҳу анҳу Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қиласи: “Мўминнинг иши қизиқ. Унинг ҳар бир иши хайрлидир. Бу нарса фақат мўминга хосдир. Агар унга хурсандчилик етса, бунга шукр қиласи. Бу унинг учун яхшидир. Агар унга бирон мусибат етса, унга сабр қиласи. Бу ҳам унинг учун яхшидир” (Имом Муслим ривояти).

Ушбу ҳадисда мўминларни Аллоҳга ҳар доим ҳамд айтиб юришга ажойиб суратда тарғиб қилинмоқда: “**Кимга Аллоҳ бир неъмат берса, бас, Аллоҳга ҳамд айтсин!**” Бир ўйлаб кўрайлик, қайси бир банда Аллоҳнинг неъматига сазовор бўлмаган?! Қайси бир банда ҳар куни, ҳар соат, ҳар бир дақиқа ва сонияда Аллоҳнинг неъматларидан фойдаланмайди?!

Биз неъмат деганда, кўпроқ кўп миқдорда моддий бойлик, юқори мансаб ёки шу каби катта нарсаларни тушунадиган

бўлиб қолганмиз. Аслида бу ҳаётга келишу, имонга мушарраф бўлиш, ер, сув, ҳаво, бадан ва тўрт мучамиз бутлиги – ҳамма-ҳаммаси Аллоҳнинг неъматлари саналади. Ким буни инкор қила олади?! Демак, мўминлар берган неъматлари учун доимо Аллоҳ таолога ҳамд айтиши ва ўша неъматларни У Зот рози бўладиган тарзда ишлатиши лозим.

“Кимнинг ризқи кечикса, бас, Аллоҳга истифор айтсин!”

Қайси бир банданинг ризқида танглик пайдо бўлса, ризқининг келиши маълум сабабларга кўра кечикса, у банда Аллоҳ таолога ихлос билан кўп истифор айтсин. Шунда Аллоҳ уни машаққатлардан чиқариб, ўзи ўйламаган тарафдан ризқлантиради.

“Кимнинг бошига бирон кулфат тушса, бас: “Лаа ҳавла ва лаа қуввата иллаа биллаҳ” десин!”

Қайси бир банда мусибатга учраса, иши оғирлашса, машаққатлар гирдобига тушиб қолса, “лаа ҳавла ва лаа қуввата иллаа биллаҳ” калимасини кўп айтсин. Шунда Аллоҳ унга енгиллик беради.

Мазкур калима “Аллоҳдан ўзгода куч ва қувват йўқдир” маъносини англатади. Ушбу ҳадисга мувофиқ ушбу калиманинг маъносини қўйидагича ифодалаш мумкин: “Эй Аллоҳим, Сендан ўзга куч ва қувват эгаси йўқдир. Сен барча нарсага Қодирсан. Менинг бошимга тушган ғам-андуҳлар ва муаммоларни кетказиш, уларни даф қилишга ҳам Қодирсан. Эй Аллоҳим, мени қийинчиликлардан қутқар, нажот бер. Мен фақат Ўзингдангина мадад сўрайман!”

Ушбу калималар банданинг мусибатлари енгиллашишига сабаб эканини ҳаётий воқеа мисолида кўриб ўтамиш. Ибн Аббос розийаллоҳу анху ривоят қиласи: “Авф ибн Молик ал-Ашжаъий келиб: “Эй Расулуллоҳ, душманлар ўғлимни асир олишди. Онаси эса ўзини қўярга жой тополмаяпти!” деди. Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Сен билан хотинингга “Лаа ҳавла ва лаа қуввата иллаа биллаҳ” ни

күп айтишларингни буюраман”, дедилар. У иккиси мазкур калималарни кўп айтишди. Натижада ўгли асириликдан қутулди. Устига-устак отасининг олдига бир тўда қўйларни ҳайдаб келди” (*Ибн Мардавайҳ ривояти*).

“Лаа ҳавла ва лаа қуввата иллаҳ биллаҳ”ни кўп айтиш

٤٣ – عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ: مَنْ أَبْيَسَ اللَّهُ نِعْمَةً فَلَيُكْثِرْ مِنَ الْحَمْدِ لِلَّهِ وَمَنْ كَثَرَتْ ذُنُوبُهُ فَلَيُسْتَغْفِرِ اللَّهُ وَمَنْ أَبْطَأَ رِزْقَهُ فَلَيُكْثِرْ مِنْ قَوْلٍ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ. رَوَاهُ الطَّبَرَانِيُّ فِي الْكَبِيرِ.

43 – Абу Хурайра розийаллоҳу анҳу Расууллоҳ солламлоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қиласи: “Аллоҳ кимга бир неъмат берган бўлса, бас, Аллоҳга ҳамд айтишни кўпайтирсин! Кимнинг гуноҳлари кўпайиб кетса, Аллоҳга истиғфор айтсин! Кимнинг ризқи кечикса, бас, “лаа ҳавла ва лаа қуввата иллаҳ биллаҳ”ни кўп айтсин!” (*Имом Табароний “Кабийр”да ривоят қилган*).

Ушбу ҳадис ўзидан олдинги ривоятга ўхшаб кетади. Фақат буниси бошқача сийгада келтирилган.

“Аллоҳ кимга бир неъмат берган бўлса, бас, Аллоҳга ҳамд айтишни кўпайтирсин!”

Юқоридаги ҳадисда “кимга Аллоҳ бир неъмат берса, бас, Аллоҳга ҳамд айтишни кўпайтирсин!” дейилган бўлса, бунисида эса “ҳамд айтишни кўпайтирсин!” дейилмоқда. Демак, ҳамд айтишдан мурод, бирон неъматга эришгач, кўп бора Аллоҳга ҳамд, мақтов ва санолар айтиш экан.

“Кимнинг гуноҳлари кўпайиб кетса, Аллоҳга истиғфор айтсин!”

Чунки истиғфор айтиш гуноҳларнинг ювилишига сабаб бўлади.

Одатда, қалби пок инсон ожизлик қилиб, бирон гуноҳ иш қиласа, ўзини ноқулай ҳис қила бошлиайди. Сабаби унинг қалби

қорайған бўлади. Ривоятларнинг бирида истигфор айтиш қалбни чароғон қилиши айтилган. Шу сабаб ҳам, гуноҳ қилган банда айбини тан олиб, Аллоҳга истигфор айтади ва У Зотдан гуноҳларини кечиришини сўраб дуо қиласди.

“Кимнинг ризқи кечикса, бас, “лаа ҳавла ва лаа қуввата иллаа биллаҳ”ни кўп айтсин!”

Юқорида келган ҳадиси шарифда “кимнинг бошига бирон кулфат тушса, бас, “лаа ҳавла ва лаа қуввата иллаа биллаҳ” десин!” дейилган эди. Бу ривоятда банданинг ризқи кечикканда, унга мазкур калималарни кўп айтиш тавсия қилинмоқда. Бундан холоса қилиб айтиш мумкинки, банда бирон мусибатга йўлиқиб, қийин аҳволга тушиб қолганда, хусусан қарздор бўлиб қолганида, ризқининг келиш муддати кечикиб, моддий ҳолати оғирлашганида, “лаа ҳавла ва лаа қуввата иллаа биллаҳ” калимасини кўп такрорласа, Аллоҳ унга нажот беради ҳамда уни турли хил қийинчилик ва ташвишлардан халос этади.

Бойлик ва кенг ризқ сўраб дуо қилиш

Бу ерда “бойлик” деганда ўзгаларга муҳтож ва қарам бўлиб қолмаслик назарда тутилади. “Кенг ризқ” эса фаровон ва осоиишта ҳаётни англатади.

٤ - اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ عِلْمًا نَافِعًا وَرِزْقًا وَاسِعًا وَعَمَلاً مُتَقَبِّلًا.

44 – “Эй Аллоҳим, мен Сендан манфаат берадиган илм, кенг ризқ ва қабул қилинадиган амални сўрайман!” (Имом Аҳмад Умму Салама розийаллоҳу анҳодан ривоят қилган).

Одатда бомдод намозининг икки ракъат фарзидан сўнг Расууллороҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ушбу дуони ўқир эдилар. Унда ҳар бир мўмин учун муҳим бўлган қуйидаги нарсалар сўралади:

“Манфаат берадиган илм”. Бундай илм ўз соҳибига дунё ва охиратда мислсиз фойда беради. Уни хорлик ва залолатдан

олиб чиқиб, Аллоҳнинг розилигига мұяссар этади. Манфаат берадиган илмларнинг энг аввалида, шубҳасиз, шаръий илмлар туради.

“Кенг ризқ” банданинг ризқи кенг ва баракали, умри фаровон ва осуда, касб-кори ҳалолдан бўлишидир.

“Қабул қилинадиган амал” риё, сумъа, кибр ва шу каби иллатларсиз бажариладиган амалдир. Бу ерда қалб поклиги, ният холислиги, ихлос ҳамда хушуъ сўралмоқда. Зеро, амалларнинг қабул қилинишида ушбу санаб ўтилган сифатлар ўта муҳимдир.

Дуонинг маъноси қўйидагича: эй Аллоҳим, мен Сендан дунё ва охиратда манфаат берадиган илм, дунёда кенг ризқ, мазмунли ҳаёт ва осуда умр, қолаверса, қалбимни риё, сумъа, ўз нафсидан ажабланиш каби разил иллатлардан поклаб, амалларим холис бўлиши ва даргоҳингда бенуқсон қабул қилишингни сўрайман!

٤٥ - اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْهُدَى وَالثُّقَى وَالْعَفَافَ وَالْغَيْرَى .

45 – “Эй Аллоҳим, мен Сендан ҳидоят, тақво, ифрат ва бойлик сўрайман!” (Ином Муслим, Термизий ва Ибн Можа Абдуллоҳ ибн Масъуд розийаллоҳу анҳудан ривоят қилишган).

Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам бу ерда тўртта муҳим нарсани дуо қилиб сўрамоқдалар. Уларнинг жуда аҳамиятли эканидан у зот муттасил тарзда мазкур дуони ўқиб юрар эдилар.

“Ҳидоят” Аллоҳ таолонинг йўлида бардавом бўлишидир. Банда Аллоҳнинг ҳидоятига ноил бўлганидан кейин яна ҳидоят сўраши унинг ўша ҳидоятда давомий – событқадам бўлиши, имондан бенасиб қолмаслиги, ҳидоят ва имоннинг зиёда бўлишини сўраши каби маъноларни англатади. Мўмин кишиларга қаратса: “Имон келтиринглар!” деганда ҳам Аллоҳ таолога ҳақиқий имон келтиринглар ва имонларингизда событқадам бўлинглар, деган маъно ирода қилинади.

“Тақво” Аллоҳ таоло ҳаром қилган нарсалардан ўзини сақлаб юришдир. Бу хоҳ моддий, хоҳ маънавий нарса бўлишининг фарқи йўқ. Кўпчилик “тақво” деганда асосан ҳалол луқма ейишни тушунади. Тўғри, луқманинг ҳалол ва покиза бўлиши тақводорликнинг боши. Аммо бундан ташқари гийбат-туҳмат, ёлғондан сақданиш, тилни беҳуда сўзлардан тийиш, кўзни номаҳрамлардан сақлаш ва шу каби нарсалар ҳам борки, буларнинг ҳаммаси тақво доирасига киради. Демак, тақво умумий ва кенг тушунча. Тақво сифатига эга бўлиш ҳам Аллоҳ таолонинг ёрдами ва тавфиқи билан бўлади. Шу сабаб Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам ўз дуоларида тақвони сўрар эдилар.

“Иффат” сўзи тилимизда “қалб поклиги; ор-номус, ҳаё” каби маъноларни ифодалайди. Аммо аслида бу сўз арабча бўлиб, “ҳаром сўз ва амаллардан сақланиш; баъзи мубоҳ ишлардан тийилиш” мазмунига эга.

“Бойлик” сўзи аслиятда “гинаа” деб келтирилган бўлиб, у “бойлик, одамлардан беҳожат бўлиш, таъма қилмаслик; қалб бойлиги – қаноат” каби маъноларни англатади.

Ушбу ҳадисда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам биз умматларига қай йўсинда дуо қилиш лозимлигини таълим бермоқдалар. У зот соллаллоҳу алайҳи ва саллам дуони аввал ҳидоят – имондан бошлаб, кейин тақвони сўрардилар. Демак, банда имонга мушарраф бўлганидан кейин ҳақиқий мўмин бўлиши учун тақво билан сифатланиши лозим. Шундан сўнг тақвонинг асоси бўлган ҳаром нарсалардан сақланишни сўрардилар. Дуоларининг охирида эса, қаноат, таъмадан узоқда бўлиш ва қолаверса бойлик сўрардилар. Биз мана шу муборак дуодан андаза олиб, аввал имон ва тақво сўрашдан бошлаб, кейин дунёга хос нарсаларга ўтишимиз керак. Зоро, мўмин банда ўртacha ҳолда бўлиши керак. У дини учун дунёсини, дунёси учун

динини тарк қилмайды. Аммо барибир охиратни дунёдан устун қүяди. Бу нарса унинг дуосида ҳам ўз аксини топади.

٤٦ - اللَّهُمَّ أَصْلِحْ لِي دِينِي وَوَسِعْ عَلَيَّ فِي دَارِي وَبَارِكْ لِي فِي رِزْقِي.

46 – “Эй Аллоҳим, Ўзинг динимни ислоҳ қилгин! Ўзимда кенглиқни пайдо қилгин ва ризқимга барака бергин!” (Имом Аҳмад Абу Мусо розийаллоҳу анҳудан ривоят қилган).

Ушбу ривоятда келтирилган дуода ҳам аввал охиратга таалуқли нарса сўралиб, кейин дунёга тегишилисига ўтилмоқда.

Дуонинг маъноси: эй Аллоҳим, Ўзинг имонимни комил, қалбимни пок ва саломат қилгин. Амалларимни ихлос билан қилишимга тавфиқ бер. Баданим, нафсим ва хулқимда кенглиқни пайдо қилгин. Ўзинг менга берган ризқни баракали қил!

Юқорида ҳадисларда ворид бўлган бойлик ва кенг ризқ сўраладиган дуолардан баъзиларини келтирдик. Қуйида эса ўзга кишилардан дуо сўраш ва аҳли фазларнинг дуосини олиш яхши экани ҳақида бир ҳадиси шарифни келтирамиз.

٤٧ - وَعَنْ أُمٌّ سُلَيْمَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّهَا قَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَنْسٌ خَادِمُكَ ادْعُ اللَّهَ لَهُ قَالَ: اللَّهُمَّ أَكْثِرْ مَالَهُ وَوَلَدَهُ وَبَارِكْ لَهُ فِيمَا أَعْطَيْتَهُ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

47 – Умму Сулайм розийаллоҳу анҳодан ривоят қилинишича, у: “Эй Расулуллоҳ, Анас сизга хизмат қилмоқда, унинг ҳаққига дуо қилинг”, деганида, у зот: “Эй Аллоҳим, унинг моли ва болаларини кўпайтиргин ва Ўзинг ато этган (неъматларинг) да унга барака бергин!” дедилар (Имом Бухорий ривояти).

Умму Сулайм (Саҳла) бинти Милҳон ибн Холид ал-Ансорий розийаллоҳу анҳо машҳур саҳобия аёллардан, Анас ибн Молик розийаллоҳу анҳунинг онасиидир.

Онаси Анас ибн Моликни ёш пайтида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг оддиларига олиб бориб: “Эй Расулуллоҳ,

мана бу Анас, энди сизнинг хизматингизда бўлади. Унинг ҳаққига дуо қилинг”, деганида, Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам унинг мол-дунёси ва фарзандлари кўп бўлиши ва берилган неъматларига барака ато этишини сўраб, Аллоҳга дуо қилганлар.

Имом Бухорийнинг “Ал-адабул муфрад” китобида Анас розийаллоҳу анҳудан ривоят қилинишича, Умму Сулайм Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламга: “Анас сизнинг кичик хизматчингиз, унинг ҳаққига дуо қилмайсизми?” деганида, Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Эй Аллоҳим, унинг моли ва болаларини кўпайтиргин, умрини узун қилгин ва у(нинг гуноҳлари)ни мағфират этгин”, деб дуо қилганлар.

Натижада Анас ибн Молик розийаллоҳу анҳу беҳисоб бойлик ва фарзандларга эга бўлди. Саҳобалар ичида энг кўп фарзандли киши ҳам айнан Анас ибн Молик эди. Бу ҳақида Анас розийаллоҳу анҳунинг ўзи шундай ривоят қилади: “Аллоҳга қасамки, менинг бойлигим жуда кўпдир. Болаларим эса ўзларидан кўпайиб, ҳозирги кунда юз нафарга этишган” (*Имом Муслим ривояти*).

Муборак дуо шарофатидан Анас розийаллоҳу анҳунинг касб-корига ҳам барака бериб қўйилганди. Абул Олия Анас ҳақида шундай дейди: “Унинг бир боғи бўлиб, у иилига икки марта ҳосил берарди. У боғда бир райҳон бор эди. Ундан мушку анбарнинг ҳиди таралиб туради” (*Термизий ишончли ровийлардан ривоят қилган*).

Баъзи уламолар, ҳаққига кўп фарзанд сўраб дуо қилиш узоқ умр берилишини сўраш маъносини англатади, дейишган. Ҳақиқатан ҳам, аксарият манбаларда Анас ибн Моликнинг 107 ийл умр кўргани айтиб ўтилган.

Ушбу ҳадисда Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам қилган дуонинг сўзсиз ижобат бўлиши, Анас розийаллоҳу анҳунинг у зот ҳузурларида қанчалик мақомга эга экани, қолаверса, шукрини адо этиб бой бўлиш камбағалликдан

афзаллиги маълум бўлмоқда. Зеро, бойлик фақат ёмонлик ва фитнадангина иборат бўлганида, Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам Анас розийаллоҳу анҳунинг ҳаққига мол-давлат сўраб дуо қилмаган бўлардилар.

Ушбу ҳадисдан олинадиган фойдалар:

1. Тақводор зотлардан ўзининг ёки яқин кишиларининг ҳаққига дуо қилишини сўраш яхши экани.
2. Анас розийаллоҳу анҳунинг фазилат соҳиби экани.
3. Агар имон бўлса ва шукрини адо этса, бойлик ва фарзандларнинг кўп бўлиши зарар қилмаслиги.
4. Бойлик сўраб дуо қилиш жоизлиги.
5. Бойлик сўраб дуо қилгач, барака ва хотиржамликни ҳам қўшиб сўрашни унутмаслик.
6. Фазилат соҳиби ва тақводор зотлар хизматида бўлиш кишига мартаба ва даража келтириши.

Ушбу бобга хулоса қиласидан бўлсак, бойлик сўраб дуо қилиш банда ҳолатининг яхши томонга ўзгариши ва моддий аҳволининг яхшиланишига сабаб бўлади. Бироқ бойлик билан бирга унинг шукрини адо этиш ва баҳилликдан сақланишни ҳам сўрашимиз, бойлик фитнасига учрашдан паноҳ сўрашимиз лозим бўлади.

Камбағалликдан паноҳ сўраш

٤٨ — اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ النَّارِ وَمِنْ عَذَابِ النَّارِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ
الْقُبْرِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقُبْرِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْغَنِيِّ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ
الْفَقَرِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمُسِيحِ الدَّجَّالِ.

48 – “Эй Аллоҳим, мен Сендан жаҳаннам фитнаси ва азоби, қабр фитнаси ва азоби, бойлик фитнаси, камбағаллик фитнаси ҳамда масиҳ дажжол фитнасидан паноҳ беришингни сўрайман!” (Имом Бухорий ривояти).

“Фитна” сўзи лугатда “синаш, имтиҳон қилиш; азоблаш; адашиш; васваса” каби маъноларни англатади.

“Жаҳаннам фитнаси” Аллоҳ ҳаром қилган ишларни содир этиб, дўзахда азобланишдир.

“Қабр фитнаси” қабрда бўладиган турли қийинчилик ва машаққатлардир.

“Бойлик фитнаси” бойликнинг инсонни гурур, кибр, манманлик ва Аллоҳга итоатсизлик каби разил ишларга ундашидир.

“Камбагаллик фитнаси” қашшоқ ҳолатга тушиб, одамлар наздида хору зор бўлиш, ҳаммадан бирон нарса таъма қилиб, ўз ҳурматини оёқ ости қилиш ва қўли калталик сабабли турли хил ноқулай вазиятларга учрашдир.

“Масиҳ дажжол фитнаси” қиёмат қоим бўлишидан олдин, дажжол ер юзига чиққанида, бандаларни алдаб, эътиқодимонларидан қайтариши, уларни жаҳаннам сари чорлаши ва бошқа алдовларидан.

Демак, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам доимий суратда жаҳаннам азоби, қабр азоби, бойлик ва камбагаллик фитнаси, шунингдек, масиҳ дажжол фитнаси ва алдовларидан паноҳ сўраб дуо қиласар эканлар.

٤٩ — اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ زَوَالِ نِعْمَتِكَ وَتَحْوُلِ عَافِيَّتِكَ وَفُجَاءَةِ نِقْمَتِكَ
وَجَبِيعِ سَخَطِكَ.

49 – “Эй Аллоҳим, Сендан (берган) неъматинг завол топиши, оғиятинг (нотинчликка) алмашиниши, тўсатдан келувчи азобинг ва барча газабингдан паноҳ беришингни сўрайман!” (И мом Муслим, Абу Довуд ва имом Табароний “Авсат”да Абдуллоҳ ибн Умар розийаллоҳу анҳудан ривоят қилган).

Ушбу ҳадисда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бизларга ёмонликлардан қандай паноҳ сўраси кераклигини ўргатмоқдалар.

“Неъматинг завол топишидан...” Яъни, Ислом ва имон неъмати, менга берган бошқа кўплаб неъматларинг барҳам топиши ва улардан айрилишдан паноҳ сўрайман!

“Офиятинг алмашинишидан...” Яъни, соғлигим касаллик, тинчлигим нотинчлик, бойлигим камбағалликка алмашинишидан паноҳ сўрайман!

“Тўсатдан келувчи азобингдан...” Яъни, мен ожиз банданг гуноҳлар гирдобига тушиб қолиб, Сен томондан бирдан келувчи ғазабинг ва интиқомингга гирифтор бўлишдан паноҳ сўрайман!

“Ва барча азобингдан...” Яъни, Сенинг ғазабингни қўзгайдиган ишларни содир этиб, азобингга йўлиқишидан паноҳ сўрайман!

٥٠ - اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ الْجُوعِ فَإِنَّهُ بِشَّاصِ الْضَّحْجِيْعِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ
الْخِيَانَةِ فَإِنَّهَا بِسَبَبِ الْبِطَانَةِ.

50 – “Эй Аллоҳим, Ўзинг мени очлиқдан асрагин. Зеро, у ёмон ёстиқдошdir! Мени хиёнатдан асрагин. Зеро, у энг ёмон ботиний хислатdir” (Абу Довуд, Насоий, Ибн Можа, Ибн Ҳиббон “Саҳиҳ”да Абу Ҳурайра розийаллоҳу анҳудан ривоят қилган).

Ушбу ҳадисда банданинг танаси ва қалбига тегишли икки хил иллатдан паноҳ сўраш таълим берилмоқда.

“Эй Аллоҳим, Ўзинг мени очлиқдан асрагин. Зеро, у ёмон ёстиқдошdir!”

Эй Аллоҳим, ибодатлар ва Ўзингга итоат этишимга тўсқинлил қиласиган, касаллик ёки ўлимга сабаб бўлувчи очлиқдан сақдагин. Зеро, у энг ёмон ҳамроҳdir!

Ушбу ҳадисдан маълум бўладики, бирон нарсани ният қилмаган ҳолда оч юриш банданинг савоб қозонишига кифоя қилмайди. Балки бундай очлик унинг танасини заифлаштиради, мия фаолиятининг ёмонлашуви, унда қабиҳ фикр-хаёлларнинг пайдо бўлишига сабаб бўлади.

“Мени хиёнатдан асрагин. Зеро, у энг ёмон ботиний хислатдир”.

Хиёнат омонатнинг аксиdir. Омонатга хиёнат қилиш мунофиқлик аломатларидан биридир. Демак, хиёнат, алдов, ёлғон қалбга яширган энг ёмон иллат бўлиб, бу нарса уни жаҳаннам сари судрайди. Ҳар бир банда қалбини ақл ойнасида текшириб, хиёнатдан заррача асорат кўрса, уни бартараф қилиш, қалбида яширган хиёнат иллатини хулқни зийнатловчи омонат сифатига алмаштиришга ҳаракат қилиши лозим.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, банда тугён ва кибрга олиб бормайдиган бойлик, фаровон ҳаёт сўраши билан бирга, ибодатига халақит берадиган, имоний ва сиҳхий аҳволига салбий таъсир кўрсатадиган, ўзини эса хорлик ва таъмагирликка олиб борадиган камбағалликдан, ўта қашшоқликдан ҳам паноҳ сўраши керак.

Ҳар кечада Воқеа сурасини ўқиши

٥ - قَالَ الْحَافِظُ ابْنُ عَسَاكِرَ فِي تَرْجِمَةِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ: مَرْضٌ عَبْدُ اللَّهِ مَرْضُهُ الَّذِي تُوْفَى فِيهِ فَعَادَهُ عُثْمَانُ بْنُ عَفَانَ فَقَالَ: مَا تَشْتَكِي ، قَالَ: ذُنُوبِي ، قَالَ: فَمَا تَشْتَهِي ، قَالَ: رَحْمَةً رَبِّي ، قَالَ: أَلَا آمُرُ لَكَ بِطَيِّبِ ، قَالَ: الطَّيِّبُ أَمْرَضَنِي ، قَالَ: أَلَا آمُرُ لَكَ بِعَطَاءِ ، قَالَ: لَا حَاجَةَ لِي فِيهِ. قَالَ: يَكُونُ لِبَنَاتِكَ مِنْ بَعْدِكَ ، قَالَ: أَتَخْشَى عَلَى بَنَاتِي الْفَقْرَ ، إِنِّي أَمَرْتُ بَنَاتِي بِغَرْأَنَ كُلَّ لَيْلَةٍ سُورَةً الْوَاقِعَةِ ، إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: مَنْ فَرَأَ سُورَةً الْوَاقِعَةِ كُلَّ لَيْلَةٍ لَمْ تُصِبْهُ فَاقْهُ أَبَدًا .

51 – Ҳофиз ибн Асокир Абдуллоҳ ибн Масъуд ҳақида шундай ривоят қиласиди: “**Абдуллоҳ ибн Маъсүд вафот этиши арафасида бетоб бўлиб қолди. Усмон ибн Аффон унинг зиёратига келиб: “Нимадан шикоятинг бор?” деб сўради. Ибн Маъсүд: “Гуноҳларимдан”, деди. Усмон ибн**

Аффон: “Нимани хоҳдайсан?” деб сўради. Ибн Маъсуд: “Раббимнинг раҳматини”, деди. Усмон ибн Аффон: “Сенга табиб буюрайми?” деди. Ибн Маъсуд: “Табиб (яъни, Аллоҳ) мени бетоб қилди”, деб жавоб қилди. Усмон ибн Аффон: “У ҳолда сенга ҳадя буютирайми?” деб сўради. “Унга ҳожатим йўқ”, деди Ибн Маъсуд. Усмон ибн Аффон: “Сенда ҳожат бўлмаса, сендан кейин қизларингга қолади”, деди. Ибн Масъуд бунга жавобан: “Қизларимнинг камбағал бўлиб қолишларидан қўрқаяпсанми? Мен уларга ҳар кечада Воқеа сурасини ўқиши буюрганман. Чунки Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг: “Кимки ҳар кечада Воқеа сурасини ўқиса, зинҳор қашшоқликка учрамайди”, деганларини эшитганман”, деб жавоб берди”.

Машхур саҳоба Абдуллоҳ ибн Масъуд розийаллоҳу анҳу вафот этиш арафасида касалликка чалинган эди. Усмон ибн Аффон розийаллоҳу анҳу унинг зиёратига келиб, ҳол-аҳвол сўрагач, Абдуллоҳга қараб: “Нимадан шикоятинг бор?” Яъни, сени нима безовта қиласяпти, нимадан хавотирдасан, деб сўради. Ибн Масъуд унга гуноҳларидан қўрқиб турганини маълум қилди. Бу эса, Абдуллоҳ ибн Масъуд розийаллоҳу анҳунинг ўта тақводор, имонда пешқадам кишилардан бўлганини англатади. Айни пайтда у гуноҳлари туфайли Аллоҳнинг азобига гирифтор бўлишдан қўрқаётганини билдириди. Аксарият ҳолларда bemордан нима шикоятингиз бор, деб сўралса, у ерим оғрияпти, бу ерим оғрияпти, бу нарсани егим келяпти, у нарсани егим келяпти, деб кўп нарсаларни талаб қиласди. Аммо Абдуллоҳ ибн Масъуд розийаллоҳу анҳу дунёдан охиратни афзал кўрган ҳолда гуноҳларидан шикояти борлигини маълум қиласди.

Шикояти фақат гуноҳларидан эканини билган Усмон розийаллоҳу анҳу ундан: “**Нимани хоҳдайсан?**” деб сўради. Ибн Масъуднинг bemорлигини ҳисобга олиб, унинг нима хоҳлашини, нафси нимани истаётганини сўраган эди,

Абдуллоҳ: “Раббимнинг раҳматини”, деб жавоб берди. Яъни, Раббим Аллоҳнинг раҳматини, У Зот гуноҳларимни кечириб, жаннатига киритишини хоҳдайман.

Бундан маълум бўладики, Абдуллоҳ ибн Масъуд розийаллоҳу анҳу ўлими арафасида хавф ва ражо орасида бўлган – Аллоҳнинг раҳматидан умид қилиб, азобидан хавфда бўлган.

Усмон ибн Аффон розийаллоҳу анҳу: “Сенга табиб буюрайми?” деб сўраганида, Абдуллоҳ буни инкор қилиб, уни Аллоҳ таоло имтиҳон қилаётгани ва бунга чиройли сабр қилишини айтди.

Ҳамма таклифларини рад қилгач, Усмон розийаллоҳу анҳу Абдуллоҳ розийаллоҳу анҳуга: “**У ҳолда сенга ҳадя буюртирайми?**” Яъни, сенга совға олиб келишларини амр қилайми, деганида ҳам у: “**Унга ҳожатим йўқ**”, деди. Усмон ибн Аффон Абдуллоҳга, сенинг ҳожатинг бўлмаса ҳам, мен берган ҳадя ва совғалар қизларингга мулк бўлиб қолади, деганида, Абдуллоҳ ибн Масъуд: “**Қизларимнинг камбагал бўлиб қолишларидан қўрқаяпсанми? Мен уларга ҳар кечада Воқеа сурасини ўқиши буюрганман.** Чунки Расуллроҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг: “**Кимки ҳар кечада Воқеа сурасини ўқиса, зинҳор қашшоқликка учрамайди**”, деганларини эшитганман”, деб жавоб берди.

Демак, ҳар кечада Воқеа сурасини бошидан охиригача ихлос ва тадаббур билан ўқиш кишини турли хил мاشаққат, хусусан, қашшоқликдан сақланиши ва ризқи кенгайишига сабаб бўлар экан.

٥٢ — وَعَنْ ابْنِ مَسْعُودَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَنْ قَرَأَ سُورَةَ الْوَاقِعَةِ فِي كُلِّ لَيْلَةٍ لَمْ تُصِبْهُ فَاقْهَةٌ أَبَدًا. رَوَاهُ أَبُو يَعْلَمٍ وَالْبَيْهَقِيُّ فِي شُعْبِ الْإِيمَانِ وَزَادَ فِي رِوَايَتِهِ وَكَانَ ابْنُ مَسْعُودٍ يَأْمُرُ بَنَاتَهُ بِقَرْآنٍ بِهَا كُلَّ لَيْلَةٍ.

52 – Ибн Маъсуд розийаллоҳу анҳу Расуллроҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан ривоят қиласи: “**Кимки ҳар кечада Воқеа**

сурасини ўқиса, зинҳор камбагалликка дучор бўлмайди”
(Абу Яъло ва Байҳақий “Шуъабул иймон”да ривоят қилган.
Байҳақий ривоятида: “Ибн Масъуд ҳар кечада қизларини Каҳф
сурасини ўқишга буюрар эди” жумласини зиёда қилган).

Воқеа сураси кенг ризқа сабаб бўлиши ҳақида бундан
бошқа ривоятлар ҳам бор. Жумладан, Анас ибн Молик
розийаллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан
ривоят қилади: “Воқеа сураси бойлик (келтирувчи) сурадир.
У (сурати)ни ўқинглар ва фарзандларингизга ўргатинглар” (Ибн
Мардавайҳ ривояти).

Яна Анас ибн Молик розийаллоҳу анҳу Расулуллоҳ
соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Аёлларингизга
Воқеа сурасини ўргатинглар. Зоро, у бойлик (келтирувчи)
сурадир” (Дайламий ривояти).

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, ҳар кечада Воқеа сурасини
ўқиши Аллоҳнинг изни билан бандада ҳаётига фаровонлик олиб
келади ва ризқи кенг бўлишига омил бўлади.

Ризқ талабида жиҳду жаҳд қилиш

Аллоҳ таоло айтади:

**“У (Аллоҳ) сизлар учун Ерни хокисор – бўйсунувчи
қилиб қўйган Зотдир. Бас, сизлар у (Ер)нинг ҳар томонида
юринглар ва У (Аллоҳ)нинг ризқ-рўзидан енглар! Ёлғиз
Унинг хузурига қайтиши бордир”** (Мулк, 15).

Аллоҳ таоло бандалар учун Ерни бўйсундириб, уни хокисор
ва сокин қилди. Қаттиқ силкиниб устидаги маҳлуқотларни
ҳалок қилмаслиги учун тоғлар билан мустаҳкамлаб
қўйди. Ердан сув чиқариб, анҳор, дарё ва денгизларни
оқизди. Маҳлуқотлари фойдаланиши, бандалари зироат
ва чорвачиликда манфаат олишлари учун шундай қилинди.
Шунингдек, Аллоҳ Ерда турли йўлларни пайдо қилди. Бас, эй
инсонлар, Ернинг турли жойларида юринглар, ризқ талабида
ҳаракат қилинглар! Унутмангларки, қиёмат кунида дунёда

қилиб ўтган ҳар бир амалингиз ҳақида ҳисоб бериш учун Аллоҳнинг даргоҳига қайтасизлар.

Аллоҳ таолонинг Ерни бўйсундириб қўйганини яна қуидаги мисолларда ҳам кўриш мумкин. У Зот Ерни тошдек қаттиқ қилиб қўймади, балки юриш осон бўлиши учун юмшоқ қилди. Бандалар ерни кавлаб, экин экишлари, бино қуришлари учун майин қилди. Агар ер тош, олтин ёки темир каби бўлганида, ёз фаслида жуда иссиқ, қишида эса ҳаддан ташқари совуқ бўлар эди. Шунингдек, Ер ўликларни ўз бағрига олиб, атроф-муҳитни мусаффо ҳолида сақладайди ва кўплаб касалликлар тарқалишининг олдини олади. Мана шу нарсаларнинг барчаси Ернинг инсон учун бўйсундириб қўйилганини англатади.

Ушбу оятда бандаларни ризқ талабида ҳаракат қилиш, ҳаёт учун, уни обод қилиш учун интилишга тарғиб қилиниб, дангасалик ва ишёқмаслиқдан қайтарилимоқда.

Аллоҳ таоло ҳар бир жонзотнинг ризқини азалда тақдир қилиб белгилаб қўйгани кўп бора айтилди. Махлуқотлар ўша ризққа эришиш учун лозим бўлган сабабларни ишга солишлари, ризқ талабида ҳаракат қилишлари керак бўлади. Бироқ ризқ топишда ёлғиз ҳаракатнинг ўзи кифоя қилмайди. Бунда таваккул ҳам шартдир. Ризқ топиш учун ҳаракат қилиш ва таваккулни бир-бирига мувофиқ нарса деб билиш лозим. Зоро, таваккул қалб иши, ҳаракат эса аъзоларнинг ишидир. Ризқ топишда, аввал Аллоҳга таваккул қилинади. Яъни, ризқ Аллоҳдан эканига тўлиқ имон келтириб, У Зотнинг ёрдами ва мададига суюнган ҳолда, ишларни енгил қилишини сўраб дуо қилинади. Сўнгра ризқ талаб қилишга ўтилади. Бу иккиси асло бир-бирига зид эмас. Бири иккинчисисиз мукаммал бўлмайди. Фақат таваккул қилсаю, интилиш бўлмаса, банда текинхўрга айланиб қолади. Оқибатда қашшоқлашиб, одамлар олдиғаги обрўъ-эътиборидан ҳам айрилади. Аксинча, таваккул қилмасаю, фақат ҳаракат қилишнинг ўзи билан чекланса, ризқ

топиш фақат ўзимга боғлиқ, ўзимни ўзим боқаман, мана шу касбим орқасидан кун кўраман, деган нотўгри фикрга борса, киши ширк иллати томон қадам ташлаган бўлади. Демак, ризқ топишда таваккул ва ҳаракатни жамлаган ҳолда иш юритиш ҳақиқий мўминнинг сифатидир.

٥٣ – وَعَنْ أَبْنَى عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْعَبْدَ الْمُؤْمِنَ الْمُحْتَرِفَ. رَوَاهُ الطَّبَرَانيُّ وَابْنُ عَدِيٍّ وَالْحَكِيمُ التَّرْمِذِيُّ وَالْبَیْهَقِيُّ فِي شُعَبِ الإِيمَانِ.

53 – *Ибн Умар розийаллоҳу анҳу Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қиласи: “Албатта, Аллоҳ қасб-кор қилувчи мўмин бандани яхши кўради”* (Имом Табароний, Ибн Адий, Ҳаким Термизий ва Байҳақий “Шуъабул иймон”да ривоят қилган).

Банда Аллоҳ таолонинг муҳаббатига лойиқ бўлиши учун, авваламбор унда имон бўлиши керак. Имон барча яхшиликларнинг бошидир. Имон бўлмасаю, бошқа “фазилат”лари бўлса, фойдаси йўқ. Ушбу ҳадисда айтилаётганидек, Аллоҳ таоло ўзига ҳақиқий имон келтирган ва ризқ талабида ҳаракат қилувчи, ҳалол қасб-кор билан шугулланувчи, бирорга оғирлиги тушмайдиган, ўзгаларга қарам ва бокиманда бўлиб қолмайдиган бандасини яхши кўрар экан. Бас, биз ҳам ушбу икки фазилат билан сифатланиб, Аллоҳ яхши кўрган бандалар қаторидан жой олайлик!

٥٤ – وَعَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: التَّاجِرُ الْجَبَانُ مَحْرُومٌ وَالْتَّاجِرُ الْجَسُورُ مَرْزُوقٌ. رَوَاهُ الْقُضَاعِيُّ فِي مُسْنَدِ الشَّهَابِ.

54 – *Анас ибн Молик розийаллоҳу анҳу Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қиласи: “Дангаса тижоратчи маҳрум, шижаатли тижоратчи эса ризқланувчиидир”* (Кузоий “Муснадуи шиҳоб”да ривоят қилган).

Ҳадисдаги “маҳрум бўлиш” ризқдан бутунлай ажраб қолишинги англатмайди. Зеро, ҳар бир бандада ўз имконияти ва лаёқати даражасида иш тутади.

Банданинг ризқ талаб қилишидаги ҳолати – ҳаракатчанлиги ёки дангасалиги унинг ризқи кенг ёки тор бўлишига таъсир қиласди. Ҳадисда таъкиланганидек, ишёқмас ва дангаса тижоратчи ризқнинг баракали бўлиши ва кенг ризқдан маҳрум бўлади. У лаёқатсизлиги туфайли ўзига келиши мумкин бўлган кўплаб даромадлардан қуруқ қолади. Ҳаракатчан, уддабурон ва изланувчан тижоратчи эса, аввало нияти ва қалбини соғ қилиб, яхшилик касб қилиш учун ҳаракат қиласди. Ишларини пухта, мукаммал ва маромига етказиб, ўз вақтида, кўпроқ манфаат берадиган пайтда амалга оширади. Ўша ишининг орқасидан кенг ризқга эга бўлади. Ҳаракатчан бандани Аллоҳ яхши кўради. Унга Ўзи хоҳлаган тарзда кенг, баракали ризқ ва фаровон ҳаёт ато қиласди.

Шу нарсани эслатиб ўтиш лозимки, бу ҳадисда бутун ҳаётини тирикчилик йўлида ўтказиш ёки дунёга ташна бўлишга эмас, балки ризқ талабида ҳалол йўллар билан ҳаракат қилиш, ўз ишига пишиқ бўлишга тарғиб қилинмоқда, тирикчилик ва касб-корни ташлаб қўйиб, ўзгаларга ортиқча “юқ” бўлишдан қайтарилимоқда.

Ашуро куни аҳди-оиласига кенглиқ қилиш

٥٥ - عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ وَسَعَ عَلَى عِيَالَهِ فِي يَوْمِ عَاشُورَاءَ وَسَعَ اللَّهُ عَلَيْهِ فِي سَنَتِهِ كُلُّهَا. رَوَاهُ الطَّرَازِيُّ فِي الْكَبِيرِ وَالْأَوْسَطِ وَالسَّهْقِيُّ فِي شُعَبِ الإِيمَانِ.

55 – Абу Саид Худрий розийаллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қиласди: “**Кимки Ашуро куни оиласига кенглиқ қилса, Аллоҳ йил бўйи унга кенглиқ қиласди**” (Табароний “Кабийр” ва “Авсам”да, Байҳақий “Шуъабул иймон”да ривоят қилган).

Имом Табароний “Кабир”да Абдуллоҳ ибн Масъуд розийаллоху анхұдан ривоят қылған ҳадисда Набий соллаллоху алайҳи ва саллам: “Кимки Ашуро куни аҳдига кенглик қылса, йил бўйи кенглик (фаровоңлик) ичида бўлади”, деб айтганлар.

“Ашуро” сўзи лугатда “муҳаррам ойининг ўнинчи куни” маъносини англатади. Мазкур кун бир қанча сабабларга кўра фазилатли саналади. Уларнинг энг муҳими ушбу кунда Аллоҳ таоло Мусо алайҳиссаломни Фиръавн ва лашкарларининг зулм ва адоватидан халос қилганидир.

Жоҳилият даврида Қурайш мушриклари Ашуро куни рўзасини тутар эдилар. Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам ҳам ушбу кун рўзасини тутиб келганлар. Мадинага келганларида бир йил тутганларидан кейин Рамазон рўзаси фарз бўлгач, ўз умматларига ушбу кун рўзасини тутиш ихтиёрий эканини маълум қилдилар. Шу зайл Ашуро кунининг рўзаси суннат бўлиб қолган.

Амалда Ашуро кунининг тўққизинчи ва ўнинчи кунлари рўза тутилади. Сабаби Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам Мадинага келганларида яҳудийлар ҳам бу кунда рўза тутишлари маълум бўлди. Табиийки, у зот аҳли китобларга тескари йўл тутардилар. Шу сабаб: “Келаси йил тўққизинчи куни ҳам рўза тутамиз”, дедилар. Аммо келаси йил келмай туриб, у зот Аллоҳнинг даргоҳига риҳлат қилдилар. Шундай бўлса-да, у зотнинг сўзлари мусулмонлар учун одат бўлиб қолган.

Саҳиҳ ҳадисларда Ашуро кунининг рўзаси ўзидан аввалги йилнинг гуноҳдарига каффорат бўлиши айтилган. Бу ҳам ушбу куннинг нечогли фазилатли эканига далолат қилади.

Биз ўрганаётган ривоятда айтилишича, Ашуро куни аҳли-аёли ва қўл остидагиларга ейиш, ичиш, кийим-кечак ва шу каби нарсаларда кенглик қилиш йил бўйи банданинг кенглик ва фаровоңликка эришишига сабаб бўлар экан. Бундан келиб чиқадики, мўмин-мусулмонлар Ашуро кунининг тўққизинчи ва ўнинчи кунлари рўза тутишлари, ўнинчи куни оила

бошлиги ота-она ва фарзандларига ёки бирон жамоатнинг раҳбари, масъул кишилар қўл остидагиларга саҳийлик кўрсатишлари яхшидир. Бу нарса мўминлар ўртасидаги алоқаларнинг яхшиланиши, меҳр-муҳаббат ришталари боғланиши ва яхшилик қилаётган кишининг ризқи ва касбкорига барака киришига омил бўлиб хизмат қиласди.

Таомдан олдин ва кейин қўлни ювиш

٥٦ – عَنْ مُوسَى بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْوُضُوءُ قَبْلَ الطَّعَامِ يُنْفِيُ الْفَقْرَ وَبَعْدَهُ يَنْفِيُ الْلَّمَمَ وَيَصْحِحُ الْبَصَرَ. رَوَاهُ الْقُضَاعِيُّ فِي مُسْنَدِ الشَّهَابِ.

56 – Мусо ибн Жаъфар⁸ отасидан, отаси бобосидан ривоят қиласди: **Расудуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам дедилар:** “**Таомдан олдин (қўлни) ювиш камбағалликни кетказади.** (**Таомдан**) сўнг (қўлни ювиш) эса **кичик гуноҳларни кетказади ва кўзни тузатади**” (Кузоъий “Муснадуши шихоб”да ривоят қилган).

Ҳадисдаги “кичик гуноҳлар” деб ифодаланган бирикма арабий матнда “ламам” деб келтирилган. Бу сўзниң бундан ташқари “телбалик, мажнунлик” маънолари ҳам бор. “Ламам” сўзидан кейин “кўзни тузатади” дейилишига қараганда, у “мажнунликнинг олдини олиб, кўзни равшан қиласди” маъносини ҳам англатиши эҳтимолдан холи эмас. Лекин поклик, таҳорат гуноҳларга каффорат бўлиши ҳақида ворид бўлган ҳадислардан қиёс қилиниб, биз бу ерда “ламам”ни “кичик гуноҳлар” деб таржима қилдик. Балки бу ерда “ламам” сўзи орқали иккала маъно ҳам иродада қилингандир.

⁸ Мусо ибн Жаъфар ибн Мұхаммад ибн Али ибн Ҳусайн ибн Али ибн Абу Толиб Абу Ҳасан ал-Қуроший катта табаа тобеъинлардан. Ҳижрий 128 йилда Мадинада туғилган. Ишончли ҳадис ровийси. Термизий ва Ибн Можалар ундан ҳадис ривоят қилишган. Мусо ибн Жаъфар раҳматуллоҳи алайҳ ҳижрий 183 йилда Бағдодда вафот этган.

Ислом дини поклик асосига қурилгани боис ҳам моддий, ҳам руҳий пок бўлиш имон комиллигини билдиради. Бундай бандаларга Аллоҳ ризқ ва насибани кенг қилиб қўяди. Жумладан, таом ейишдан аввал икки қўлни яхшилаб ювиш ва тозаликка амал қилиш фақирликнинг давосидир. Шу нарсага доимо амал қилиб юрилса, камбағалликдан саломат бўлади. Бу эса ризқи кенг, ҳаёти фаровон ва файзли бўлишини таъминлайди. Бундан ташқари, таомдан кейин қўлни ювиш кичик гуноҳларга каффорат (ёки кишини руҳий хасталикка чалинишдан асрайди) бўлишдан ташқари кўзни равшан қиласи. Чунки овқатланишдан сўнг қўлга юқсан ёғ, шира ва шунга ўхшаш нарсаларни ювиш соғлиқ учун фойдалидир.

٥٧ – وَعَنْ سَلْمَانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: فَرَأَتُ فِي التُّورَاهُ أَنَّ بَرَكَةَ الطَّعَامِ الْوُضُوءُ قَبْلَهُ فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: بَرَكَةُ الطَّعَامِ الْوُضُوءُ قَبْلَهُ وَالْوُضُوءُ بَعْدَهُ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدُ.

57 – Салмон розийаллоҳу анҳудан ривоят қилинади: “Мен Тавротда таомнинг баракаси ундан олдин қўлни ювишда эканини ўқидим ва буни Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламга айтган эдим, у зот: “Таомнинг баракаси ундан олдин ва кейин қўлни ювишдадир”, дедилар” (Абу Довуд ривояти).

Таомнинг баракаси ҳам моддий, ҳам маънавий омилларга боғлиқдир. Масалан, таомдан олдин қўлларни ювиш моддий сабаб бўлса, “бисмиллоҳ”ни айтиб таом ейиш маънавий сабабдир.

Салмон Форсий розийаллоҳу анҳу Тавротда таомнинг баракаси ундан олдин, яъни овқат ейишдан олдин қўлларни ювишдадир, деб ўқиган экан. Вақти келиб буни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга айтганида, у зот бу одат шариатимизда мавжудлигини билдирганлар. Демак, таом ейишдан олдин ва кейин покликка риоя қилиб, икки қўлни

ювиш, энг аввало соғлиққа, қолаверса, хайр-барака ва күплаб яхшиликлар келишига сабаб бўлар экан.

Шу ўринда кўпчилликка фойдали бир жиҳатни эслатиб ўтишимиз керак. Юқорида Аллоҳ таолога тақво қилиш, намоз ўқиш ва шу каби солиҳ амаллар банда ризқининг баракали бўлишини таъминлаши айтиб ўтилди. Бу ана шу амаллардан дунёда етадиган манфаатdir. Аммо мўмин банда бу амалларни фақат мана шу манфаатни деб эмас, балки Аллоҳ розилигини қозониш ва У Зот буюргани учун адо қиласи. Агар шу орқали бойлигим кўпайиб, ишларим юришади, деган ниятда бўлса, ваъда қилинган нарсага эришар, бироқ савобдан айрилиб қолиш хавфи бор. Шу сабаб ҳар қандай солиҳ амални фақат ва фақат Аллоҳ розилигини истаб адо этилганда, дунёда ҳалолпок ризқ ва осуда-фаровон ҳаётга эришилади ҳамда охиратда жаннатни қўлга киритилади!

РИЗҚ ТОРАЙИШИГА САБАБ БЎЛУВЧИ ОМИЛЛАР

Аллоҳга маъсият қилиш

٥٨ — عَنْ ثُوبَانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ الرَّجُلَ لَيَحْرَمُ الرِّزْقَ بِالذَّنْبِ يُصْبِيهُ وَلَا يَرِدُ الْقُدْرَ إِلَّا الدُّعَاءُ وَلَا يَرِيدُ فِي الْعُمَرِ إِلَّا الْبَرُّ. رَوَاهُ أَحْمَدُ وَالطَّبرَانيُّ فِي الْكَبِيرِ وَابْنِ حِيَانَ فِي صَحِيحِهِ.

58 – Савбон розийаллоҳу анҳу ривоят қиласи: Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам дедилар: “Банда гуноҳлари туфайли ўзига келаётган ризқдан, албатта маҳрум бўлади. Қадарни фақатгина дуо қайтаради. Умрни фақат яхшиликлар узайтиради” (Имом Аҳмад, имом Табароний “Кабийр”да ва Ибн Ҳиббон “Саҳих”да ривоят қилган).

Ушбу ҳадис юқорида шарҳ қилингандар бўлса-да, аммо бу ўринда мазкур ривоят гуноҳлар банда ризқининг камайиши ва унинг бебарака бўлишига сабаб эканига далил қилиб келтирилмоқда. Эслатиб ўтамизки, бу ҳадисдаги “банда”дан мурод “мўмин банда”дир. Чунки кофир ва мушрикларнинг гуноҳлари ризқи кўпайиб, камайишига таъсир қилмайди. Чунки уларга бу дунёда жамики имкониятлар эшиги очиб қўйилган. Мўмин эса қилган гуноҳига каффорат бўлиши учун бирон мусибатта учрайди.

Зино

٥٩ – عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: الرَّبِّنَى يُورِثُ الْفَقْرَ رَوَاهُ الْقُضَاعِيُّ فِي مُسْنَدِ الشَّهَابِ.

59 – Абдуллоҳ ибн Умар розийаллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қиласиди: “**Зино камбағалликка сабаб бўлади**” (Кузоъий “Муснадуши шихоб”да ривоят қилган).

Зино энг ёмон фаҳш ишлардан биридир. Табиийки, унинг зарари ҳам жуда катта. Аввало, зино киши соғлиги, жисмоний ва руҳий ҳолатига салбий таъсир қиласиди. Демак, зино ва унга олиб борувчи ишлар ризқ-насибанинг камайиши, бунинг акси ўлароқ зинодан тийилиш ва номаҳрамларга қарашдан сақланиш унинг баракали бўлишига сабаб бўлади.

Ёлғон сўзлаш

٦٠ – رَوَى أَبُو الشَّيْخِ أَبْنُ حِبَّانَ فِي الطَّبَقَاتِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ رَفَعَهُ: الْكَذْبُ يَنْقُضُ الرُّزْقَ.

60 – Абу шайх Ибн Ҳиббон “Табақот”да Абу Ҳурайра розийаллоҳу анҳудан марғуғ тарзда ривоят қиласиди: “**Ёлғон (сўз) ризқни камайтиради**”.

Ёлғон сўзлаш тил оғатларининг энг каттасидир. Ёлғончилик мўминга мутлақо ёт нарса, балки мунофиқнинг

сифати саналади. Ёлгон сўзлаш, каззоблик банданинг охиратини барбод қилувчи иллатдир. Саҳиҳ ҳадислардан бирида “албатта банда ёлгон гапиришдан тийилмаса, (охироқибат) “кazzоб” деб ёзиб қўйилади”, дейилган.

Банда ўзидан-ўзи ёлгон гапирмайди. Бунинг бир сабаби бор. Аксарият ҳолатда ўзига фойдани келтириш, зарарни кетказиш ёки ундан осонгина қутулишни ўйлагани учун тили ёлғонга айланади. Зоҳиран олиб қараганда, банда ёлғон туфайли мақсадига эришар, аслида у охиратини куйдириб, дунёда эса ризқидан баракани учиради. Зеро, ёлғончилик хиёнатдир. Хиёнат эса камбагалликни жалб қиласи.

Ҳаётда ёлғончилик билан ишини битириб, ошиги “олчи” бўлиб юрган одамларни учратамиз. Улар бой-бадавлат, фаровон ва мазмунли ҳаёт кечираётгандек кўринса-да, аслида эса ҳаётларида барака йўқ, ҳеч қачон бири икки бўлмайди. Уларнинг ҳоли ҳавас қиласи даражада эмас. Зеро, ёлғоннинг умри қисқадир.

Ҳақиқий мўмин Аллоҳ таоло розилиги учун рост сўзлаб, ёлғондан буткул тийилиши лозим. Шунда у дунёю охиратда катта ютуқ эгаси бўлади.

Кибр, ғурур ва куфрони неъмат

Қуида Қуръони каримдаги қиссалардан учтасини келтирамиз. Қиссада бойлик ва беҳисоб неъматлар эгаси бўла туриб, кибр-ҳаво қилиш ва бойлиги билан магрурланиш қандай оқибатларга олиб келиши таъсирили услубда баён қилинган.

Аллоҳ таоло айтади: **“Албатта, Қорун ўзи Мусо қавмидан эди. Бас, у (қавмдошларига) кибру ҳаво қилди. Биз унга ҳазина-дафиналардан қалитлари**(ни кўтариб юришнинг ўзи) **куч-қувват** эгалари бўлган бир жамоага ҳам оғирлик қиласидиган нарсаларни ато этган эдик. Ўшанда қавмдошлари унга: **“Ховлиқмагин. Чунки Аллоҳ ховлиқма**

кимсаларни сўймас. Ва Аллоҳ сенга ато этган мол-давлат билан (аввало) **охират диёри**(нинг ободлиги)**ни истагин ва дунёдан бўлган насибангни ҳам унутмагин.** Аллоҳ сенга эҳсон қилгани каби сен ҳам инфоқ-эҳсон қил. Ерда бузғунчилик қилишга уринма. Чунки Аллоҳ бузғунчи кишиларни сўймас”, деганларида, у: “Менга (бор молу давлатим) фақат ўзимдаги билим туфайли ато этилгандир”, деди. Ахир у ўзидан аввалги асрлар-авлодлардан, ундан кўра қувватлироқ ва жамғармаси кўпроқ (қанчадан-қанча) кимсаларни Аллоҳ ҳалок қилганини билмадими?! У жиноятчи кимсалардан гуноҳлари ҳақида сўралмас ҳам! Сўнг қавми олдига ясан-тусан қилиб чиққан эди, ҳаёти дунёни истайдиган кимсалар: “Эҳ қани эди, бизлар учун ҳам Қорунга ато этилган молу дунё бўлса?! Дарҳақиқат, у улуғ насиба эгасидир!” дедилар. Илм-маърифат ато этилган кишилар эса: “Ўлим бўлсин сизларга! Имон келтирган ва яхши амаллар қилган кишилар учун Аллоҳ берадиган ажр-савоб яхшироқ-ку! Унга фақат сабр-қаноатли кишиларгина эришурлар”, дедилар. Бас, Биз Қорунни ҳам, унинг ҳовли-жойини ҳам Ерга юттиридик. Сўнг унинг учун Аллоҳдан ўзга ёрдам берадиган бирон жамоат бўлмади ва унинг ўзи ҳам голиблардан бўлмади. Ва куни кечаке унинг мартабасини орзу қилиб турган кимсалар: “Воажаб! Аллоҳ бандаларидан ўзи хоҳлаган кишиларнинг ризқини кенг қилиб, (Ўзи хоҳлаган бандаларнинг ризқини) танг қилиб берар экан-да?! Агар Аллоҳ бизларга марҳамат қилмаганида, бизларни ҳам (Ерга) юттирган бўлар эди. Воажаб! Кофир бўлган кимсалар нажот топмас экан-да!” деб қолдилар” (Қасас, 76-82).

Ушбу оятларда Аллоҳ таоло бойлик билан ғууррга кетиб, Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳамда мўминларга зулм қилган Курайш қабиласининг киборлари диққатини мол-дунё ва бойликнинг ўткинчи, Аллоҳ даргоҳида заррacha

қиймати йўқ экани, соҳиби имонсиз бўлса, мол-дунё унинг зиёнига ишлашига мисол қилиб Қорун қиссасини келтирмоқда.

“Албатта Қорун ўзи Мусо қавмидан эди. Бас, у (қавмдошларига) кибру ҳаво қилди. Биз унга хазина-дафиналардан калитлари(ни кўтариб юришнинг ўзи) куч-қувват эгалари бўлган бир жамоага ҳам оғирлик қиласидиган нарсаларни ато этган эдик. Ўшанда қавмдошлари унга: “Ховлиқмагин. Чунки Аллоҳ ховлиқма кимсаларни суймас”, (дедилар)”.

Қорун бани Исройл қавмидан эди (баъзи муфассирларнинг айтишича, у Мусо алайҳиссалом қариндоши бўлган). Аллоҳ унга жуда кўп миқдорда бойлик берган. Хазинасининг калитлари оғирлигидан ҳатто бир гуруҳ куч-қувватга тўлган кишилар ҳам кўтаришга ожизлик қилас экан. Қорун Парвардигорига шукр қилиш ўрнига тугёнга ботиб, кибру ҳаво қилди ва бойлиги билан гууррга кетди. Шунда қавми унга сен ўзингдаги неъмат ва бойлик билан хурсанд бўлма, такаббурлик қилма! Чунки Аллоҳ берган неъматларига шукр қилмайдиган, охиратни унутган мутакаббир ва шошқалоқ кишиларни яхши кўрмайди, дея насиҳат қилишди.

Улар насиҳатларида давом этиб яна шундай дедилар: **“Ва Аллоҳ сенга ато этган мол-давлат билан (аввало) охират диёри(нинг ободлиги)ни истагин ва дунёдан бўлган насибангни ҳам унутмагин. Аллоҳ сенга эҳсон қилгани каби сен ҳам инфок-эҳсон қил. Ерда бузғунчилик қилишга уринма. Чунки Аллоҳ бузғунчи кишиларни суймас”**.

Яъни, Аллоҳ сенга берган беҳисоб бойлик ва неъматларни охиратинг ободлиги йўлида сарфла. У Зотнинг тоати йўлида бойлигиндан унумли фойдалан. Шу билан бирга, дунёдаги насибангни, ейиш, ичиш, кийиш ва шу кабиларни ҳам унутиб қўйма. Зеро, Аллоҳнинг сенда ҳаққи бор. Нафсингнинг ҳам сенда ҳаққи бор. Ҳар бир ҳақдорнинг ҳаққини адо этгин. Аллоҳ сенга мол-дунё бериб яхшилик қилган. Сен ҳам Аллоҳнинг

бандаларига инфоқ-эҳсон қилиш билан яхшилик қилгин. Аммо, ният ва мақсадинг Ер юзида бузгунчилик қилиш, Аллоҳнинг махлуқотларига заар етказиш бўлмасин. Зеро, Аллоҳ бузгунчи кимсаларни яхши кўрмайди!

Қорун қавмининг насиҳатига қулоқ солмай, насиҳатларига муҳтож эмаслигини билдириб шундай деди: “**Менга (бор молу давлатим) фақат ўзимдаги билим туфайли ато этилгандир.**”

Қорун муносиб кўрилгани ва Аллоҳ уни яхши кўргани учун мол-дунёга эришганини даъво қилди. Унинг бу гапига Аллоҳ таоло жавоб тариқасида дейди:

“**Ахир у ўзидан аввалги асрлар-авлодлардан, ундан кўра қувватлироқ ва жамғармаси кўпроқ (қанчадан-қанча) кимсаларни Аллоҳ ҳалок қилганини билмадими?! У жиноятчи кимсалардан гуноҳлари ҳақида сўралмас ҳам!**”

Қорундан аввал куч-қувват ва мол-дунё соҳиби бўлган қанчадан-қанча қавмлар ўтди. Аллоҳ бойликни яхши кўргани учун бергани йўқ. Балки имонлари бўлмагани боис у қавмларни ҳалок қилди. Охиратда эса ношукр ва кофир кимсалар дунёда қилган гуноҳлари ҳақида сўралмай туриб жаҳаннамга улоқтириладилар.

“**Сўнг қавми олдига ясан-тусан қилиб чиққан эди, ҳаёти дунёни истайдиган кимсалар: “Эҳ қани эди, бизлар учун ҳам Қорунга ато этилган молу дунё бўлса?! Дарҳақиқат, у улуғ насиба эгасидир!” дедилар.**”

Кунларнинг бирида Қорун қавми олдига чиройли кийимларни кийиб, зийнатланган ҳолда чиқди. Дунё ҳаётининг зийнатига мойил бўлган кимсалар Қорунга ҳавас қилиб эҳ, қани бизларга ҳам Қорунга ато қилинган бойлик берилса эди. Ҳақиқатан, Қорун кўп ризқли ва насибаси улуғ кишидир, дедилар.

“**Илм-маърифат ато этилган кишилар эса: “Ўлим бўлсин сизларга! Имон келтирган ва яхши амаллар қилган кишилар учун Аллоҳ берадиган ажр-савоб**

**яхшироқ-ку! Унга фақат сабр-қаноатли кишиларгина
эришурлар”, дедилар”.**

Илм эгалари ўзларига ҳам худди Қорунники каби бойлик ато этилишини орзу қилиб турган кишиларга қарата сизларга ҳалокат бўлсин! Нимани хоҳлаяпсизлар ўзи?! Ахир Аллоҳ охират диёрида солиҳ бандалари учун тайёрлаб қўйган мукофоти мана шу ўткинчи матоҳлардан яхшироқ-ку?! Охират куни жаннатни қўлга киритиш Аллоҳ таолога тоат-ибодат этишда сабр қилган кишиларгагина насиб қиласи.

Шундан сўнг Қоруннинг оқибати қандай бўлгани айтилади: “**Бас, Биз Қорунни ҳам, унинг ҳовли-жойини ҳам Ерга юттиридик. Сўнг унинг учун Аллоҳдан ўзга ёрдам берадиган бирон жамоат бўлмади ва унинг ўзи ҳам ғолиблардан бўлмади**”.

Қорун зийнатга бурканган, чиройли кийимларни кийиб, қавми олдида керилиб турган ҳолида уни ва уй-жойларини ер ютди. Ўзидан ҳам, ҳовли-жойи, мол-дунёси ва хазиналаридан ҳам ном-нишон қолмади. Қорунни Аллоҳнинг жазоси ва азобидан қутқариб қоладиган бирон ёрдамчи топилмади. Кибр-ҳавога олиб борган бойликларию хазиналари ҳеч қандай наф бергани йўқ ва ҳеч бири ундан Аллоҳнинг азобини қайтариб қололмади.

“Ва куни кеча унинг мартабасини орзу қилиб турган кимсалар: “Воажаб! Аллоҳ бандаларидан ўзи хоҳлаган кишиларнинг ризқини кенг қилиб, (Ўзи хоҳлаган бандаларнинг ризқини) танг қилиб берар экан-да?! Агар Аллоҳ бизларга марҳамат қилмаганида, бизларни ҳам (Ерга) юттирган бўлар эди. Воажаб! Кофир бўлган кимсалар нажот топмас экан-да!” деб қолдилар”.

Кечагина Қоруннинг бойлик ва мартабасига ҳавас қилган кишилар бу ҳодисанинг шоҳиди бўлишгач, кўрмайсизларми, Аллоҳ хоҳлаган бандасининг ризқини кенг қилиб, хоҳлаган бандасиникини тор қилиб қўяр экан? Агар Аллоҳнинг

марҳамати, лутфу қарами бўлмаганида, У Зот бизларга ҳам худди Қорунники каби мол-дунё бериб, сўнг у каби Ерга юттирган бўлар эди. Шубҳасиз, Қорун Раббига коғир бўлди, имон йўлини тутмади. Коғирлар эса Аллоҳнинг азобидан кутулмайдилар, охиратда нажот топмайдилар.

Энди, иккинчи қиссани ўқиб, Од қабиласининг нонқўрлиги қандай оқибатларга олиб келганини билиб оламиз.

Аллоҳ таоло айтади: “**Энди Од (қабиласи)га келсак, бас, улар Ер юзида ноҳақ қибр қилдилар ва: “Куч-қувватда бизлардан зўрроқ ким бор?” дедилар. Ахир улар ўзларини яратган Зот – Аллоҳ куч-қувватда улардан зўрроқ эканини билмадиларми?! Ва улар Бизнинг оятларимизни инкор қилувчи бўлдилар. Бас, Биз уларга мана шу ҳаёти дунёда хор-расво қилувчи азобни тотдириб қўйиш учун шум кунларда устиларига бир даҳшатли бўрон юбордик. Охират азоби эса, шак-шубҳасиз, янада хор қилгувчироқдир ва уларга ёрдам берилмас”** (Фуссилат, 15-16).

Од Худ алайҳиссалом қавми бўлиб, Нуҳ алайҳиссалом қавми кучли тўфон билан ҳалок қилингач, Аллоҳ тарафидан Ер юзида ўринбосар қилиб қўйилган эди. Аллоҳ бу қавмга мўл-кўлчилик, куч-қувват, мол-мулқда кенгчилик ва фаровон ҳаёт ато этди. Аммо улар шукр қилиш ўрнига тугёнга кетиб, Аллоҳга осий бўлдилар. Имкониятларини юқори баҳолаб, куч-қувватда бизга teng келадигани йўқ! Ҳеч ким бизни ўзига бўйсундира олмайди. Биронтаси бизга зум қила олмайди, дедилар. Лекин Аллоҳ уларни мулоҳаза юритишга ундан мана бу савонни берди: улар кимга қарши адоват қилаётганинни ўйлаб кўрмайдиларми?! У улуғ Зотдир. У барча нарсани яратган, чексиз куч-қувват эгаси бўлган Зотдир. Унинг азоби қаттиқдир, хоҳлаган бандасини азоблашга Қодирдир!

Од қавми пайғамбарларга берилган мўъжиза ва аломатлар Аллоҳ тарафидан эканини билсалар-да, бироқ билиб туриб

инкор қилдилар. Пайғамбарларига осийлик қилғанлари сабабли Аллоҳ устларига тез эсадиган совуқ шамолни – шиддатли бўронни юборди. Бу қилмишларига яраша дунё ҳаётида тотиб кўришлари учун туширилган азобнинг бир кўриниши эди, холос. Бироқ охират азоби бундан қаттикроқ ва дунё азобидан кўра кўпроқ хорликка олиб борувчиидир. Улар Қиёмат куни азобдан қутқарувчи ва азобни қайтариб қолувчи бирон ёрдамчи топа олмайдилар.

Учинчи қиссада ҳар томонлама неъматларга буркаб қўйилган Сабаъ қабиласи ҳақида сўз боради.

Аллоҳ таоло айтади: “**Аниқки, Сабаъ** (қабиласи) учун ўз максанларида бир аломат бор эди – ўнг томон ҳам, чап томон ҳам боғ бўлиб, (Биз уларга:) “**Парвардигорингиз ризқидан баҳраманд бўлинглар ва УЗотга шукр қилинглар!** (Шахрингиз) покиза шаҳардир, (Парвардигорингиз) магфират қилувчи **Парвардигордир**”, (деган эдик). Бас, улар юз ўгиришгач, Биз уларнинг устига тўгон билан (тўсиб қўйилган) селни юбордик ва уларнинг боғларини аччиқ-тахир мевали, юлғунзор ва яккам-дуккам бутазор “**боғлар**”га айлантириб қўйдик. Кофирир бўлганликлари сабабли уларни мана шундай жазоладик. Биз фақат кофирир бўлган кимсаларнигина жазолаймиз!” (*Сабаъ, 15-17*).

Сабаъ қабиласи Яманда истиқомат қиласарди. Од қабиласи каби фаровон ҳаёт кечирав, водийнинг ўнг ва чап тарафида мевали боғлари бўлиб, ўша водийда бир тўгон қурдилар. Аллоҳ таоло пайғамбарлар юбориш орқали берган ризқ-рўзлардан хоҳлаганча фойдаланиб, неъматларига шукр қилишлари ва йўзигагина ибодат қилишлари лозимлигини буюрди. Яшаб турган шаҳарлари покиза ва фаровон шаҳар, ризқ бераётган Парвардигорлари эса гуноҳларни кечиравучи Зот экани маълум қилинди. Лекин Сабаъ қабиласи Аллоҳга ибодат қилиш ва неъматларга шукрни адо этишдан бўйин товлаб, неъматларга нонкўрлик қилдилар. Бу қилмишлари

жазосиз қолиб кетгани йўқ. Аллоҳ барпо қилган тўғонларини вайрон қилди. Натижада сув тошиб, унумдор ерлари ва пишиб турган боғлари бир зумда сув остида қолди. Улар қўзларини қувонтирган хушманзара ва сўлим боғларидан айрилдилар. Боғлардаги мевалари аччиқ ва мазасиз қилиб қўйилди. Аллоҳ Сабаъ қабиласини нонкўрликлари учун шундай жазолади. Бу нарса фақат мазкур қабилага хос эмас. Аллоҳга ва неъматларига нонкўрлик қилувчи, кофири бўлувчи ҳар қандай қавм мана шундай балога учрайди.

Демак, бойлик билан ғурурланиш, манманлик қилиш, одамларни писанд қилмай, тугёнга кетиш ўша неъматнинг завол топиб, неъмат эгасининг аламли азобга мубтало бўлишига олиб келади.

Бахиллик

Қўйида камбағал ва ҳожатманд кишилар ҳаққини адо қилмасликка қарор қилган баҳил ака-укаларнинг бор будидан айрилганликлари ҳақидаги қисса келтирилади.

Аллоҳ таоло айтади: “**Албатта Биз уларни имтиҳон қилдик. Илгари боғ эгаларини ҳам шундай имтиҳон қилган эдик.** Ўшанда улар, албатта уни эрта тонгда ажратмаган ҳолларида узиб олишга қасам ичган эдилар. Бас, улар уйқуда бўлган чоғларида унинг устида Парвардигорингиз томонидан бўлган айланувчи бир айландию, у узилгандек бўлиб қолди. Улар эса тонгда туришиб: “Агар узмоқчи бўлсангизлар зироатгоҳларингизга юра қолинглар”, (деб) бир-бирларини чақирдилар. Сўнг: “Бугун у (вақтда) устларингизга бирон мискин кириб қолмасин-да, (дайишиб) бир-бирларига пи chirлашган ҳолларида жўнаб кетдилар. Улар ёмон ният билан қодир бўлган ҳолларида тонг саҳарлаб бордилар. Энди қачонки уни кўришгач, (аввал): “Шак-шубҳасиз, бизлар йўлдан адашиб қолдик”, дедилар. (Сўнгра:) “Йўқ, бизлар маҳрум бўлибмиз!”

дедилар. (Шунда) уларнинг энг адолатлиси: “Мен сизларга тасбех айтмайсизларми, демаганмидим?” деган эди, улар: “Эй Раббимиз, (Сен ҳар қандай нуқсондан) Покдирсан. Албатта, бизлар зулм қилувчи бўлдик”, дедилар. Сўнг улар бир-бирларига боқиб, маломат қилиша бошладилар. Улар дедилар: “Эй, ўлим бўлсин бизларга! Дарҳақиқат, бизлар ҳаддан ошувчи бўлдик. Шоядки Парвардигоримиз бизларга ундан ҳам яхшироғини алмаштириб берса. Бизлар, албатта Ёлғиз Парвардигоримизга рағбат қилувчи дирмиз”. Мана шундай азоб бордир. Агар билсалар, Охират азоби, шак-шубҳасиз, янада каттароқдир. Албатта, тақводор зотлар учун Парвардигорлари ҳузурида (ноз-) неъмат боғлари бордир” (Қалам, 17-34).

Қадимда бир солиқ киши ўтган бўлиб, ҳосилдор боғларидан ҳосил йигиб олинадиган пайт келганида бева-бечора ва фақир кишиларни чақириб, атаган улушларини берар эди. Бу билан молнинг ҳақини адо этиб келарди. Ўша солиқ киши вафот этиб кетгач, боф унинг ўғилларига мерос бўлиб қолди. Аммо болалари солиқ отанинг муносиб ўринбосарлари бўла олмадилар. Балки баҳиллик қилиб, қайси йўл билан бўлсада, камбағалларга улушларини бермасликни ўйладилар. Одатга кўра, ҳосилни йифиштириш бошланганда ҳали тонг отмасдан олдин меваларини териб олишга қасам ичиб, ўзаро келишиб олдилар. Бироқ оталари шунча йиллар давомида қилиб келган ишидан бош тортиб, камбағаллар ҳақини беришни истамадилар. Тунда ухлаб ётганларида боф устидан Аллоҳ таоло юборган бало бир айландию, боф мевалари узиб олингандек шип-шийдам бўлиб қолди. Эрта тонгда ака-укалар бир-бирларини чақириб, агар ҳосилни териб олмоқчи бўлсангиз, экинзорга тезроқ бора қолинглар, дедилар. Боф томон ҳовлиқиб келишганида, бирор эшитиб қолмаслиги учун пичирлаб гаплашиб, бир-бирларига бугун бодингизга биронта ҳам мискинни йўлатманглар, деб уқтиридилар. Улар камбағалларни боққа яқинлаштирумасликни ўйларди.

Бироқ боғларига яқинлашсалар, серҳосил ва чиройли боғдан асар ҳам қолмабди. Буни кўриб аввалига йўлдан адашибмиз. Бошқа боғ олдига келиб қолибмиз, шекилли, дедилар. Лекин бироз ўтиб, боғ ўзлариники эканига амин бўлишгач, биз боғимиздан, ундаги мевалардан маҳрум бўлибмиз, дедилар. Шунда ака-укалар ичидаги энг ақлли ва фикри соғлом бўлгани: мен сизларга Аллоҳга шукр қилинглар, Унга тасбеҳ айтинглар, У Зотдан мағфират сўранглар, демаганмидим, деди. Натижада улар қилимашларига пушаймон бўлиб, Парвардигоро, Ўзинг нуқсон ва камчиликлардан Поксан! Биз боғимиз меваларидан мискинларнинг ҳаққини ман қилиш билан ўзимизга зулм қилдик, дедилар. Шундан сўнг бир-бирларини маломат қилишга тушиб, айни бир-бирига тўнкай бошлади. Охир-оқибат барчалари айбини тан олиб, биз исён қилдик, тугёнга кетувчи бандалардан бўлдик, шу сабаб бошимизга бу кўргиликлар тушди, энди хато ва гуноҳдаримизни тан олиб, тавба қилганимиздан сўнг шояд Раббимиз бизларга бундан ҳам яхшироқ боғни ато қиласа. Зеро, биз Аллоҳга рағбат қилувчимиз, Унинг авф ва мағфиратидан умидвормиз, дедилар.

Шундай сўнг бандаларга хитобан Аллоҳ таоло амримга хилоф иш тутган, Ўз фазлимдан берган нарсани инфоқ қилишга баҳиллик қилган ва мискинларнинг ҳаққини поймол қилган нобакор кимсаларнинг жазоси шу! Аммо охират азоби дунёнидан кўра қаттиқроқ ва мاشаққатлироқдир. Бироқ буюрган амрларимни адо этган ва ҳаром ишлардан қайтган тақводор бандалар учун жаннатлар бордир. Улар у ерда кўз кўрмаган, қулоқ эшитмаган ва инсон хаёлига келмаган турли неъматлар билан мукофотланадилар, дейди.

Закотни адo қилмаслик

٦١ - عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بُرَيْدَةَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا مَنَعَ قَوْمًٰ الرَّكَأَةَ إِلَّا ابْتَلَاهُمُ اللَّهُ بِالسَّيِّئَاتِ. رَوَاهُ الطَّبَرَانِيُّ فِي الْأَوْسَطِ

وَالْيَهُقِيٌّ فِي شَعَبِ الْإِيمَانِ وَالْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدْرِكِ إِلَّا أَنَّهُ قَالَ: وَلَا مَنْعَ قَوْمٌ
الرَّكَأَةِ إِلَّا حَبَسَ اللَّهُ عَنْهُمُ الْقَطْرَ. قَالَ الْحَاكِمُ: هَذَا الْحَدِيثُ صَحِيفٌ عَلَى شَرْطِ
مُسْلِمٍ وَلَمْ يُخْرِجْ حَادُ.

61 – Абдуллоҳ ибн Бурайда отасидан⁹ ривоят қилишича, Расуллоро қоллаллоху алайҳи ва саллам шундай деган эканлар: “Агар бир қавм закотни бермасалар, Аллоҳ уларни қурғоқчиликка гирифтор қиласы” (Имом Табароний “Авсат”да, Байҳақий “Шуъабул иймон”да, Ҳоким “Мустадрак”да ривоят қилган. Имом Ҳокимнинг ривоятида: “Агар бир қавм закотни бермаса, Аллоҳ улардан ёмгирни ман қиласы”, дейилган. Ҳоким: “Бу ҳадис Муслим шартига кўра саҳиҳдир, аммо иккиси уни ривоят қилишмаган”, деган).

Маълум турдаги молдан закот бериш учун унда бир неча шартлар бўлиши лозим. Ана шу шартлар аввалида молнинг нисобга етиши туради. Хуллас, закот бериши лозим бўлган банда Аллоҳ розилиги учун бу ибодатни ихлос билан адo этадиган бўлса, аввало катта савобга эришади, қолверса, молини поклаган, унинг ўсиши ва кўпайишига замин тайёрлаган бўлади.

Нима сабабдан, закот молни поклайди, деб айтаяпмиз. Сабаби шуки, мол нисобга етганда, ўша молда камбағал ва ҳақдор кишиларнинг маълум миқдордаги ҳаққи бўлади. Агар шу улуш молдан чиқарилиб, фақирларга закот сифатида берилса, мазкур молда бироннинг ҳаққи қолмайди. Бу билан мол покланади ва яна ўсишда давом этади. Агар аксинча бўлса-чи? Камбағалларнинг ҳаққи молга қўшилиб, унинг ҳаммасини барбод қиласи. Бироннинг ҳаққини бермай,

⁹ Абдуллоҳ ибн Бурайда отасининг тўлиқ исми Бурайда ибн Ҳусайб ибн Абдуллоҳ ибн Ҳорис Абу Абдуллоҳ ал-Асламийдир. Бурайда саҳобалардан бўлган. Хайбар жангидаги қатнашган. Ҳижрий 63 йилда (Язид ибн Муовия халифалиги даврида) Марвда вафот этган. “Сиҳоҳи сittat” соҳибларининг барчаси ундан ҳадис ривоят қилишган.

фақат ўзини ўйлайдиган баҳил кимсалар Аллоҳ тарафидан турли балоларга учрайди. Ушбу ҳадисда шундай оғатларнинг бири келтирилмоқда. Унда айтилишича, закотни бермаслик қурғоқчилик, сувнинг камайиши, ёмғир ёғмаслиги, оқибатда ризқ-насиба камайиши, очарчилик ва қийинчиликларга сабаб бўлар экан.

٦٢ – وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: خَمْسٌ بِخَمْسٍ ، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ وَمَا خَمْسٌ بِخَمْسٍ؟ قَالَ: مَا نَقَصَ قَوْمٌ الْعَهْدَ إِلَّا سُلْطَانُهُمْ عَدُوُهُمْ وَمَا حَكَمُوا بِغَيْرِ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَّا فَشَا فِيهِمُ الْفُقْرُ وَلَا ظَهَرَتْ فِيهِمُ الْفَاحِشَةُ إِلَّا فَشَا فِيهِمُ الْمَوْتُ وَلَا طَفَقُوا الْمَكْيَالَ إِلَّا مُنْعِنُوا النِّبَاتَ وَأَحْذَنُوا بِالسَّيْنِ وَلَا مَنْعَنُوا الزَّكَاتَ إِلَّا حُبِسَ عَنْهُمُ الْقَطْرُ .
رَوَاهُ الطَّبرَانِيُّ فِي الْكَبِيرِ .

62 – Ибн Аббос розийаллоҳу анҳу ривоят қиласиди: “Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Беш нарса сабабли беш нарса бўлади!” – дедилар. Шунда (одамлар): “Эй Расулуллоҳ, беш нарса сабабли содир бўладиган беш нарса нима?” – деб сўрадилар. У зот: “Агар бир қавм аҳдни бузсалар, уларнинг устидан душманлари ғолиб қилинади. Агар улар Аллоҳ туширган нарсадан бошқаси билан ҳукм қилишса, уларнинг орасида фахш ишлар очик-ойдин қилинадиган бўлса, ораларида ўлим тарқалади. Агар улар тарозидан уриб қолсалар, ўсимликлардан ман қилинадилар ва қурғоқчиликка гирифтор бўладилар. Агар закотни бермасалар, улардан ёмғир ман қилинади”, дедилар” (Имом Табароний “Кабиир”да ривоят қилган).

Ушбу ҳадисда Аллоҳнинг буйруқ ва қайтариқларига қулоқ солмаслик қандай оқибатларга олиб келиши хусусида сўз боради. Демак, бандалар бошларига нима кўргилик ва қийинчиликлар тушса, бунга фақат ўзлари қилган гуноҳлар сабаб бўлар экан. Хусусан, закотни адо қилишдан бош

тортиш бандаларнинг ризқи торайиши ва турли бало-оғатлар ёғилишини келтириб чиқаради. Бу ҳолат турли мол турларида ҳар хил кўринишда кечади. Масалан, деҳқончиликда қурғоқчилик, чорвачиликда касаллик ёки бошқа сабаб билан ҳайвонларнинг ҳалок бўлиши, савдо-сотикда молнинг касодга учраши ёки ўғирланиши ва ҳоказо.

Тарозидан уриш

٦٣ – عَنْ ابْنِ عَبَّاسَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا نَقَضَ قَوْمٌ الْعَهْدَ إِلَّا سَلَطَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ عَذُوبَتْهُمْ وَلَا طَفَقُوا الْكَيْلَ إِلَّا مُنْعَى النَّبَاتِ وَأُخْدُوا بِالسَّيْئَنَ. أَخْرَجَهُ ابْنُ مَرْدَوْيَةٍ.

63 – Ибн Аббос розийаллоҳу анҳудан ривоят қилинади: “Расууллоҳ соллаллоҳу алаихи ва саллам: “Агар бир қавм аҳдни бузсалар, Аллоҳ үларнинг устидан душманларини ғолиб қилиб қўяди. Агар улар ўлчовдан уриб қолсалар, ўсимликлардан ман қилинадилар ва қурғоқчиликка гирифтор бўладилар”, дедилар” (Ибн Мардавайҳ ривояти).

Имом Насойи Абдуллоҳ ибн Умар розийаллоҳу анҳудан ривоят қилган узун ҳадисда: “Агар (одамлар) ўлчов ва тарозидан уриб қолсалар, қурғоқчилик ва озуқа танқислигига учрайдилар”, дейилган.

Бундан олдинги икки ҳадисда закотни адo қилмаслик бандалар бошига оғир мусибатларнинг ёғилишига сабаб экани айтилса, бу ҳадисда тарозидан уриб қолиш, бировга ўлчаб ёки тортиб бераётганда кам қилиб бериш каби ҳолатлар ҳам ёмон оқибатларга олиб келиши таъкидланмоқда. Бундан маълум бўладики, бировнинг ҳаққини ейиш, ҳаром йўллар билан бошқалар молини ўзлаштириш ризқ камайиши, барака кўтарилиши ва турли хил оғир ҳолатларнинг юзага келишига омил бўлар экан.

РИЗҚ ТОПИШДА ТАВАККУЛНИНГ АҲАМИЯТИ

Аллоҳ таоло айтади:

“**Ким Аллоҳга таваккул қилса, бас,** (Аллоҳнинг) Ўзи унга етарлидир. Албатта, Аллоҳ Ўзи (хоҳлаган) ишига Етувчиидир. Дарҳақиқат, Аллоҳ барча нарса учун миқдор-ўлчов қилиб қўйгандир” (Талоқ, 3).

Ушбу оятда агар Аллоҳга таваккул қилинса, У Зотнинг ўзи кафил бўлиши, хоҳлаган ишини бажара олиши ва ҳар бир нарсани ўта аниқ қилиб белгилаб қўйиши айтилмоқда.

Таваккулнинг асл маъноси “ўзини Аллоҳга топшириш”дир. Газзолий таваккулни қалбнинг Ёлғиз Вакил – Аллоҳга суюнишидан иборатдир, деб тушунтирган. Аллома Муновий эса: “Таваккул банданинг ожиз эканини изҳор қилиб, таваккул қилинадиган Зотга ишонишидир”, деган. Тасаввуф аҳдининг наздида таваккул “одамлар қўлидаги нарсага суюнмасдан, фақат Аллоҳ даргоҳидаги нарсага ишониш”дир. Мулла Али Қори Аллоҳга ҳақиқий таваккул қилишни қўйидағича тушунтиради: “Таваккул борлиқда Аллоҳдан бошқа амалга оширувчи зот йўқ экани, яратиш ва ризқ бериш, ато қилиш ва ман этиш, зарар ва фойда, камбағаллик ва бойлик, касаллик ва саломатлик, ўлим ва ҳаёт ҳамда бошқа барча нарсалар Аллоҳ таолодан эканига шубҳасиз, аниқ ишонищдир” (“Мирқоту мифотийҳ”).

Таваккул қалб ишидир ва унга кўра қалб бутунлай Аллоҳга топширилади ва барча ишларнинг оқибати У Зоттагина ҳавола қилинади. Айниқса, ризқ топишида таваккулнинг аҳамияти бекиёсдир. Ризқ талабидаги таваккул “rizқни фақат Аллоҳ беришига аниқ ишонган ҳолда ўша ризқ келадиган сабабларни ҳаракатга келтириш”дир.

٦٤ - وَعَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَوْ أَنْكُمْ كُنْتُمْ تَوَكَّلُونَ عَلَى اللَّهِ حَقًّا تَوَكَّلْهُ لَرُزِقْتُمْ كَمَا يُرِزِقُ الطَّيْرُ

تَغْلُبُ خِمَاصًا وَتَرُوحُ بَطَانًا. رَوَاهُ التَّرْمِذِيُّ وَالنَّسَائِيُّ وَأَحْمَدُ وَالْحَاكِمُ وَابْنُ حِبْرَانَ فِي صَحِيحِهِ وَقَالَ أَبُو عِيسَى: هَذَا حَدِيثٌ حَسْنٌ صَحِيقٌ.

64 – Умар ибн Хаттоб розийаллоху анху Расулуллох соллаллоху алайхи ва салламдан ривоят қиласы: “Агар сизлар Аллоҳға ҳақиқий таваккул қылғанларингизда әди, худди қорни оч ҳолда кетиб, түйгөн ҳолда қайтиб келадиган қуш каби ризқлантирилган бўлар эдингиз!” (Термизий, Насоий, Аҳмад, Ҳоким, Ибн Ҳиббон “Саҳиҳ”да ривоят қилган. Абу Исо Термизий: “Бу ҳадис ҳасан-саҳиҳдир”, деган).

Ушбу ҳадисда ризқ топишдаги таваккулнинг асл моҳияти очиқ-ойдин ифодаланмоқда. Яъни: агар сизлар Аллоҳға ҳақиқий таваккул қылғанларингизда, Аллоҳдан ўзга илоҳ йўқ эканига имон келтириб, У Зот ризқ бериши, хоҳлаган махлуқотига бериб, хоҳлаганидан ман қилишига ишонган ҳолда чиройли суратда ва ҳалол йўл билан ризқ талабида бўлғанларингизда, худди эрталаб қорни оч ҳолда чиқиб, кечаси тўқ бўлиб қайтадиган қуш каби ризқлантирилган бўлар эдингиз.

Бу ерда бандалар ризқ топишида доим ҳам Аллоҳға таваккул қилишни ўрнига қўя олмасликлари айтилиб, таваккулнинг фойдасини тушунтириш учун қушни мисол қилиб келтирилмоқда.

Ҳақиқатан, қушларнинг ҳолатига ибрат назари билан қарасак, бунинг асл моҳиятини англаб етамиш. Эрта тонгда ризқ талабида йўлга чиқсан қушларнинг қорни оч, олдиндан тайёрлаб қўйгандай ризқ манбалари ҳам, кўз остига олиб қўйгандай ўлжалари ҳам, заҳиралари ҳам бўлмайди. Лекин уларда ҳаракат ва ризқ топишга ишонч мавжуд. Демак, бандалар ҳам Аллоҳға таваккул қилишни ўрнига қўя билсалар, ўzlари ўйламаган ва хаёлларига келмаган томондан ризқланар эканлар.

Одатда, инсон эртанги ва ундан кейинги кунларда ейдиган нарсаларини олдиндан тайёрлайди. Бу ҳолатни чумоли

ва сичқонларда ҳам күриш мумкин. Лекин инсон Аллоҳга ҳақиқий таваккул қила олганида, эрталаб ейишга бирон нарсаси бўлмаган тақдирда ҳам, Аллоҳ уни муносиб тарзда ризқлантирган бўлар эди.

Ушбу ҳадиснинг яна бир диққатга молик жиҳати бор. Бу ҳам бўлса, таваккул ва ҳаракат масаласидир. Аслида касб инсонни ризқлантиромайди, балки Аллоҳ ризқлантириади. Аммо таваккул ва ҳаракат бирлашсагина кўзланган мақсадга эришилади. Зеро, ҳадисда бизлар учун мисол қилиб келтирилаётган қуш ҳам ҳаракат ва интилиш билан қорин тўйғазади. Шу маънода Аҳмад айтади: “Ушбу ҳадис касбни тарқ қилишга эмас, балки ризқ талабида ҳаракат қилишга тарғиб этади. Агар бандалар ҳар бир ҳолатда – юрганда, турганда ва бошқа ҳолатларида Аллоҳга таваккул қилиб, барча яхшилик фақат У Зотнинг қўлида эканини билгандарида эди, худди қушлар каби саломат ва ризқлантирилган ҳолда қайтган бўлар эдилар. Аммо инсоннинг ўз заҳираси ва касбига суюниши таваккулга зид эмас”. Абу Бакр ал-Варроқ айтади: “Аллоҳ бандалари ризқини таъминлаб қўйган. Энди бандалари ҳам Аллоҳга таваккулни таъмин этишлари лозим”.

Шайх Абу Ҳомид шундай деган: “Кишилар таваккулни бадан билан касбни ва қалб билан тадбир қилишни тарқ қилиб, худди отиб юборилган эски латтага ўхшаб ерга ётиб олиш, деб ўйлашлари мумкин. Бу жоҳилларнинг фикридир! Бу шариатга хилофдир. Шариатда таваккул қилувчилар мақталади. Лекин шариат қайтарган нарсадан қайтмай туриб, қандай қилиб юксак мақомга эришиш мумкин? Ҳақиқат шуки, қалб билан қилинган таваккул таъсири унинг мақсадга эришишдаги ҳаракати, интилиши ва амалларида кўринади”.

Имом Абулқосим Қушайрий айтади: “Билгинки, таваккулнинг ўрни қалбдир. Бас, банда ризқ Аллоҳдан эканини билганидан сўнг қалби билан таваккул қилгач, бадани билан ҳаракат қилиши бир-бирига қарши эмас. Агар бирон нарса

қийинлашса, Аллоҳнинг тақдирига боғлиқдир. Агар бирон нарса енгиллашса, У Зотнинг енгиллатишига боғлиқдир”.

Бир киши Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан: “Тұымни боғлаб таваккул қилайми ёки қүйиб юбориб сұнг таваккул қилайми?” деб сұраганида, у зот: “Уни боғлагин-да, сұнг таваккул қилғин!” деб айтганлар (*Шу маңнодаги ҳадисни Ибн Ҳиббон, Ҳоким ва Қузоъйлар ривоят қилишган*).

٦٥ – وَعَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ فُرَّةَ قَالَ: مَرَّ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ بِقَوْمٍ فَقَالَ: مَنْ أَتَتْمُ ، قَالُوا: الْمُتَوَكِّلُونَ ، فَقَالَ: أَتَتْمُ الْمُتَأْكِلُونَ ، إِنَّمَا الْمُتَوَكِّلُ رَحَلٌ أَقْرَى حَبَّهُ فِي بَطْنِ الْأَرْضِ وَتَوَكَّلَ عَلَى رَبِّهِ . رَوَاهُ الْحَكِيمُ التَّرمِذِيُّ فِي نَوَادِيرِ الْأَصْوَلِ .

65 – *Муовия ибн Курра*¹⁰ айтади: “Умар ибн Хаттоб розийаллоҳу анху бир қавм олдидан ўта туриб: “Сизлар кимсизлар?” деб сұради. Улар: “Таваккул қилгувчилармиз”, дейишиди. Шунда (Умар ибн Хаттоб): “Сизлар таъаккул қилувчисизлар (яғни, тайёр нарсаны еб ётувчи текинхүрсизлар). Зеро, (Аллоҳга) таваккул қилған киши, аввал ерга уруг сепади, сұнgra Раббига таваккул қилади”, деди” (*Ҳаким Термизий “Наводирул усул”да ривоят қилған*).

Ҳаким Термизий “Наводирул усул”да келтирган бошқа ривоятда Умар ибн Хаттоб яманлик кишиларни учратгани айтилған. Ўша қавм сабабларни ахтармай, ҳаракат қилмай, бизга ризқни Аллоҳнинг Ызи беради, деб эътиқод қилғанларини күриб, уларни “текинхүрлар”, деб атамоқда ва шундан сұнг ҳақиқиүй таваккул қандай бўлишини таълим бермоқда.

“Жомеъул ъулуми ва ҳикам” асарида шундай дейилган: “Билгинки, таваккулнинг самараси қазога (тақдирга) рози

¹⁰ Муовия ибн Курра ибн Иёс ибн Ҳилол ибн Риоб Абу Иёс ал-Музаний тобеъинлардан бўлиб, ишончли ҳадис ровийси саналади. У илмига амал қилувчи олимлардан бўлган. “Сиҳоҳи сittа” соҳибларининг барчаси ундан ҳадис ривоят қилишган. Муовия ибн Курра ҳижрий 36 санада туғилиб, 113 санада вафот этган.

бўлишдир. Кимки ишларини Аллоҳга топшириб, У Зот ҳукм қилган, хоҳдаган нарсага рози бўлса, Аллоҳга ҳақиқий таваккул қилган бўлади. Шу сабаб ҳам Ҳасан Басрий, Фузайл ибн Иёз ва бошқалар Аллоҳга таваккул қилишни У Зотнинг қазои қадарига рози бўлишдир, деб изоҳлашган”.

Ибн Абу Дунё айтади: “Менга баъзи донишмандларнинг шундай деганлари етиб келди: таваккул уч даражага бўлинади. Биринчиси – шикоятни тарк этиш. Иккинчиси – розилик. Учинчиси муҳаббатдир. Шикоятни тарк этиш сабр даражаси. Розилик Аллоҳ тақсим қилган ризқ билан қалб сокин бўлишидир. Бу аввалгисидан кўра юқорироқ даражага эга. Муҳаббат эса Аллоҳ ўзига нисбатан қилган тадбири туфайли У Зотни яхши кўришдир. Биринчи даража зоҳидларники ва иккинчиси сиддиқларникидир. Учинчиси пайғамбарларнинг даражасидир”.

Хуноса ўрнида шуни айтиш мумкинки, мўмин банда ризқ ва тирикчилик йўлида бор имкониятларни ишга солиб, Ёлғиз Аллоҳга таваккул қилган ҳолда жиҳду жаҳд қилиши лозим. Аммо шуни унутмасинки, у фақат ҳаракат қилгани ва интилгани учунгина ризқданаётгани йўқ. Чунончи, ризқ Аллоҳ таоло тарафидан келишини унутмасин!

ТОНГГИ УЙҚУНИНГ РИЗҚҖА ТАЪСИРИ

٦٦ - عَنْ صَحْرِ الْغَامِدِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: اللَّهُمَّ بَارِكْ لِأَمْتَيْ فِي بُكُورِهَا وَكَانَ إِذَا بَعَثَ سَرِيَّةً أَوْ جَيْشًا بَعَثَهُمْ مِنْ أَوَّلِ النَّهَارِ وَكَانَ صَحْرُ رَجُلًا تَاجِرًا وَكَانَ يَبْعَثُ تَجَارَتَهُ مِنْ أَوَّلِ النَّهَارِ فَأَتَرَى وَكَثُرَ مَالُهُ رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالترْمِذِيُّ وَابْنُ مَاجَهٖ وَأَحْمَدُ وَالطَّبَرَانِيُّ وَابْنُ حِبَّانَ فِي صَحِيحِهِ وَفِي رِوَايَةِ ابْنِ مَاجَهٖ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: اللَّهُمَّ بَارِكْ لِأَمْتَيْ فِي بُكُورِهَا يَوْمَ الْخَمِيسِ.

66 – Соҳр ал-Гомидий¹¹ ривоят қиласи: “**Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Эй Аллоҳим, умматимнинг барвақт (қилган ишлар)ида барака бергин!” деб дуо қилдилар. У зот қўшинни бирон жойга жўнатмоқчи бўлсалар, куннинг аввалида жўнатар эдилар”.** Соҳр тижоратчи киши эди. У ҳам тижорат карвонини куннинг аввалида жўнатар эди. Натижада унинг мол-дунёси қўпайиб, бойиб кетди (Абу Довуд, Термизий, Ибн Можа, имом Аҳмад, имом Табароний, Ибн Ҳиббон “Саҳиҳ”да ривоят қилган. Ибн Можа Абу Ҳурайра розийаллоҳу анхудан қилган ривоятда: “Эй Аллоҳим, умматимнинг пайшанба кунги барвақт (қилган ишлар)ида барака бергин!” дейилган).

Ушбу ривоятда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам томонларидан эрта тонгда мусулмонлар бажарган ишларнинг баракали бўлишини сўраб қилган дуолари ва бунинг тасдиги ўлароқ ҳадис ровийсининг ҳаётидан ибратли воқеа ҳам келтирилмоқда.

“Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Эй Аллоҳим, умматимнинг барвақт (қилган ишлар)ида барака бергин!” деб дуо қилдилар. У зот қўшинни бирон жойга жўнатмоқчи бўлсалар, куннинг аввалида жўнатар эдилар”.

Яъни: эй Аллоҳим, менинг умматим ичидан эрта тонгда барвақт амал қилувчиларнинг амаллари, касб-кор қилувчиларнинг касблари, илм талабида юрганларнинг илмларига барака бергин, ишлари ва амалларини серунум, ривожли ва давомли қилгин!

¹¹ Ҳадис ровийси Соҳр ибн Вадоъа ал-Гомидий ал-Асадий ал-Ҳижозий розийаллоҳу анху саҳобалардандир. У Тоифда истиқомат қилган. Гомид Азదаги жой номи саналади. Соҳр ал-Гомидийдан барча “Сунан соҳиблари” ҳадис ривоят қилишган. Имом Термизий: “Соҳр ал-Гомидийнинг ҳадиси “ҳасан”, лекин у Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан бундан бошқа ҳадис ривоят қилмаган”, деган. Абулқосим Бағавий ҳам унинг бундан бошқа ҳадис ривоят қилмаганини айтган. Эслатиб ўтамиш, ушбу ҳадис бу бобда келган энг саҳиҳ ҳадис саналади.

Мазкур дуо орқали, ўз навбатида у зот умматларини ҳар қандай ишни бажаришда барвақт ҳаракат қилиш, эрта тонгдан ризқ ёки илм талабида бўлишга тарғиб қилмоқдалар.

Аллоҳ таоло Куръони каримда тунни уйқу вақти, кунни эса тирикчилик пайти қилиб қўйганини айтган. Шунга биноан, куннинг аввалидаги ҳаракат яхши натижаларга сабаб бўлади.

Умматларини эрта туриб, барвақт ҳаракат қилишга унданған Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам айтган гапларига энг аввал ўзлари амал қиласидилар. Агар у зот бирон ерга вазифа билан кичик бир гуруҳ ёки каттароқ қўшинни юбормоқчи бўлсалар, куннинг аввалида юборардилар.

“Соҳр тижоратчи киши эди. У ҳам тижорат карвонини куннинг аввалида жўнатар эди. Натижада унинг молдунёси қўпайиб, бойиб кетди”.

Ушбу ҳадис ровийиси Соҳр ибн Вадоъя ал-Гомидий тижорат билан шуғулланар экан. Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг суннатларига эргашиб, Соҳр ҳам бирон ерга савдо карвони юбормоқчи бўлса, куннинг аввалида барвақт жўнатарди. Суннатга астойдил амал қилгани, қолаверса, эрта тонгда ризқ талабида бўлгани туфайли савдосига барака кириб, ишлари олга силжий бошлади. Натижада Соҳр розийаллоҳу анҳу бой-бадавлат кишилардан бирига айланди.

٦٧ – وَرُوِيَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: بَاكِرُوا الْغُدُوْ فِي طَلَبِ الرِّزْقِ فَإِنَّ الْغُدُوْ بَرَكَةٌ وَنَجَاحٌ. رَوَاهُ الطَّبرَانِيُّ فِي الْأَوْسَطِ.

67 – Оиша розийаллоҳу анҳо Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қиласади: “Ризқ талабида барвақт ҳаракат қилинглар! Зоро, эрталабдан ҳаракат қилиш барака ва муваффақият (омили) дир” (Имом Табароний “Авсат”да ривоят қиласан).

Ҳар биримиз эрта тонгдан ризқ талабида бўлишга ҳаракат қилишимиз керак. Чунки барвақт қилинган ҳаракат барака

ва ютуқлар калитидир. Бунга ҳеч қандай шак-шубҳа йўқ. Сабаби буни Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ўзлари айтиб турибдилар. Аввалги саҳих ривоятда ҳам шу нарса таъкидланган эди.

Олдин айтиб ўтганимиздек, “ризқ” бир тарафдан моддий неъматларни, иккинчи тарафдан эса маънавий-руҳий неъматларни ҳам ўз ичига олади. Чунончи, ақл, илм, идрок, зеҳн ва шу кабилар ҳам инсонга бериладиган ризқдир. Шу сабаб ҳам, китобларимизда эрта тонгда илм талаб қилишга тарғиб қилиниб, уламолар ҳаётидан ибратли ҳолатлар мисол қилиб келтирилади. Эрта тонгда илм талаб қилиш фазилатли эканига сабаб шуки, ҳадисда айтилаётганидек, бу пайт баракалидир. Маълумки, уйқудан уйғонгач, инсон танасида тетиклик ва миясида бардамлик кузатиласи. Бундай ҳолатда ўқилган илм, ёд олинган оят ёки ҳадис хотирага мустаҳкам ўрнашади ва зеҳнга яхши сингади. Хуллас, хоҳ дунёвий ҳожат бўлсин, хоҳ ухровий – зикр ва дуо каби ибодатлар бўлсин, агар эрта тонг адo этилса, Аллоҳ бундай ишларга барака ва ривож ато этади.

٦٨ – وَعَنْ عَمْرُو بْنِ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الصُّبْحَةُ تَمْنَعُ الرِّزْقَ. رَوَاهُ أَحْمَدُ وَالْبَيْهَقِيُّ وَسَنَدُ هَذَا الْحَدِيثِ ضَعِيفُ.

68 – Амр ибн Усмон ибн Аффон отасидан ривоят қиласи: *Расуллороҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам дедилар: “Тонги (уйқу) ризқни(нг келиши)ни тўсади”* (Имом Аҳмад ва Байҳақий ривояти. Ушибу ҳадиснинг санади заиф).

“Ризқни тўсади” жумласи “ризқнинг баракали бўлишини ман қиласи” маъносини англатади. Чунки тонг чогида то қуёш чиққунча ухлаб ётувчи қанчадан-қанча одамлар борки, улар ризқдан бутунлай маҳрум бўлиб қолмайдилар, балки ризқдарида барака ва ишларида унумдорлик бўлмайди.

“Файзул-қодийр” китобида шундай дейилган: “Кимки кунини хайрли суратда бошласа, қолган қисми ҳам хайрли-

баракали бўлади, ишлари ўнгидан келади. Аллоҳ тарафидан ўша банданинг ризқига барака берилади. Ривоятларда келишича, қуёш чиққунча вақт оралиғида ризқлар тақсимланар экан. (Уйғоқ бўлиш билан) ризқ тақсимотида иштирок этмаган банда ундан маҳрум бўлган билан баробардир. Чунки, тонг отгач ҳам уйқудан турмаган банда ўрнидан ланж ва дили хира бўлиб уйгонади. Тирикчилик ва касб-корида ҳам шижоат ва гайрати йўқолиб, ишга ҳафсаласиз ёндашади. Шу зайл ризқининг баракаси кетади”.

٦٩ – وَعَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ النَّوْمِ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ. رَوَاهُ ابْنُ مَاجَهٖ وَسَنَدُهُ ضَعِيفٌ.

69 – Али розийаллоҳу анҳу ривоят қиласиди: “Расудуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам қуёш чиқишидан олдинги уйқудан қайтаргандар” (Ибн Можа ривояти. Ҳадиснинг санади заиф).

“Қуёш чиқишидан олдинги уйқу” бу тонг пайтидаги уйқудир. Аввалги ҳадисда эрталабки уйқу ризқнинг баракасини кетказиши айтилса, бу ерда ўша вақтда ухлашдан қайтарилимоқда. Чунки тонг чоғи, яъни бомдод намозидан кейинги вақт зикр-тасбех, таҳдил, истифор айтиш ёки ризқ талабида ҳаракат қилиш учун қулай фурсатдир.

Бағавийнинг “Шарҳус сунна” китобида: “Бизга хабар қилинишича, Ер бомдод намозидан кейин ухловчи олимдан шикоят қилиб, Аллоҳга мурожаат қиласиди”, дейилган.

٧٠ – وَرُوِيَ عَنْ فَاطِمَةَ بُنْتِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ: مَرَّ بِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا مُضْطَجَعَةٌ مُتَصَبِّحَةٌ فَحَرَكَنِي بِرِجْلِهِ ثُمَّ قَالَ: يَا بُنْيَةً ، قُومِي اشْهَدِي رِزْقَ رَبِّكَ وَلَا تَكُونِي مِنَ الْغَافِلِينَ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يَقِسِّمُ أَرْزَاقَ النَّاسِ مَا بَيْنَ طُلُوعِ الْفَجْرِ إِلَى طُلُوعِ الشَّمْسِ. رَوَاهُ الْبِيْهَقِيُّ وَإِسْنَادُهُ ضَعِيفٌ.

70 – Мұхаммад соллаллоғу алайҳи ва салламнинг қизлари Фотима розийаллоғу анходан ривоят қилинади: “Мен тонг пайтида ухлаб ётганимда Расулуллақ соллаллоғу алайҳи ва саллам олдимдан ўтиб қолдилар. У зот мени оёқлари билан қимирлатиб: “Эй қизалогим, тур, Раббингнинг ризқ (тақсимваш)ига гувоҳ бўл. Асло ғофиллардан бўлма! Зеро, Аллоҳ азза ва жалла тонгдан қуёш чиққунча бўлган пайт оралиғида одамлар ризқларини тақсимлайди”, дедилар” (Байҳақий ривояти. Ҳадиснинг санади заиф).

Ушбу ҳадисда Расулуллақ соллаллоғу алайҳи ва саллам тонг чоғидаги уйқудан қайтаргандарни яна бир бор таъкидланмоқда. Хуллас, банда тонг пайтида уйғоқ ҳолда бўлиб, бирон фойдали иш билан машғул бўлиши, дунё ва охират ободлиги учун интилиши лозим.

НЕЬМАТЛАРНИНГ БАРДАВОМ БЎЛИШИДА МУҲИМ ОМИЛЛАР

Аллоҳ таоло бандаларига неъмат берар экан, ана шу неъматнинг давомий бўлиши учун баъзи нарсалар муҳимdir. Масалан, шукр қилиш, неъматлар қадрига етиш берилган неъматнинг бардавом бўлиши учун бош омил саналади. Куйида шулар ҳақида кенгроқ тўхталиб ўтамиш.

Неъматлар қадрига етиш, уларни кичик ҳисобламаслик

٧١— عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: دَحَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْبَيْتَ فَرَأَى كَسْرَةً مُلْقَاهَ فَأَخْدَهَا فَمَسَحَهَا ثُمَّ أَكَلَهَا وَقَالَ: يَا عَائِشَةُ ، أَكْرِمِي كَرِيمًا فَإِنَّهَا مَا نَفَرَتْ عَنْ قَوْمٍ قَطُّ فَعَادَتْ إِلَيْهِمْ. رَوَاهُ ابْنُ مَاجَهُ.

71 – Оиша розийаллоғу анхо ривоят қиласи: “Набий соллаллоғу алайҳи ва саллам уйга кирдилар ва тўсатдан кўзлари тўкилган увоқларга тушди. Уларни териб олиб,

тозалаб едилар. Сўнгра: “Карим (сифатли Аллоҳ таоло берган неъматлар)ни қадрлагин! Зеро, у (неъматлар) бирон қавмдан олиб қўйилса, бошқа қайтиб берилмайди!” дедилар” (Ибн Можа ривояти).

Ҳаким Термизий “Наводирул усул”да ривоят қилган ҳадисда: “Эй Оиша, Аллоҳнинг неъматларига яхши муносабатда бўлгин! Агар у неъматлар бирон қавмдан олиб қўйилса, камдан-кам ҳолларда қайтиб келади”, деб келтирилган.

Аллоҳ таоло берган неъматларнинг катта-кичиги йўқ, балки барчаси У Зотнинг яхшилиги, лутфу карамидир. Ким мана шу нарсага амал қилса, неъматларни катта-кичикка ажратмай, барчасини бирдек қадрласа, Аллоҳнинг неъматларини тан олган ва У Зотга шукр қилганидир. Ўз навбатида Аллоҳ таоло бундай бандага неъматларни давомли ва зиёда қиласди.

Ноннинг увоги ёки бир бурда нон ҳам аслида бутун ноннинг кичкина бўлгидир, холос. Кўзимизга илмаган ушоқ ҳам йигилса, бутун нон бўлади. Шундай экан, барча неъматларнинг қадрига етиб, уларни кичик санамаслик лозим. Акс ҳолда, неъматларга нонкўрлик қилинган бўлади. Неъматларни қадрлаб, кичик санамай барчасига бирдек муомалада бўлишни Пайғамбаримиз Мұҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ўрганишимиз керак. У зот бу борада ҳам бизга ўрнакдирлар.

Умуман олганда, нон энг асосий ризқ ҳисобланади. Ҳадисларнинг бирида нонни эъзозлаш, уни увол қилмаслик лозимлиги таъкидланган. Мусо ат-Тоифий Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қиласди: “Нонни ҳурматланглар (яъни, қадрига етинглар). Чунки Аллоҳ уни осмоннинг баракотидан туширган ва Ернинг баракотидан чиқарган” (Ибн Абу Ҳотим ривояти).

Аллоҳнинг йўлида инфоқ ва садақа қилиш

Аллоҳ таоло айтади:

(Эй Мұҳаммад,) айтинг: “Албатта, Раббим бандалардан Ўзи хоҳлаган кишилар ризқини кенг

қилади ва (Үзи хоҳлаган кишиларнинг ризқини) **танг қилади. Сизлар бирон нарсани инфоқ қилсангиз, бас У Зот унинг ўрнини тўлдиради. У ризқ бергувчиларнинг энг яхшисидир”** (Сабаъ, 39).

Яъни, эй Мұҳаммад, одамларга айтинг: албатта, Аллоҳ бандалари ўртасида ризқдарни тақсимловчиидир. Маълум ҳикматга кўра, У Үзи хоҳлаган бандаларининг ризқини кенг қилиб, хоҳлаган бандасининг ризқини тор қилиб қўяди. Аммо сизлар камбағаллиқдан қўрқманглар. Аллоҳнинг йўлида инфоқ қилиб, бойликларингиз билан У Зотта яқинлашинглар ва розилигига эришинглар. Агар Аллоҳ ризоси учун бирон нарса инфоқ қилсангиз, бунинг эвазига дунёда кўп мол-дунё, охиратда эса мислсиз ажр-савобларга мушарраф бўласизлар. Чунки Аллоҳ энг яхши ризқлантирувчи Зотдир. У сизларни ўйламаган тарафингиздан ҳалол ризқ билан ризқлантиради.

Жобир ибн Абдуллоҳ розийаллоҳу анҳу Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Банда инфоқ қилган ҳар бир нарсанинг ўрнини тўлдириш Аллоҳнинг зиммасидадир. Фақат бино (қуриш) ёки маъсиятга қилинган сарф-ҳаражат бундан мустасно” (Байҳақий “Шуъабул иймон”да ривоят қилган).

Зубайр ибн Аввом розийаллоҳу анҳу Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилган ҳадиси қудсийда: “Албатта ризқ эшиги етти осмоннинг устидан очиқдир. У Аршгача етиб бориб, туну кун ёпилемайди. Аллоҳ ҳар бир бандага нияти, сарф(-ҳаражат)и, садақа ва инфоқ қилишига қараб шу ризқдан (Ерга) туширади. Бас, ким (садақани) кўпайтирса, унга ҳам (ризқи) кўпайтирилади. Ким камайтирса, унга ҳам камайтирилади. Кимки (бермасдан, баҳиллик қилиб) ушлаб қолса, ундан ҳам (барака ва кенг ризқ) ушлаб қолинади”, дейилган (Ҳаким Термизий ривояти).

Аллоҳ таоло айтади:

“Аллоҳга қарзи ҳасана берадиган киши борми? У Зот унга бир неча баробар қилиб қайтаради. Зеро,

(ризқларни) топ ва кенг қиласын Аллоҳдир ва Үнгагина қайтариласизлар” (Бақара, 245).

“Қарзи ҳасана” деганда хоҳ катта, хоҳ кичик бирон нарсани савоб умидида Аллоҳнинг йўлида садақа қилиб юбориш тушунилади. Аллоҳ таоло бу ояти каримада инфоқ қилишга тарғиб қилиб, Аллоҳнинг амр ва қайтариқлари устун бўлиши учун қилинган ҳар қандай садақани йўзига берилган “қарз” деб атамоқда, бандалар қилган садақаларини ўзларига яна ошиги билан қайтаришини маълум қилмоқда. Чунки Аллоҳ ҳоҳдаган бандасининг ризқини кенг қилиб, истаган кишининг ризқини тор қиласи. Шундай экан, камбағал бўлиб қолишдан қўрқмай, нафснинг баҳиллиги устидан голиб келиб, Аллоҳнинг йўлида садақа ва яхшиликлар қилиб қолиш керак. Охиратда бандалар Аллоҳнинг ҳузурига қайтиб боргандарида, қилган амалларига қараб ҳисоб қилинади.

Ибн Масъуд розийаллоҳу анҳу ривоят қиласи: “Қачонки Аллоҳнинг “Аллоҳга қарзи ҳасана берадиган киши борми?” ояти нозил бўлганида, Абу Даҳдоҳ ал-Ансорий: “Эй Расулуллоҳ, Аллоҳ биздан қарз сўрайтими?” деди. У зот: “Ҳа, эй Абу Даҳдоҳ”, дедилар. У: “Менга қўлнингизни беринг, эй Расулуллоҳ”, деди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам унга қўлларини берган эдилар, у: “Мен мана бу боғимни Раббимга қарз қилиб бердим. Унда олти юзта хурмо дарахти бор”, деди. Ўша пайтда (унинг аёли) Умму Даҳдоҳ ва оила аъзолари боғда эдилар. Абу Даҳдоҳ келиб: “Эй Умму Даҳдоҳ”, деб чақирган эди, аёли: “Лаббай”, деб жавоб берди. У: “Боғдан чиқ. Мен уни Раббим азза ва жаллага қарз қилиб бердим”, деди” (Имом Табароний, Ибн Абу Ҳотим, Ибн Мунзир, Ибн Жарир, Баззор, Байҳақий “Шуъабул иймон”да, Ҳаким Термизий “Наводирул усул”да ривоят қилган).

Аллоҳ таоло айтади:

“Шайтон сизларни (агар инфоқ-эҳсон қилсангиз) **камбағал бўлиб қолишингиздан қўрқитади ва фаҳш**

ишларга буюради. Аллоҳ сизларга Ўз тарафидан магфират ва фазл (бойлик) ваъда қилади. Аллоҳ (фазлу карами) кенг ва Билгувчиидир” (Бақара, 267).

Иbn Аббос розийаллоҳу анҳу ушбу оят тафсирида айтади: “Икки нарса Аллоҳдан ва яна икки нарса шайтондандир. Шайтон: “Молингни инфоқ қилма, ўзингда ушлаб қол, унга ўзинг мұхтож бўлиб қоласан”, дейди ва бандани фаҳш ишларга буюради. Аллоҳ эса, агар банда инфоқ қилса, ўтган гуноҳларини кечиришни ва унга кенг ризқни ваъда қилади”.

٧٢ – وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَا مِنْ يَوْمٍ يُصْبِحُ الْعَبَادُ فِيهِ إِلَّا مَلَكًا نَيْتَ لَأَنِّي قَوْلُ أَحَدُهُمَا: اللَّهُمَّ أَعْطِ مُنْفِقًا حَلَفًَا وَيَقُولُ الْآخَرُ: اللَّهُمَّ أَعْطِ مُمْسِكًا تَلَفًا. رَوَاهُ الْبَخَارِيُّ وَمُسْلِمٌ وَأَحْمَدُ.

72 – Абу Ҳурайра розийаллоҳу анҳу Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Бандалар тонг оттирадиган ҳар бир кунда икки фаришта тушиб, уларнинг бири: “Эй Аллоҳим, инфоқ қилган (банданг бойлиги ўрни)ни тўлдиргин!” дейди. Бошқаси эса: “Эй Аллоҳим, (инфоқ қилмай, бойлигини ўзида) ушлаб турган(нинг моли)га талофат бергин!” дейди” (Имом Бухорий, имом Муслим ва имом Аҳмад ривояти).

Ушбу ҳадисда садақа қилиш билан бойлик зигирча ҳам камайиб қолмаслиги ўзига хос таъсирли усулда баён қилинмоқда. Имом Термизий Абу Кабша ал-Анморий розийаллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Мол (бойлик) садақа билан камаймайди”, деганлар.

Қуёш чиқадиган, бандалар тонг оттирадиган кун борки, осмондан тушган икки фариштадан бири: эй Аллоҳим, мол-дунёсини розилигинг йўлида инфоқ қиладиган бандаларинг бойликлари ўринини тўлдиргин ва зиёда қилгин, деб дуо қилар экан. Бошқаси эса: эй Аллоҳим, баҳиллик билан бойлигини

керакли жойларга сарфламай, ўзида ушлаб турганларнинг молларига талофат ва нуқсон етказгин, деб дуо қилар экан.

Маълумки, фаришталар Аллоҳ таолонинг амрини сўзсиз бажарадилар. Уларнинг Аллоҳ ҳузуридаги мартабалари ҳам юқоридир. Табиийки, улар қилган дуоларининг ижобат бўлишида шубҳа йўқ. Демак, инфоқ қилсан, молим камайиб қолади, деб хавфсирамасдан, ўртacha йўлни тутган ҳолда Аллоҳнинг йўлида сарфлаш керак экан. Акс ҳолда, бойлигимизни янада кўпайтириш учун баҳиллик қилиб ўзимизда ушлаб тураверсак, бирон талофат етиб қолиши мумкин экан. Бунда зоҳирان иш тутиш керак эмас. Бу ривоятдан билиб оламизки, банди инфоқ қилсан, молим камайиб қолади, эмас, балки инфоқ қилмасам, баҳиллик қилсан, молимга талофат етади, деган эътиқодда бўлиши керак.

Имом Нававий айтади: “Мақталган инфоқ қилиш турларига тоат-ибодатлар, аҳли-оила, меҳмонлар ва бошқа нафл ибодатларга сарф қилиш киради”.

Куртубий эса: “Бундай инфоқقا вожиб ва мандублар киради”, деган.

٧٣ – وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللُّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللُّهِ صَلَّى اللُّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: قَالَ اللُّهُ عَزَّ وَجَلَّ: أَنْفَقْ يَا ابْنَ آدَمَ ، أَنْفَقْ عَلَيْكَ . رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَمُسْلِمٌ وَأَحْمَدُ وَابْنُ مَرْدُوْيَهِ .

73 – *Абу Хурайра* розийаллоҳу анҳу *Расулуллоҳ* соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “**Аллоҳ азза ва жалла:** “Эй Одам боласи, инфоқ қил, шунда Мен ҳам сенга инфоқ қиламан”, деб айтади” (Имом Бухорий, имом Муслим, имом Аҳмад ва Ибн Мардавайҳ ривояти).

Ушбу ҳадис икки қисмдан иборат бўлиб, унинг аввали ҳадиси құдсийдир. Унда Аллоҳ таоло тарафидан бандаларини Ўзининг йўлида инфоқ қилишга тарғиб қилинмоқда. Ҳадиснинг маъноси қуйидагича: эй Одам боласи, ҳақдор кишилар, камбағал, мискин, бева-

бечораларга садақа ва инфоқ қил. Агар шундай қилсанг, Мен ҳам сенга Ўз фазлим билан инфоқ қиласман. Чунки фазлу карамим кенг ва хазинам битмас-туганмасдир.

Ҳадиснинг давомида Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам Аллоҳ таолонинг фазли, лутфу карами ва хазинаси қандай эканини қўйидагича баён қиласдилар: “Аллоҳнинг ўнг қўли (яъни, У Зотнинг эҳсони, карами, хазинаси) тўла, доимо оқиб турувчиdir. Кечаю кундуз уни бирон нарса камайтира олмайди. Сизлар У Зот осмон ва Ерни яратганидан бери нима инфоқ қилганини биласизларми? Албатта, Унинг ўнг қўлидаги (яъни, хазинасидаги) нарсадан ҳеч нарса камайган эмас. У Зотнинг Арши сув устида бўлиб, бошқа бир қўлида қабз (мезон) бор, уни кўтаради ва туширади (яъни, Аллоҳ хоҳлаган ишини қиласди, хоҳлаган бандасининг ризқини кенг ёки тор қиласди”).

Демак, Аллоҳ таолонинг хазинаси шунчалик эканки, Еру осмон яратилганидан бери тинимсиз тарзда инфоқ қилиб турилса ҳам, ундан ҳеч нарса камайиб қолмас экан. Бу эса, ўша хазинанинг чек-чегараси йўқ деганидир. Ана шу хазинага боғланиш, Аллоҳ таолонинг фазлу марҳаматига ноил бўлиш учун кўпроқ инфоқ-эҳсон, ихтиёрий садақалар қилиб юриш керак. Чунки Аллоҳ таоло берган бандасига беради, қизғанчиқлик қилган бандасидан фазл-марҳаматини дариг тутади.

٧٤ – وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: أَنْفَقْ يَا بَلَالُ! وَلَا تَخْشَ مِنْ ذِي الْعَرْشِ إِقْلَالًا. رَوَاهُ الطَّبرَانِيُّ فِي الْكَبِيرِ وَالْبَيْهَقِيُّ فِي شَعَبِ الإِيمَانِ وَالْقُضَاعِيُّ فِي مُسْنَدِ الشَّهَابِ وَسَنْدُهُ حَسَنٌ.

74 – Абдуллоҳ ибн Масъуд розийаллоҳу анҳудан ривоят қилиншича, Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Эй Билол, инфоқ қил! Арш Эгасининг камайтиришидан қўрқма!” – деганлар (Ином Табароний “Кабиyr”да, Байҳақий “Шуъабул

иймон”да, Қузоъий “Муснадуши шиҳоб”да ривоят қилган.
Ҳадиснинг санади ҳасан).

Яъни: эй Билол, бу хурмоларни инфоқ қил. Арш Эгаси бўлмиш Аллоҳ таоло сенга кўпайтириб беради, шу дунёда кенг ризқ ва охиратда катта ажр-мукофотлар ато қиласди. Инфоқ қилганинг туфайли молинг камайиб, камбағал бўлиб қолишдан асло қўрқма. Балки Аллоҳ розилиги учун уни ҳақдорларга садақа қил!

Неъматларга шукр қилиш

Куръони каримнинг Иброҳим сурасида Мусо алайҳиссалом тилидан шундай дейилади:

Яна Парвардигорингиз билдирган (бу сўзларни) эслангиз: “Қасамки, агар сизлар шукр қилсангиз, албатта зиёда қиласман. Энди агар куфрони (неъмат) қилсангизлар, албатта азобим жуда қаттиқдир” (*Иброҳим*, 7).

Яъни, Мусо алайҳиссалом бани Исроил қавмига: эй бани Исроил, Раббингиз Ўз ваъдасини эълон қилиб ёки улуғлиги билан қасам ичиб шундай деди: агар берган неъматларимга шукр қилсангиз, уни янада зиёда қиласман. Агар неъматларимни инкор этиб, нонкўрлик қилсангиз, у ҳолда бунинг учун сизларни қаттиқ азоблайман ва уларни сизлардан тортиб оламан!

Робиъ ушбу оят ҳақида айтади: “Мусо алайҳиссалом Аллоҳ азза ва жалла номидан ҳабар қилмоқдаки, агар неъматларга шукр қилсалар, Аллоҳ уларга Ўз фазлидан зиёда қилиб, кенг ризқ ато этади ва уларни оламдаги инсонлар устидан голиб қилиб қўяди” (*Ибн Абу Ҳотим ривояти*).

Қатода шундай деган: “Сўраганга бериш ва шукр қилганга зиёда қилиш Аллоҳнинг зиммасидаидир. Аллоҳ неъматлар ато қилувчи ва шукрли бандаларни яхши кўрувчиидир. Бас, берган неъматлари учун Аллоҳга шукр қилинглар!” (*Абд ибн Ҳумайд, Ибн Мунзир ва Ибн Абу Ҳотим ривояти*).

Абу Ҳурайра розийаллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Кимга тўрт нарса берилган бўлса, Аллоҳ тарафидан тўрт нарсадан ман қилинмайди: кимга дуо қилиш берилган бўлса, ижобатдан ман қилинмайди. Аллоҳ таоло айтади: “Менга дуо қилинглар, ижобат этаман”. Кимга истиғфор айтиш берилган бўлса, мағфират қилинишдан ман этилмайди. Аллоҳ таоло айтади: “Раббингизга истиғфор айтинглар. Чунки У (гуноҳларни) кечирувчи Зотдир”. Кимга шукр қилиш берилган бўлса, зиёда қилинишдан ман этилмайди. Аллоҳ айтади: “Агар шукр қилсангизлар, албатта сизларга зиёда қиласман”. Кимга тавба қилиш берилган бўлса, қабул қилинишдан ман этилмайди. Аллоҳ: “У Зот бандаларидан тавбани қабул қиласми ва хатоларни кечиради”, деган” (*Ҳаким Термизий “Наводирум усул”да ривоят қилган*¹²).

Ибн Масъуд розийаллоҳу анҳу ривоят қилади: “Мен Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг: “Кимга шукр қилиш берилган бўлса, зиёдалиқдан маҳрум қилинмайди. Чунки Аллоҳ таоло: “Агар шукр қилсангизлар, зиёда қиласман”, деган. Кимга тавба қилиш берилган бўлса, қабул қилинишдан маҳрум қилинмайди. Чунки Аллоҳ: “У Зот бандаларидан тавбани қабул қиласди”, деган”, деб айтганларини эшитганман” (*Ибн Мардавайҳ ривояти*¹³).

¹² Ибн Абу Дунё ва Байҳақий “Шуъабул иймон”да Абу Зухайр Яҳё ибн Уторид ибн Мусъабнинг отасидан худди шу маънода ҳадис ривоят қилган.

¹³ Имом Бухорий “Тарих”да ва Зиё Мақдисий “Мухтар”да шу маънода Анас розийаллоҳу анҳу томонидан қилинган ривоятни келтирганлар. Фақат у ерда бир оз кўшимча бор. Ҳадиснинг аввалида “Кимга беш нарса илҳом қилинган бўлса, беш нарсадан маҳрум қилинмайди”, деб туриб, аввалги ҳадисларга зиёда ўлароқ: “Кимга инфоқ(-эҳсон, садака) қилиш илҳом қилинган бўлса, ўрни тўлдирилишдан маҳрум бўлмайди. Чунки Аллоҳ таоло: “Сизлар бирон нарсани инфоқ қилсангиз, У Зот унинг ўрнини тўлдиради”, деган”, деб айтилган.

“Маа шааллоху лаа қуввата иллаа биллаң”ни күп айтиш

Аллоҳ таолонинг Каломи мажида солих бандадан шундай дейилади:

“Сен боғингга кирган пайтингда: “Аллоҳ хоҳлаган нарсагина (бўлади), бор куч-қувват Аллоҳга хосдир”, десанг эди! Агар сен мени мол-давлат ва бола-чақа жиҳатидан ўзингдан камроқ деб билсанг, шояд Раббим менга сенинг боғингдан яхшироқ (бир боғ) ато этар” (Қаҳф, 39-40).

Мазкур ояти карима таржимасида “Аллоҳ хоҳлаган нарсагина (бўлади), бор куч-қувват Аллоҳга хосдир” деб келтирилган жумла арабий матнда “маа шааллоху лаа қуввата иллаа биллаң” деб ифодаланган.

Куръони каримнинг Каҳф сурасида икки киши ҳақида мўъжаз қисса келтирилган. Қиссага кўра, уларнинг бирига узумзор боғ берилган, бу боғ жуда кўркам ва ҳосили баракали бўлиб, мол-дунёси ва болалари кўп эди. Лекин у Раббига шукр қиласди, балки биродарига гуурур билан: **“Менинг мол-давлатим сеникидан кўпроқ ва фарзанд жиҳатидан ҳам мен сендан устунман”,** деб кўкрак керди. Шундан сўнг боғига кириб: **“Бу боғ менини. У ҳеч қачон йўқ бўлмайди ва Қиёмат қоим бўлмайди, деб ўйлайман. Мабодо Раббимга қайтариладиган бўлсан ҳам, у ерда бундан ҳам яхшироқ мартабага эришаман!”** деди. Буни эшитган ҳамроҳи унга хитоб қилиб деди: “Сени йўқдан бор қилган Раббингга куфр келтирасанми?! Сен боғингга кириб, у ердаги нарсаларга қараб кўзинг қувонганида, берган неъматлари учун Аллоҳга ҳамдлар айтишинг, мол-дунё ва фарзандларга эришганинг учун У Зотга шукр қилишинг ва: “Бу Аллоҳ хоҳлагани учун бўлди. Аллоҳ нимани хоҳласа, ўша нарса бўлади. Буларни пайдо қилиш учун менинг куч-қувватим етмайди. Фақат Аллоҳнинг мадади билангина эришдим”, дейишинг мақсадга мувофиқ бўларди. Агар сен ўзингни мендан устун қўяётган бўлсанг, шояд Раббим менга сеникидан яхшироқ боғ ато қилар ва сенинг боғингни завол топтирас”, деди. Оқибатда нонкўр

кимсанинг боги яксон қилинди ва у боги учун сарфлаган нарсаларига қаттиқ афсус-надоматлар чекди. Бу оғатларни даф қилишда унга ёрдам берувчи ҳеч ким топилмади.

Урва ибн Зубайр раҳматуллоҳи алайҳ бойлигидә үзига ёқадиган бирон нарсаны қўрса ёки боғларидан бирига кирса, “маа шааллоҳу лаа ҳавла ва лаа қуввата иллаа биллаҳ”, деб айтар ва мазкур оятни тадаббур қиласр эди (*Саид ибн Мансур, Ибн Абу Ҳотим, Байҳақий “Шуъабул иймон”да ривоят қилган*).

Зиёд ибн Саъд ривоят қиласи: “Ибн Шиҳоб бойликлари ичига кирса, “маа шааллоҳу лаа ҳавла ва лаа қуввата иллаа биллаҳ”, деб айтар ва оятни тааммул қиласр эди” (*Ибн Мунзир ва Ибн Абу Ҳотим ривояти*).

Бундан келиб чиқадики, киши бирон неъматга эришганида, Аллоҳга ҳамду санолар айтиб, У Зотга шукр қиласа ва “маа шааллоҳу лаа ҳавла ва лаа қуввата иллаа биллаҳ” калимасини кўп такрорлаб юрса, ўша неъмат завол топмай турар экан. Аксинча, неъматлар билан ғуурланиш, кибру ҳавога кетиш неъматнинг барбод бўлишига олиб боради.

٧٥ – وَعَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ أَتَعْمَلَ اللَّهُ عَلَيْهِ بِنِعْمَةٍ فَأَرَادَ بِقَاءَهَا فَلَيُكْثِرْ مِنْ قَوْلِ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ ثُمَّ قَرَأَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «وَلَوْ لَا إِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتَ مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ». رَوَاهُ الطَّبَرَانيُّ فِي الْكَبِيرِ.

75 – Үқба ибн Омир розийаллоҳу анҳу айтади: “Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Кимга Аллоҳ бир неъмат берган бўлсаю, ўша неъматнинг давомий бўлишини хоҳласа, бас, “лаа ҳавла ва лаа қуввата иллаа биллаҳ”ни кўп айтсин!” дедилар ва: “Сен боғингга кирган пайтингда: “Аллоҳ хоҳлаган нарсагина (бўлур), бор куч-қувват Аллоҳга хосдир”, десанг эди” оятини ўқидилар” (Имом Табароний “Кабийр”да ривоят қилган).

Ушбу ҳадисда мазкур калимани кўп тақрорлаш неъматнинг давом этиб, узлуксиз келиб туришига сабаб бўлиши айтилмоқда.

٧٦ - وَعَنْ أَنَسِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا أَنْعَمَ اللَّهُ تَعَالَى عَلَى عَبْدٍ نِعْمَةً فِي أَهْلٍ أَوْ مَالٍ أَوْ وَلَدٍ فَيَقُولُ: مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ إِلَّا دَفَعَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ كُلَّ آفَةٍ حَتَّى تَأْتِيهِ مَنِيَّتُهُ وَقَرَأَ «وَلَوْلَا إِذْ دَحْلَتْ». رَوَاهُ أَبُو يَعْلَى وَابْنُ مَرْدَوِيْهِ وَالْبَيْهَقِيُّ فِي الشَّعَبِ.

76 – Анас ибн Молик розийаллоҳу анҳу Расуллогоҳ солмаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қиласи: “Аллоҳ таоло бирон бандасига аҳли, моли ёки фарзандларида бирон неъмат берганида, у: “Маа шааллоҳу лаа қуввата иллаа биллаҳ”, деб айтса, то умрининг охригача Аллоҳ таоло у бандадан ҳар бир офатларни даф қиласи. Сўнгра “агар бодингга кирганингда...” оятини тиловат қилдилар” (Абу Яъло, Ибн Мардавайҳ, Байҳақий “Шуъабул иймон”да ривоят қилган).

Анас ибн Молик розийаллоҳу анҳудан келтирилган бошқа ривоятда ушбу ҳадиснинг маъноси янада равшанроқ ифодаланган: “Кимки ўз молида бирон нарсани кўриб, ундан кўзи қувонса, бас, “маа шааллоҳу лаа қуввата иллаа биллаҳ”, деб айтсин. Шунда бу молга офат тегмайди” (Байҳақий “Шуъабул иймон”да ривоят қилган).

Сарф-ҳаражатларда тежамкор бўлиш

٧٧ - عَنْ أَبْنَ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ: مَا عَالَ مَنْ اقْتَصَدَ رَوَاهُ أَحْمَدُ وَابْنُ أَبِي شِيْبَةَ وَالْبَيْهَقِيُّ .

77 – Ибн Мас’уд розийаллоҳу анҳу Расуллогоҳ солмаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қиласи: “Тежамкор бўлган (киши) камбағал бўлмайди” (Имом Аҳмад, Ибн Абу Шайба ва Байҳақий ривояти).

Ҳадис таржимасидаги “тежамкорлик” сўзи арабий матнда “иқтисод” деб келтирилган. Мазкур лафз “сарф-ҳаражатда ўртача йўл тутиш, исроф ҳам, баҳиллик ҳам қилмай, меъёрида сарфлаш” маъносини англатади. Амаллар ва ҳолатларнинг энг яхсиси ўртачасидир. Шу жумладан, турмуш учун керак бўладиган нарсалардаги сарфларда ҳам ўртача бўлиш кишига фақат фойда ва барака келтиради.

Баъзилар тежамкорликни баҳиллик билан алмаштириб, бу иккиси орасида катта фарқ борлигини англамайдилар. Бири мақталса, иккинчиси қораланади. Тежамкорликнинг энг катта белгиси шуки, бунда киши энг зарур ва керакли нарсаларга эътибор қаратиб, унчалик муҳим бўлмаган ҳаражатлардан четланади.

Хуллас, банда ҳар қандай шароит ва ҳолатда тежамкор бўла олса, ҳеч қачон бирорвга муҳтож бўлмайди, камбағаллик нималигини билмайди. Тежамкорлик қилиб, исрофдан сақланадиган, неъматларни беҳуда сарфламайдиган банданинг рўзгорига барака ва оиласига фаровонолик киради.

Имом Байҳақий Абдуллоҳ ибн Умар розийаллоҳу анҳудан қилган ривоятда: “Тежамкорлик тирикчиликнинг ярмидир”, дейилган.

Ибн Аббос розийаллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қиласи: “Тежамкорлик қилувчи ҳеч қачон камбағал бўлмайди” (*Ибн Адий ва Байҳақий ривояти*).

Абдуллоҳ ибн Шабиб розийаллоҳу анҳу шундай деган: “Кифоя қиладиган ризқа эга бўлиб, чиройли тадбир қилиш бойликка эга бўлиб исроф қилишдан яхшироқдир” (*Байҳақий ривояти*).

ҲАҚИҚИЙ БОЙЛИК

— عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَيْسَ الْغِنَى عَنْ كَثْرَةِ الْعَرَضِ وَلَكِنَّ الْغِنَى غِنَى النَّفْسِ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَالترْمِذِيُّ وَابْنُ مَاجَهٍ وَأَحْمَدٌ.

78 – Абу Хурайра розийаллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қиласи: “**Бойлик мол**(-дунё)нинг кўплигига эмас. Балки (ҳақиқий) бойлик нафс тўқлигидир¹⁴” (Имом Муслим, Термизий, Ибн Можа ва Аҳмад ривояти).

Бойликнинг мезони нима? Қайси жиҳатларига қараб кишини бой ёки камбағал дейиш мумкин? Ҳақиқий бойлик қандай бўлади? Мазкур саволларга Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ушбу муборак ҳадисларидан жавоб топамиз.

Ҳақиқатан, агар киши бойлик ва мол-дунёга эга бўлиб, аммо кўзи “оч”, таъмагир, сира тўймайдиган, тинимсиз бойлик тўплашни ўйлаверса, бундай банда ҳақиқий камбағалдир. Чунки у тасарруфида шунча бойлик турганига қаноат этмасдан ўзини муҳтож кўриб, дунёга тўймайди. Аксинча ҳолат бўлса, киши кўп қатори ҳаёт кечирса ёки камбағал бўлса ҳам, нафси тўқ, таъмадан йироқ ва дунёнинг ўткинчи ҳавасларига эътибор бермаса, мана шундай одам ҳақиқий бойдир. Чунки унинг бойлиги бўлмаса-да, кўзи тўқ ва таъмадан саломатдир.

Ибн Баттол айтади: “Ҳадиснинг маъноси шуки, мол-дунёнинг кўплиги ҳақиқий бойлик эмас. Аллоҳ ризқини кенг қилиб қўйган қанчадан-қанча бандалар ўзлари етишган неъматларга қаноат қилмай, янада кўпайтириш пайида бўлиб, дунё қаердан ва қайси йўлдан келаётганига эътибор

¹⁴ “Нафс тўқлиги” қаноатли бўлиб, таъмадан йироқ юриш.

бермайдилар. Улар дунёга қаттиқ ҳирс қўйғанлари учун худди камбагалга ўхшайдилар. Албатта, ҳақиқий бойлик нафс тўқлигидир. Бу нарса берилган неъматларга қаноат қилиш, борига рози бўлиб, янада кўпайтиришни ўйламай, худди бойлар каби ўзини беҳожат тутишдир”.

Демак, нафс тўқлиги-қаноат ҳақиқий бойлик саналади. Шу маънода Жобир ибн Абдуллоҳ розийаллоҳу анҳу Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қиласи: “Сизлар қаноатли бўлинглар! Чунки қаноат битмас-туганмас бойлиқдир” (*Имом Табароний ривояти*).

٧٩ - وَعَنْ أَبِي ذَرٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَا أَبَا ذَرٍّ ، تَقُولُ كَثْرَةُ الْمَالِ الْغَنَى ، قُلْتُ: نَعَمْ ، قَالَ: تَقُولُ قُلْةُ الْمَالِ الْفَقْرُ ، قُلْتُ: نَعَمْ ، قَالَ ذَلِكَ ثَلَاثَةً ، ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْغَنَى فِي الْقَلْبِ ، وَالْفَقْرُ فِي الْقَلْبِ ، مَنْ كَانَ الْغَنَى فِي قَلْبِهِ لَا يَضُرُّهُ مَا لَقِيَ مِنْ الدُّنْيَا وَمَنْ كَانَ الْفَقْرُ فِي قَلْبِهِ فَلَا يُعْنِيهِ مَا أَكْثَرَ لَهُ فِي الدُّنْيَا وَإِنَّمَا يَضُرُّ نَفْسَهُ شُحُّهَا . رَوَاهُ الطَّبرَانِيُّ فِي الْكَبِيرِ .

79 – Абу Зарр розийаллоҳу анҳу ривоят қиласи: “Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Эй Абу Зарр, бойлик мол-дунёнинг кўплигига деб ўйлайсанми?” дедилар. Мен: “Ҳа”, дедим. Сўнгра у зот: “Мол-дунёнинг камлигини камбагаллик дейсанми?” деб сўрадилар. Мен: “Ҳа”, деб жавоб бердим. У зот бу савонни уч бора қайтардилар ва сўнгра: “Бойлик ҳам, камбагаллик ҳам қалбда бўлади. Бойлик кимнинг қалбида бўлса, дунёдан нима насиб қилса, унга зарар бермайди. Камбагаллик кимнинг қалбида бўлса, дунёда қанча бойлиги кўп бўлса ҳам, уни қониқтирмайди. Фақат нафсининг баҳиллиги ўзига зарар келтиради”, дедилар (*Имом Табароний “Кабиир”да ривоят қилган*).

Кунларнинг бирида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам машҳур саҳобий Абу Зарр ал-Ғифорий розийаллоҳу анҳунинг бойлик ва фақирлик ҳақиқидаги фикри билан қизиқиб, ундан: “Эй Абу Зарр, бир кишининг мол-дунёси кўп бўлса, у бой ҳисобланадими?” деб сўрадилар. Абу Зарр саволга: “Ҳа”, деб жавоб берди. Сўнгра у зот соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Бир кишининг мол-дунёси кам бўлса, у камбағал бўладими?” деб сўрадилар. Абу Зарр у саволга ҳам: “Ҳа”, деб жавоб берди.

Бу савонни беришдан мақсад Абу Зарр розийаллоҳу анҳуга ҳамда у киши орқали барча умматларига асл ҳақиқатни англатиш эди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам уч марта юқоридаги савол билан унга мурожаат қилганларидан кейин: **“Бойлик ҳам, камбағаллик ҳам қалбда бўлади. Бойлик кимнинг қалбида бўлса, дунёдан нима насиб қиласа, унга зарап бермайди. Камбағаллик кимнинг қалбида бўлса, дунёда қанча бойлиги кўп бўлса ҳам уни қониқтирумайди”**, дедилар.

Инсоннинг бой ёки камбағал экани унинг зоҳирига қараб эмас, балки ботинига қараб баҳоланади. Бойлик ҳам, камбағаллик ҳам қалбда бўлади. Қалбига қараб банданинг ҳақиқий бой ёки камбағал экани билинади. Кимнинг қалби бой, нафси тўқ ва қаноатли, Аллоҳнинг неъматларига шукр қилувчи бўлса, унга қанча кўп мол-дунё насиб этса ҳам, зарари йўқ, аксинча, нафси тўқ кишининг қўлидаги бойлик ўзига ва бошқаларга фойда келтиради. Кимнинг қалбида камбағаллик бўлса, зоҳиран бой бўлиб кўринсада, аслида кўзи “оч”, баднафс бўлса, у банда қанча бойлиги бўлмасин, барибир ўзини беҳожат ва бой ҳисобламайди. Чунки ҳақиқий бойлик нафс тўқлигиdir.

“Фақат нафсининг баҳиллиги ўзига зарар келтиради”.

Ана ўша зоҳиран бой бўлиб кўринган банда нафсининг баҳиллиги туфайли ҳалокатга учрайди. Сарфлаш лозим бўлган ўринларга бермасдан, ҳаром ишларга аямасдан пул сарфлаш орқали у шундай ҳолга тушади. Фақат бойликнинг ўзи бандани Аллоҳнинг азобидан ҳеч қачон қутқариб қола олмайди. Аммо у саҳий бўлса, баҳилликдан сақдана олсагина бойлиги наф беради. Зеро, Аллоҳ таоло айтади: “**Кимки ўз нафсининг баҳиллигидан сақдана олса, бас, ана ўшалар нажот топувчилардир**” (*Ҳашр*, 9).

ЭНГ ЯХШИ РИЗҚ

٨٠ - عَنْ سَعْدِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: خَيْرُ الدُّنْيَا الْخَفِيُّ وَخَيْرُ الرِّزْقِ مَا يَكْفِي. رَوَاهُ أَحْمَدُ وَأَبُو يَعْلَمٍ وَابْنُ حِبْرٍ فِي صَحِيحِهِ.

80 – Саъд ибн Молик розийаллоҳу анҳу ривоят қиласи: “Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “**Зикрнинг яхшиси маҳфий (тарзда) қилингани, ризқнинг яхшиси кифоя қиласиганидир**”, дедилар” (Имом Аҳмад, Абу Яъло, Ибн Ҳиббон “Саҳиҳ”да ривоят қилган).

Ушбу ҳадисда зикр ва ризқнинг қайси тури энг яхши экани баён қилинмоқда. Зикрнинг фазилати ва фойдалари ҳақида қанча гапирилса ҳам камлик қиласи. Зикрнинг ҳар қандай тури яхши. Лекин маҳфий суратда, кишилар назари тушмайдиган жойда, ўзи холи қолганда қилинадиган зикр энг яхшидир. Сабаби бундай амалда ихлос ва хушуъ бўлади. Ихлос билан қилинган амал эса Аллоҳ учун маҳбубдир.

Ризқнинг яхшиси эса ўта бойиб, тугёнга тушиш ва қашшоқлашиб, хорликка юз тутишнинг ўртасидаги

кифоя қиласынан молга эга бўлишdir. Чунки амаллар ва ҳолатларнинг яхшиси ўртачасидir.

Абдуллоҳ ибн Амр розийаллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллааллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қиласи: “Мусулмон бўлиб, кифоя қилувчи ризқа эга бўлиб, унга сабр қилган бандада нажот топибди!” (*Имом Табароний* “Авсат”да ривоят қилган).

Энг асосийси, кифоя қиласынан ризқа эга бўлиш ва шу йўлда ҳаракат қилиш бандани Аллоҳнинг тоатидан тўсиб қўймайди ва у билан бандада ўзига ўхшаган бандаларга муҳтож ҳам бўлиб қолмайди.

ФОЙДАЛАНИЛГАН МАНБАЛАР РҮЙХАТИ:

1. Абулфидо И smoил и бн Касир. “Тафсийрул-қуръанил-тазийм”, 4 жузъ. – Байрут-Ливан.: Дарул-Маъариф, 1989.
2. Абдураҳмон и бн Камол Жалолиддин ас-Суютий. “Ад-дуррул мансур”, 8 жузъ. – Байрут.:Дарул фикр, 1993.
3. Имом Фахруддин Розий. “Ат-Тафсийрул кабийр – Мафотийху гойб”. – Техрон.:Дарул кутубил ғилемийя.
4. Шиҳобуддин Маҳмуд и бн Абдуллоҳ Ҳусайнин ал-Алусий. “Рұхул маъоний фий тафсийрил қуръанил тазийм вас сабыил масаний”, 23 жузъ.
5. Мұҳаммад Амин аш-Шинқийтий. “Азваул байан фий ийзоҳил қуръан бил қуръан”.
6. Мұҳаммад Сайид Тантовий. “Ат-Тафсийрул васийт”, -45836.
7. Абулқосим Маҳмуд и бн Амр и бн Аҳмад аз-Замахшарий. “Ал-Кашшоф”, 7 жузъ.
8. Асъад Ҳавмад. “Айсарут тафасийр”.
9. Алоуддин Мансур. “Қуръони карим”. /Ўзбекча изоҳли таржима. – Бишкек.: Эркин-Тоо, 2001. –7676.
10. Мұҳаммад и бн И smoил Абу Абдуллоҳ ал-Бухорий. “Соҳийху Бухорий”, 6 жузъ. – Байрут.:Дару ибни касийр – ал-Ямама, 1987.
11. Мұслим и бн Ҳажжож Абулхусайн ал-Қушайрий ан-Найсабурий. “Соҳийху Мұслим”, 5 жузъ. – Байрут.:Дару иҳъайт туроc.
12. Сулаймон и бн Ашъас Абу Довуд ас-Сижистоний ал-Яздий. “Сунану абий Довуд”, 4 жузъ. – Байрут.:Дарул фикр.

13. Мұҳаммад ибн Исо Абу Исо ат-Термизий. “Сунанут Термизий”, 5 жузъ. – Байрут.:Дару ихайат түрос.
14. Аҳмад ибн Шуаъйб Абу Абдураҳмон ан-Насойй. “Сунанун Насайй”, 8 жузъ. – Ҳалаб.:Мактабул матбуат, 1986.
15. Мұҳаммад ибн Язийд Абу Абдуллоҳ ал-Қазваний. “Сунану ибни Можа”, 2 жузъ. – Байрут.:Дарул фикр.
16. Имом Мұҳаммад ибн Исмоил ал-Бухорий ал-Жуғайи. “Ал-адабул муфрад”. – Байрут.:Аламул кутуб, 1405х.
17. Имом Молик ибн Анас ибн Молик ибн Омир ал-Асбаҳий ал-Маданий. “Ал-Муваттоъ”, 6 жузъ.
18. Аҳмад ибн Ҳанбал Абу Абдуллоҳ аш-Шайбоний. “Мұснадул имам Аҳмад ибни Ҳанбал”, 6 жузъ. – Миср.:Муассасату құртуба.
19. Мұҳаммад ибн Ҳиббон ибн Аҳмад Абу Ҳотим ат-Тамимий ал-Бастий. “Саҳиҳу ибни Ҳиббон”, 18 жузъ. – Байрут.:Муассасатур рисала, 1993.
20. Абулқосим Сулаймон ибн Аҳмад ат-Табароний. “Ал-Муъжамул қабиyr”, 25 жузъ. – Ал-Мусил.:Мактабул улуми вәл ҳикам, 1983.
21. Абулқосим Сулаймон ибн Аҳмад ат-Табароний. “Ал-Муъжамул авсат”, 10 жузъ. – Қохира.: Дорул ҳаромайн, 1415 ҳ.й.
22. Абулқосим Сулаймон ибн Аҳмад ат-Табароний. “Ал-Муъжамус соғиyr”, 2 жузъ. – Байрут-Уммон.:Ал-Мактабул исламий, 1985.
23. Аҳмад ибн Ҳусайн ибн Али ибн Мусо Абу Бакр ал-Байҳақи. “Сунанул Байҳақи ал-қубро”, 10 жузъ. – Маккатул мукаррома.:Мактабу дарил баз, 1994.
24. Аҳмад ибн Ҳусайн ибн Али ибн Мусо Абу Бакр ал-Байҳақи. “Шуъабул ийман”, 7 жузъ. – Байрут.:Дарул кутубил ылмийя, 1410х.

25. Али ибн Умар Абулҳасан ад-Дароқутний ал-Бағдодий. “Сунануд Дароқутний”, 4 жузъ. – Байрут.:Дарул маърифа, 1966.
26. Абдуллоҳ ибн Абдураҳмон Абу Мұхаммад ад-Доримий. “Сунануд Доримий”, 2 жузъ. – Байрут.Дарул күттаб ал-аробий, 1407 ҳ.й.
27. Абу Абдуллоҳ Мұхаммад ибн Салома ибн Жағфар ал-Қузоъий. “Мұснадуш шиҳоб”, 2 жузъ. – Байрут.:Муассасатул рисала, 1407х.
28. Имом Абу Бақр Мұхаммад ибн Исҳоқ ибн Хузайма ас-Суламий ан-Найсабурий. “Соҳийҳу ибни Хузайма”, 4 жузъ. – Байрут.:Ал-мактабул исламий, 1970.
29. Абу Абдураҳмон Аҳмад ибн Шуайб ан-Насойй. “Китабус сунанил кубро”. – Байрут.:Дарул кутубил ғылыми, 1411х.
30. Абу Бақр Аҳмад ибн Амр ибн Абдулҳолиқ ал-Баззор. “Ал-баҳруз заххор мұснадул Баззор”. – Байрут-Мадина.:Муассасату ғұлумил құръан, 1409х.
31. Аҳмад ибн Али ибн Мусанна Абу Яъло ал-Мусилий ат-Тамими. “Мұснаду абий Яъло”, 13 жузъ. – Дамашқ.: Дарул маъмун лит турос, 1984.
32. Мұхаммад ибн Али ибн Ҳасан Абу Абдуллоҳ ал-Ҳакийм ат-Термизи. “Наводирұл усули фий ақадийсир росувл”, 4 жузъ. – Байрут.:Дарул жийл, 1992.
33. Аҳмад ибн Ҳусайн ибн Али ибн Мусо Абу Бақр ал-Байҳақи. “Ал-асмау вас сифат”, 3 жузъ.
34. Абу Бақр Абдуллоҳ ибн Мұхаммад ибн Абу Шайба ал-Куфий. “Мұсоннафу ибни абий Шайба”, 8 жузъ. – Риёз.: Мактабатур рушд, 1409 ҳ.
35. Абу Авона Яъқуб ибн Исҳоқ ал-Асфарииний. “Ал-Мустаҳрөж”, 5 жузъ. – Байрут.:Дарул маърифа.

36. Мұхаммад ибн Абдуллоҳ Абу Абдуллоҳ Ҳоким Ан-Найсубурий. “Ал-Мустадрок ъалас соҳийҳайн”, 4 жузъ. – Байрут.:Дарул кутуб ал-҆иммийа, 1990.
37. Аҳмад ибн Али ибн Ҳажар Абулфазл ал-Асқалоний аш-Шофеъий. “Фатҳул борий”, 14 жузъ. – Байрут.:Дарул маърифа.
38. Баదруддин Маҳмуд ибн Аҳмад ал-Айний ал-Ҳанафий. “Умдатул қориӣ”, 25 жузъ. – Байрут.:Дару иҳайаит турос.
39. Абу Закариё Яҳё ибн Шараф ан-Нававий. “Шарҳун Нававий ъала соҳийҳи Муслим”, 18 жузъ. – Байрут.:Дару иҳайаит турос, 1392 ҳ.й.
40. Абдурасмон ибн Абу Бакр Абулфазл ас-Суютий. “Ад-Дийбож ъала Муслим”, 5 жузъ. – Саудия.:Дару ибни аффон, 1996.
41. Мұхаммад Шамсулҳаққил-ъазийм Ободий. “Авнұл маъбұд”, 4 жузъ. – Байрут.:Дарул кутуб ал-҆иммийа, 1995.
42. Мұхаммад Абдурасмон ибн Абдурасим ал-Муборакфурий Абульзала. “Тұхфатул ахвазий”, 10 жузъ. – Байрут.: Дарул кутуб ал-҆иммийа.
43. Нурулдин ибн Абдулходий Абулҳасан ас-Синдий. “Хошийатус синдий ъала ибни Можа”, 8 жузъ. – Ҳалаб.:Мактабул матбуат, 1986.
44. Абдурасмон ибн Абу Бакр Абулфазл ас-Суютий. “Шарҳус сүйутий лисунани Насаий”, 8 жузъ. – Ҳалаб.:Мактабул матбуат. 1986.
45. “Ал-Мунтақо шарҳул муваттоъ”, 4 жузъ.
46. Абдурасуф ал-Муновий. “Файзул қодийр”, 6 жузъ. – Миср.:Ал-Мактабатут тижарийя, 1356 ҳ.й.
47. Зайнуддин Абулараҷ Абдурасмон ибн Шихобуддин ал-Бағдодий. “Жомеъул ъулуми вал ҳикам”. – Байрут.:Муассасатур рисала, 1417x.

48. Мұҳаммад ибн Абдуллох ал-Хатийб ат-Табризий. “Мишкатул масобийх” /Шайх Мұҳаммад Носируддин ал-Албоний таҳқиқи остида/. – Байрут.:Ал-Мактабул исламий, 1399х.
49. Абдулъазийм ибн Абдулқовий Абу Мұҳаммад ал-Мунзирий. “Ат-Тарғиб ват-тарҳиб”, 4 жузъ. – Байрут.:Дарул кутуб ал-҆ылмийя, 1417 ҳ.й.
50. Мұҳаммад Носируддин ал-Албоний. “Соҳийхут тарғиб ват-тарҳиб”, 3 жузъ. – Риёз.:Мактабатул маъриф.
51. Мұҳаммад Носируддин ал-Албоний. “Зоъийфут тарғиб ват-тарғиб”, 2 жузъ. – Риёз.:Мактабатул маъриф.
52. Абу Бакр Абдуллох ибн Мұҳаммад ибн Убайд ибн Абу Дунё ал-Қуроший. “Ислаҳул мал”. – Байрут-Ливан.:Муассасатул кутуб, 1414х.
53. Фазлий Илоҳий ибн Зухур Илоҳий. “Мафатиҳур ризқ”. – Риёз, 1998. -1036.
54. Мұҳаммад ибн Мукарром ибн Манзур ал-Ифриқий ал-Мисрий. “Лисанул-ъароб”. 6 жузъ. – Дарул-маъриф.
55. Мұҳаммад Сайид Тантовий. “Қуръони карим қиссалари”, 1-китоб. /Таржимон Зиёвуддин Раҳим. – Тошкент.:Мовароуннахр, 2005. -1896.
56. Мұҳаммад Сайид Тантовий. “Қуръони карим қиссалари”, 2-китоб. /Таржима ва изоҳлар муаллифи Зиёвуддин Раҳим. – Тошкент.:Мовароуннахр, 2007. -2676.
57. Шайх Мұҳаммад Содиқ Мұҳаммад Юсуф. “Ҳадис ва Ҳаёт”/Ният, ихлос, илм китоби. – Тошкент.: Шарқ, 2003. – 3-жуз. -2556.
58. Шайх Мұҳаммад Содиқ Мұҳаммад Юсуф. “Ҳадис ва Ҳаёт”/Рўза китоби. – Тошкент.: Шарқ, 2004. – 9-жуз. -2396.

59. Шайх Мұхаммад Содиқ Мұхаммад Юсуф. “Зикр ақлидан сүранг”. – Тошкент.: Тошкент Ислом университети нашриёти, 2007. 1428 ҳижрий сана, Шаввол ойи. № 49. –Б. 19–36
60. Иброҳимжон Усмонов /таржима ва изоҳлар муаллифи/. “Ризқ қалитлари”. – Тошкент.: Тошкент Ислом Университети нашриёти, 2007. 266.

МУНДАРИЖА

Сўз боши ўрнида	3
“Ризқ” сўзи ҳақида.....	4
Мўмин киши ризқни қандай тушунади?.....	5
Ризқни чиройли суратда топиш лозимлиги.....	13
Исломда мол-дунё ва бойлик тўплашга қандай қаралади?... Ризқнинг кенгайиб–торайиши	15 47
Нега Аллоҳ барча бандалари ризқини кенг қилиб қўймайди?	50
Ризқнинг кенгайишига сабаб бўлувчи омиллар	54
Аллоҳга тақво қилиш	61
Охиратни дунёдан афзал кўриш	68
Намоз ўқиши	71
Силаи раҳм қилиш.....	73
Ибодатга фориг бўлиш.....	77
Ҳаж ва умрани кетма-кет адо этиш.....	80
Ҳаромдан сақланиш ниятида никоҳланиш.....	81
Омонатдорлик	84
Толиби илмларга ёрдам кўрсатиш	86
Заиф ва бечораҳол кишиларга яхшилик қилиш.....	87
“Субҳаналлоҳи ва биҳамдиҳ”ни кўп айтиш	91
Истиғфорни кўпайтириш.....	92
“Лаа ҳавла ва лаа қуввата иллаа биллаҳ”ни кўп айтиш....	99
Бойлик ва кенг ризқ сўраб дуо қилиш	100
Камбагалликдан паноҳ сўраш	105
Ҳар кечада Воқеа сурасини ўқиши.....	108
Ризқ талабида жиҳду жаҳд қилиш.....	111
Ашуро куни аҳли-оиласига кенглик қилиш.....	114
Таомдан олдин ва кейин қўлни ювиш	116
Ризқ торайишига сабаб бўлувчи омиллар	118

Аллоҳга маъсият қилиш	118
Зино	119
Ёлғон сўзлаш.....	119
Кибр, ғуурур ва куфрони неъмат	120
Бахиллик.....	127
Закотни адо қилмаслик	129
Тарозидан уриш	132
Ризқ топишда таваккулнинг аҳамияти	133
Тонгги уйқунинг ризққа таъсири	137
Неъматларнинг бардавом бўлишида муҳим омиллар.....	142
Неъматлар қадрига етиш, уларни кичик ҳисобламаслик	142
Аллоҳнинг йўлида инфоқ ва садақа қилиш	143
Неъматларга шукр қилиш.....	149
“Maa шааллоҳу лаа қуввата иллаа биллаҳ”ни кўп айтиш	151
Сарф-ҳаражатларда тежамкор бўлиш	153
Ҳақиқий бойлик.....	155
Энг яхши ризқ	158
Фойдаланилган манбалар рўйхати:	160

**Зиёвуддин Раҳим,
Одилхон қори Юнусхон ўғли**

КЕНГ РИЗҚ ВА БАРАКА ОМИЛЛАРИ

«Тошкент ислом университети»
нашриёт-матбаа бирлашмаси
Тошкент – 2011

Мұхаррир: **Б. Эралиев**
Саҳифаловчи: **И. Караджаев**

Босишига 2009 йил 17 июлда рухсат этилди.
Бичими 84×108 ½. Шартлаи б.т. 8,82. Нашр т. 8,80.
Адади 5000 дона. Буюртма № 51.
Баҳоси шартнома асосида.

«Тошкент ислом университети» нашриёт-матбаа
бирлашмаси босмахонасида чоп этилди.
100011. Тошкент ш. А.Қодирий, 11.